MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA KAHEKSAKÜMNE VIIES NUMBER : MAI 2019

HIND 2€

9 772346 662013

#85 : SÕNAVABADUS

JUHTKIRI

OLUKORRAST AJAKIRJANDUSES TEGELIKULT

22. aprilli Kuku raadio saates „Olukorrast ajakirjanduses" ütles Postimehe peatoimetaja **Peeter Helme**, et Müürileht on parteipoliitiline väljaanne, ja Facebookis on ta varem kommenteerinud, et Müürilehele kirjutamine on kommunismiflirt (*sic*!). Olukorras, kus Eesti juhtiva päevalehe vastsele peatoimetajale endale heidetakse ette parteipoliitika kannupoisiks olemist, võiks ju oodata märksa sügavamat süvenemist, aga ei. Alles aprilli alguses oli Helme ise sunnitud tunnistama, et Postimehe juhtkiri, mille sõnastust hiljem veebiväljaandes muudeti ning milles ei suudetud oma sümpaatiaid uue võimuliidu vastu vaka all hoida, oli hinnanguline ja küsimusi tekitav. Kõnealuse raadiosaate toimumisega samal päeval teatas aga peatoimetajaga tekkinud erimeelsuste tõttu Postimehest lahkumisest ajakirjanik **Vilja Kiisler**, kes oli teadupärast hambus peamiselt EKRE poliitikutel ja nende propagandakanalitel. Siinkohal oleks paslik küsida, et kui Postimehe peatoimetaja ise kriitikat neoliberalismi suunal silmagi pilgutamata kommunismiihaluseks tituleerib ja varmalt parteipoliitikaga seob, siis miks peaks keegi teine Postimehes toimuvasse kuidagi leebemalt või mõistvamalt suhtuma. Kui võtta Peeter Helme algatusel lähemalt vaatluse alla eesti ajakirjanduse seotus parteipoliitikaga, siis pole mingi saladus, et Postimehe omanik on Isamaa liige ja suurtoetaja **Margus Linnamäe**, kelle kohta on teada, et ta ei pea paljuks sekkuda ka Postimehe toimetuse töösse eesmärgiga kujundada sellest konservatiivse maailmavaate lipulaev. Sellel kaalutlusel kutsuti Postimehes ellu lisaleht ja rubriik „Meie Eesti". Siiani pole suudetud hajutada ka kahtlusi, et Isamaa viimaste valimiste peamised reklaamikanalid – Eesti Meedia kontserni kuuluvad Postimees ja Kanal 2 – tegid erakonnale soodustusi. Nii et kui Postimehe peatoimetaja südamemureks on ajakirjanduse seotus parteipoliitikaga, võiks ta alustada tööd kõigepealt oma kapsaaias veidi hoolikamalt ringivaatamisest.

Kriitilist seisukohta Müürilehe suhtes on väljendanud varem muidugi ka Ekspress Grupi omanik **Hans H. Luik**, kes rõhutas aga sealjuures sõnavabadusele apelleerides, et „Müürilehe marksistidel tuleb siiski kõneleda lasta". Olgugi et ka Luige toonane sõnavõtt oli hinnanguline, on oluline tähele panna, et tolle meediamaja suuromanikul on siiski selge arusaam ajakirjandus- ja sõnavabadusest ning erinevalt Linnamäest ei tõmba ta halli kardinalina niite, vaid esitab oma arusaamu arvamusartiklites. Muide, ei saa väita, et Müürilehe toimetus suhtub kriitikasse kuidagi ükskõikselt, aga siin ei ole võimalik siiski mööda vaadata ka tõigast, et ei leidu ühtegi ajalehte, kellele ei heidetaks ette nn ideoloogilist kallutatust. Taolise kriitika puhul tasub vaadata ka ajakirjandusvälja maailmavaatelisust laiemalt ning üksik väljaanne või ajakirjanik võib sellisest perspektiivist hoopis ühiskonnas levivatele ideedele tasakaalustavaks jõuks osutuda. Olen enam kui veendunud, et Vilja Kiisler konstrueeris oma sõnumit väga teadlikult ja professionaalselt ning valis sellest lähtuvalt ka vastava terava stiili. Tuleb tähele panna, et ebasobiva sõnumiga ajakirjanike marginaliseerimine on poliitiline relv ja juba äärmusliku kuvandiga ajakirjanikku pole raske tema kohalt lahti kangutada. Hirm sotsiaalse tõrjumise, aga ka töökoha kaotamise ees loob omakorda soodsa pinnase ajakirjanike enesetsensuuriks.

Foto: Renee Altrov

Terve ühiskonna toimimise alus on mõtteviiside paljusus ja pidev arutelu nende üle, aga samaväärselt tuleb vaenukõne praktiseerivaid, faktidega manipuleerivaid või lausa valet kõnelevaid poliitikuid, ettevõtjaid ja teisi mõjukaid inimesi nende väljaütlemiste ning tegude tõttu avalikkuses järjepidevalt liistule tõmmata. Selline ajakirjandus on palju olulisem kui omamehelik õlale patsutav mõmisemine kuskil raadioeetris, nagu juhtus ka tolles nimetatud „Olukorrast ajakirjanduses" saates, kus Peeter Helme esinemas käis, või mida näikse eelistavat ka ERRi juhatuse liikmed, kes püüdsid **Ahto Lobjakale** enesetsensuuri peale suruda, mistõttu too ei jätka R2-s „Olukorrast riigis" saatejuhina. Teravate teemade mahavaikimine ja nende tõstatajate diskrimineerimine ajakirjanduses ei aita lappida kinni ühiskonnas tekkinud lõhesid, vaid süvendavad neid veelgi. Olukorras, kus kogu läänemaailmas pead tõstnud parempopulistlikud poliitilised jõud on asunud süsteemselt nende suhtes kriitilisi ajakirjanikke marginaliseerima, ei kujuta Eesti demokraatiale tõelist ohtu hetkel ühegi ajakirjaniku stiil, vaid meediajuhtide ähmane arusaam ajakirjandus- ja sõnavabadusest ning selgrootus nende väärtuste eest seismisel.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaanel Meelis Oidsalu. Foto: Ken Mürk

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

SÕNAVABADUS

ARVAMUS
Parempopulismi tõusust Ida-Euroopas – *Laur Kaunissaare* [6]
Vaenukõnest filosoofiliselt – *Mats Volberg* [19]

PERSOON
Intervjuu Meelis Oidsaluga – *Maia Tammjärv* [8–11]

POLIITIKA
Poliitkorrektsusest – *Henri Kõiv* [12–14]

SOTSIAALIA
Vaenukõnest juriidiliselt – *Kari Käsper* [15]
Poodiumiblokist – *Siim Sorokin* [16–18]

MUUSIKA
Sõnavabadusest ja muusikast NSV Liidus – *Hendrik Ehte* [20–21]
Eesti räpilüürika evolutsioonist – *Asko Astmäe* [22–23]

KÜBERILM
Euroopa Liidu uuest autoriõiguse direktiivist – *Eva Lepik* [24–25]

KULTUUR

MUUSIKA
Sooline esindatus muusikatööstuses – *Natalie Mets* [26–27]

ARVUSTUSED
Näljane Põder – *Kirill Havanski* [29]
Uued plaadid [33]
Kertu Moppeli „Rahvavaenlane" – *Mario Pulver* [35]
Juhan Jaigi „Tundmata palu: 1920–1948" – *Janar Ala* [36–37]

KUNST
Kris Lemsalu isikunäitus Veneetsia biennaalil – *Aleksander Tsapov* [30–31]

SKEENE
DJ-ankeet: Rare Gems [32]
Kiirkohting: Toomas Kall [38]

KIRJANDUS
Kentucky luulelõvi Ron Whitehead – *Maarja Pärtna* [38]

Kaisa Kuslapuu

Kaisa Kuslapuu on Kagu-Eesti nabaväädiga tartlane. Kirjutab kogu aeg laule, mängib klaverit või heietab lapsepõlvest. Esitab oma tekste ja muusikat ansamblis Lonitseera.

***With or without u*. Keeleuuendus 2019**

keel lööb maopõhjas laineid
ta on seal tõeline hitt
pole eal keegi kohanud
nõnda plastilist kaimu

keel lööb maopõhjas laineid
ta võttis kuu aega töölt vabaks
ja mina ei osanud ka midagi teha
kuidagi ümber veenda
et ei kallis ära mine
ma kuulen küll et sul on seal lõbus
tantsitad happes sõnalõppe
ja seda mis jäi
õigel hetkel ütlemata
olgu teil tore ilma minuta
eks ma siis määrin seni paberit

kõik mis sülg suhu toob
vajub hammaste vahelt läbi
löön lödised huuled vastu pappi
ja paremasse nurka autogrammi
milline teos
võtab sõnatuks

tehke järgi või makske kinni
korraldan vaikijate koosolekuid
kõik hoiavad keelt hammaste taga
aga mina olen kõige autentsem

keel lööb maopõhjas laineid
ja pea kohal kokku
lööme klaasid et
rääkimine hõbe ja kullaproov on
homme jälle kell 19
šampa niriseb suunurkadest alla
aga läbi naha pidi ka
pähe hakkama

keel lööb maopõhjas laineid
ja mina nõnda ka maa peal
kirjutan bestselleri
„sõnavaba elu. mokk maha 14 päevaga"
annan ringvaates intervjuud ja
näitan kuidas isikupäraselt
suka häält teha

naudin edulugu
kuni Sinu taastulemiseni
ühel kevadisel hommikul
de facto seedetrakto kuidagi on kahtlane
lööd sulgurlihase vaibaks ning
pargid oma tavapärasele kohale
lähen külmas higis poodi
ja paotan kuiva suud:
„palun üks toos tikke"

teenindajal vajub karp lahti
maksan mündis
ja pistan plehku
delfi tembeldab mind
petiseks
tehakse ettepanek
diplomi
tühistamiseks

koju jõudes löön ukse kinni
ja süütan küünlad
tähistame piduliku einega sinu naasmist
annad vaikimisi mõista
et igatsesid oma tavapärast positsiooni
hakkame nüüd kahekesi
oma sõnu sööma

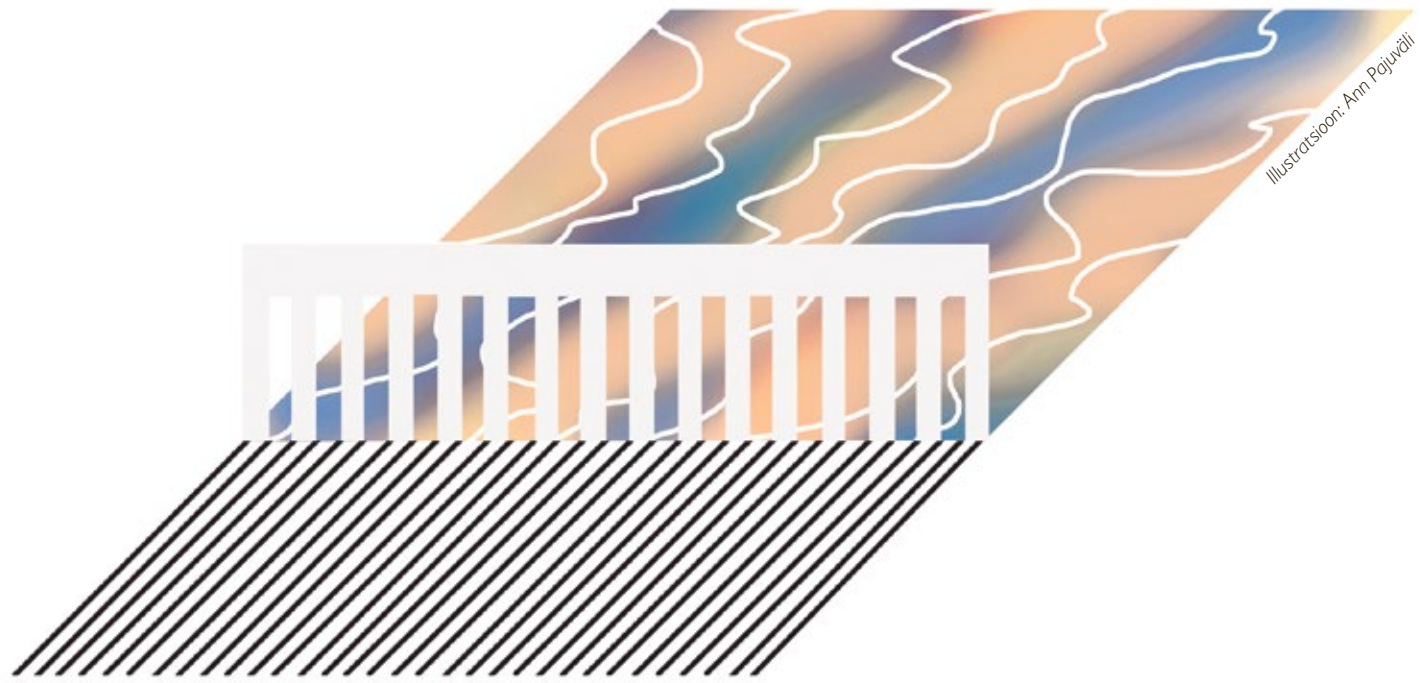

Illustratsioon: Ann Pajuväli

TALLINNA TEHNIKAKÕRGKOOL

ALATES
PABERID SISSE:
04.06.2019

VABADUS TEHA OMA MOODI

HARIDUS, MIS ANNAB VABADUSE.

www.tktk.ee

ARHITEKTUURIINSTITUUT
Rakendusarhitektuur

EHITUSINSTITUUT
- Hoonete ehitus
- Teedeehitus
- Rakendusgeodeesia
- Kinnisvara korrashoid

LOGISTIKAINSTITUUT
- Transport ja logistika
- Transpordi- ja liikluskorraldus

RINGMAJANDUSE JA TEHNOLOOGIA INSTITUUT
- Keskkonnatehnoloogia ja -juhtimine
- Tootmine ja tootmiskorraldus

Rõiva ja TEKSTIILI INSTITUUT
- Moetööstus

TEHNIKAINSTITUUT
- Autotehnika
- Elektritehnika
- Masinaehitus
- Robotitehnika

17 400 000

Ligikaudu nii palju vaatajaid kogus linastumisõhtul HBO läbi aegade vaadatuima sarja „Troonide mäng” kaheksanda ja ühtlasi viimase hooaja avaosa.

ELUHÄKK

Soojad ilmad toovad liiklusesse märgatavalt rohkem jalgrattureid, ent statistika andmetel oli möödunud aastal jalgratturi osalusel registreeritud õnnetusi kolmandiku võrra rohkem kui 2015.–2017. aastal keskmiselt. Maanteeameti hinnangul on iseäranis viimastel aastatel liikluses suur oht autojuhtide suutmatus nutitelefoni käest panna ning selles valguses tuleb kaherattalisega liiklejatel olla eriti ettevaatlik. Rõhku tasub panna ka turvavarustusele: soengu säilitamisest tähtsam on kiivri kandmine ning ratta varustamine tulede ja helkuritega suurendab šansse õnnetust vältida.

PISIASI

Vii oma maha kantud nutiseade ümbertöötlemisele, sest 80% selles leiduvatest materjalidest on taaskasutatavad. Suurem osa elektroonikaseadmetes peituvast haruldasest muldmetallist koltanist kaevandatakse Kongo Demokraatlikust Vabariigist ning selle tõttu on ohus sealsed mägigorillad – needsamad, kelle pilte kõik mõni nädal tagasi ühismeedias laikisid.

15 SEKUNDIT KUULSUST

Vastse valitsuse väliskaubandus- ja IT-ministri Marti Kuusiku kohta ei tea keegi eriti midagi muud peale selle, et tegu on liiklushuligaaniga. Kodanikud on tervitanud ekrelase ministriks saamist sotsiaalmeedias põhjendusega, et nüüd saab jääknähtudega autoroolis kiirust ületanud Kuusik endale vähemalt autojuhi.

MAIKUU TEISEL PÜHAPÄEVAL KIIDAME EMASID

Tänavu on emadepäev 12. mail. Siis on hea võimalus oma emasid tänada ja pidada neid meeles elu eest, mille nad on meile andnud. Vanemaks olemine eeldab isetust, pühendumist, turvatunnet ja armastust – nendeta on raske tuua ilmale ja kasvatada üles õnnelikke ning hoitud lapsi. Sel päeval tasub väärtustada ka vastutusrikast suhtumist emarolli, mis on palju olulisem kui numbrid rahvastikustatistika real.

UUS MUST TRASH WALKING

Inimesed, kellele käivad pinda puude küljes rippuvad kilekotid, kõnnitee ääres vedelevad kohvitopsid, rannaliiva peidetud jäätisepaberid või pargipingi kõrvale jäetud salatikarbid, on ühendanud värskes õhus aja veetmise keskkonna eest hoolitsemisega ega pea paljuks mahavisatud prügi üles korjata. Olgu tegu prahi spontaanse prügikasti viskamise või jalutama minnes teadlikult prügikoti ja kummikinnaste tasku panemisega, *trash walking*’u eesmärk on igatahes lihtne – hoida ära prügi sattumine loodusesse.

REKLAAMIGURU

Facebook patenteeris hiljuti algoritmi, mis tuvastab kasutaja fotosid skannides nendelt erinevad kaubamärgid ja tooted, mille põhjal sulle ja su sõpradele veel rohkem vastavasisulist reklaami suunata. Näiteks kui postitad Facebooki või selle omandisse Instagrami endast foto Nike’i nokamütsiga, siis võid kindel olla, et ei möödu eriti palju aega, kuniks sul tekib juba tunne, et vaja läheks ka uusi tosse. Kuigi algoritmi ei ole platvormil veel rakendatud, on põhjust sellise üha intensiivsemaks muutuva ihade programmeerimise suhtes tähelepanelik olla ja teadvustada, kuidas meile püütakse vahetpidamata istutada pähe tunnet, et midagi on veel elust puudu.

KUU TEGIJA: KINDLAMEELNE ISAMAALANE

Foto: Stanislav Moshkov / Õhtuleht / Scanpix

Erakonna Isamaa poliitik Viktoria Ladõnskaja-Kubits hääletas uue koalitsiooni vastu, põhjendades seda oma südametunnistuse järgi otsustamisega. Konservatiivse maailmavaate eest seismiseks ei pea Eestis ulatama tingimata kätt poliitilistele jõududele, kes õhutavad ühiskonnas vaenu ning manipuleerivad valetades oma valijaskonnaga. Ladõnskaja-Kubits on korduvalt tõestanud, et erakonnapoliitikas osalemiseks pole vaja matta maha oma iseseisvat mõtlemis- ning otsustusvõimet. Eesti poliitmaastikul haigutab intelligentse konservatiivse maailmavaate kohal tühjus või vähemalt hoiab see tiib sellise mulje jätmiseks silmapaistvalt madalat profiili. Sellest ajast saati, kui teatud osa Isamaa poliitikutest ei suutnud panna vastu kiusatusele populismiga kaasa joosta ning hakati võtma vaikselt aga visalt üle EKRE retoorikat, on erakonna pale aina ähmasemaks muutunud. Ehk pole Ladõnskaja-Kubits siiski ainukene Isamaa liige, kellel on selgroogu ja selge maailmavaateline visioon, ning loodetavasti ei kujuneta koalitsioonipartnerina pelgalt EKRE kaasajooksikuks, vaid ennast suudetakse kehtestada konservatiivsele valijale vaenuvaba alternatiivina. See eeldab aga selgeid seisukohavõtte nende väärtuste suhtes, mille poolest eristutakse oma pruunist koalitsioonipartnerist.

ILUS EMAKEEL: VAENUKÕNE

Ingliskeelsest mõistest „hate speech” on sugenenud emakeelde uudissõna „vihakõne”, mille järele keeleeksperdid ei näe vajadust, sest „hate” ei tähenda viha, vaid vihkamist ning vihavaenu. Eesti keeles väljendab juba sõnaühend „vaenu õhutamine” või liitsõna „vaenuõhutus” avalikku üleskutset vihkamisele või vägivallale rahvuse, nahavärvi, soo, puude, seksuaalse orientatsiooni, usutunnistuse, poliitiliste veendumuste vms põhjal ning sestap on soovitatav kasutada nendel puhkudel „vihakõne” asemel sõna „vaenukõne”, ent mõnikord sobib ka lihtsalt „sõim”. Tegusõnana on Johannes Aavik pakkunud välja ka „herjama”. Herjamine pole nimelt passiivne *kõne*, vaid aktiivne tegevus, millega konkreetsed inimesed teisi ähvardavad. #äraherja #herjaüksi

59.588991, 25.612849

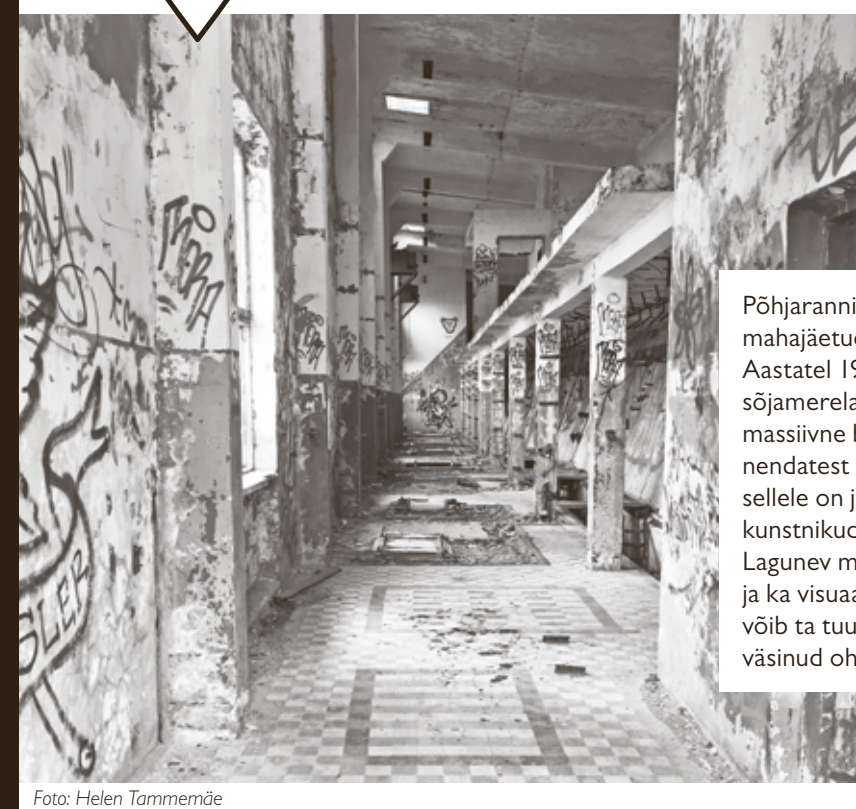

Foto: Helen Tammemäe

Põhjarannikul Juminda poolsaarel asub mahajäetud Hara allveelaevasadam. Aastatel 1956–1957 Nõukogude Liidu sõjamerelaevastiku tarbeks ehitatud massiivne betoonehitis on üheksaküm-nendatest alates tühjalt seisnud ning sellele on jätnud oma jälje nii grafitikunstnikud kui ka pealetungiv loodus. Lagunev monstrum köidab ruumiliselt ja ka visuaalselt ning tuulise ilmaga võib ta tuua aeg-ajalt kuuldavale mõne väsinud ohke.

MUREST EI PIISA, SEST MURE ON MUGAV

Parempopulismi tõusuga Ida-Euroopas kaasneb mitmeid riiklikke erisusi ja kõiki ei ole võimalik ühte patta suruda. Kõige olulisem on aga küsida, mis sellist lainet põhjustab. Oma roll on nii olematul vasakpoolsusel kui ka vaid fassaadipiidlemisega rahulduval meediavabrikul.

Laur Kaunissaare

Toomas Hendrik Ilves kirjutas sotsiaalmeedias hiljuti murelikult, et ta loodab, et Eesti ei libastu ning jääb endiselt „erandiks, mida ei saa pidada järjekordseks „Ida-Euroopa" riigiks, kus liberaalse demokraatia põhimõtteid eiratakse". Seda muret jagavad paljud, jagan minagi. Mure ja šokeeritus moodustavad minu meelest aga rehkendusest vaid poole. Nüüd, mil EKRE on oma arvamusküsitluste kõrge toetuse tõepoolest parlamendikohtadena realiseerinud ja parlamendimatemaatika muutunud võimalused korralikult eetilisi punaseid jooni nihutanud, viidatakse ka Eestis parempopulismi tõusu kommenteerides tihti Ida-Euroopale kui sellele koledale paigale, kus me kindlasti olla ei taha. Paralleelid Ungari ja Poolaga on muidugi täiesti arusaadavad, aga võiks kas lõpetada selle Ida-Euroopa klišee kasutamise, kuna see on liiga mugav lahendus, mis ei aita meil tegelikult edasi liikuda, või süüvida hoopis tõsiselt sellesse, mis meie olukorra masendavust Ida-Euroopa omaga ühendab.

Kõike saab öelda, aga kõike ei pea saama öelda, sest kogu öeldu võtab reaalse ühiskondliku vormi ning pärast ei saa seda enam suhu tagasi ajada.

RETOORILINE MÕÕDE

Siinkohal on õigusega kesksel kohal sõnavabadus. Sõnadel on võim. Kõike saab öelda, aga kõike ei pea saama öelda, sest kogu öeldu võtab reaalse ühiskondliku vormi ning pärast ei saa seda enam suhu tagasi ajada. Üks tülgastavaimaid nähtusi Poola ja Ungari puhul ongi poliitiline retoorika. Poola PiS ja Ungari Fidesz on võrreldavad meie EKREga, seda võrdlust toovad nad isegi. Näiteid on palju. Üldtuntud on Fideszi kampaaniad **George Sorose** vastu (kes oli 90ndate alguses irooniliselt hoopis Fideszi rahaline toetaja, nagu **Andres Herkel** hiljuti välja tõi) ja Ungaris romade „mustlaste terroriks" sildistamine. **Kaczyński** nimetas enda vastu protestijaid näiteks „kehvema sordi poolakateks". Poola irvhambad on isegi ironiseerinud, et kohalikud populistid on leiutanud ainulaadse nähtuse: antisemitism ilma juutideta.

Eesti populistide vastased ei peaks mitte Ida-Euroopat põlgama, vaid looma võimalikult palju kontakte sealsete sama maailmavaate esindajatega suurlinnades. Neid ei ole vähe.

Veelgi hullem on aga nende retoorika puhul see, et nii PiS kui ka Fidesz esindavad veel isegi tasakaalukat jõudu, sest kulisside taga on tegutsenud juba aastaid palju metsikumad rahvuslased, nagu Ruch Narodowy Poolas ja Jobbik Ungaris. Kes on Eestis need jõud, kelle taustal EKRE saaks end mõõdukana esitleda? Kes on mustad, kes tulevad hallide järel (kui viidata **Strugatskite** jutustusele „Raske on olla jumal", mida **Tiit Ojasoo** 2018. aasta sügisel pidi lavastama)? Kas me juba teame?

Sõnavabadus on ohtlik asi, sest populistid saavad seda väga tõhusalt ära kasutada. Ometi ei saa mittepopulistliku poliitika ainus vastus olla üldine üleskutse jääda viisakaks. Jah, viisakus on poliitikas auasi, aga ma arvan siiski, et räiguste puhul ei ole peamine mitte see, et öeldi – selle menetlemiseks on südametunnistus ja seadused –, vaid see, miks räige väljaütlemine pälvib nii laia toetust. Pealegi osutab loogikaharjutus, et kui poliitik ütleb A, siis tema valijad toetavad teda, sest ta ütles A.

LINNRIIGID JA PIKUTAVAD VASAKPOOLSED

Pelk pealiskaudnegi pilk näitab, et üks Eestit ja näiteks Ungarit ühendav fakt on see, et nii Fideszi kui ka EKRE toetus on suur just väljaspool pealinna. See on muidugi lihtsustus, aga pealinnad – Tallinn, Varssavi, Budapest – ongi suuresti see erand, millele Ilves viitab. Meeldiv erand. Ungari puhul on tähelepanuväärne, et pealinn Budapest on kümme korda suurem kui suuruselt järgmised linnad Debrecen ja Szeged. Ka Eesti on väga Tallinna poole kaldu. Tuttav näitleja rääkis, kuidas **Tõnis Mägi** – seesama, kes hiljuti tõrvikute valgel „Koitu" laulis – olla sõnanud Tallinnast ära kolides, et ta läheb Eestisse elama. Poolas on olukord pisut keerulisem ja see on tingitud eeskätt sellest, et Poola riik on küllaltki detsentraliseeritud, suurlinnadel on üsna palju võimu ja sõltumatust. Just liberaalsed suurlinnad, nagu pealinn Varssavi, aga ka Wrocław, Gdańsk, Toruń või Bydgoszcz, on need, mis seisavad vastu PiSi ainuvõimule, samas kui valdav osa Poola keskmistest Narva- või Pärnu-suurustest linnadest (säästan teid häälduharjutustest), mida on kümneid ja kümneid, toetavad enamasti PiSi. Eesti populistide vastased ei peaks mitte Ida-Euroopat põlgama, vaid looma võimalikult palju kontakte sealsete sama maailmavaate esindajatega suurlinnades. Neid ei ole vähe.

Veel üks asjaolu, mis meid selgesti Poola ja Ungariga ühendab, on peaaegu olematu vasaktiib. Poolas on üldjoontes kaks vasakpoolset erakonda. SLD on kunagise kommunistliku partei järeltulija. Nende toetus on 4,7%. Razem esindab Skandinaavia stiilis uusvasakpoolsust. Nende toetus on 3%. Ongi kogu vasaktiib. PiSi toetus on 39,5%. Ungari vasakpoolsete toetus on pisut kõrgem, aga Fidesz sai tulla seni pöördumatult võimule ja hakata poliitilist süsteemi oma näo järgi muutma pärast seda, kui sealsed sotsiaaldemokraadid tunnistasid, et nad valetasid valijatele. „Ma ei ütleks, et Eesti sotsid on nii väga vasakpoolsed," lausus **Tiit Hennoste** hiljutises videointervjuus Postimehe ajakirjanikule **Vilja Kiislerile** ja lisas, et sotsid on pigem Tallinna hipsterite kui rõhutute masside eestkõnelejad. Olen sellise hinnanguga üldjoontes nõus ja seda sotside valijana. „Kui inimesed ei saa osa Eesti arengust, ähvardab see demokraatiat. Vaeste probleemist on lõpuks saamas ka rikaste probleem," ütles **Ossinovski** ühes kõnes juba aastal 2016, kui teised erakonnad veel välistasid välistamise. Kuid pressiteatesse sai ja meediat erutas selle kõne puhul vaid sõnapaar „idiootne Eesti". Mõneti võib EKRE puhul näha isegi asendusvasakpoolsust. Ma loodan, et ma eksin.

POPULISMILAINE *VS.* MAINE

Populismi on defineeritud kui ideoloogiat, mis vastandab ühtset ja puhast rahvast korrumpeerunud eliidile. Seda retoorikat kasutavad nii Fidesz, PiS kui ka EKRE. Ometi on hollandi populismiuurija **Cas Mudde**, kes külastas hiljuti ka kaitseuuringute keskust, öelnud[1], et praegune populismilaine on demokraatlikult mitteliberaalne vastus mittedemokraatlikule liberaalsusele. Kas viisis, kuidas mullegi nii sümpaatset liberaalsust on Ida-Euroopas viimase paarikümne aasta jooksul istutatud, on tehtud põhimõttelisi vigu? Muidugi on rumal väita, et kõiges on süüdi ainult Reformierakond, aga võimalik peab olema tegeleda kriitika ja analüüsiga, sest sellest võib ka Eestis sõltuda, kas suudame populismilaine ületada.

Veel üks mõte, mida Ilves puudutab ja mis on laialt levinud, on küsimus mainest. Eestiski käivad juba mõnda aega rahvusvahelised telekanalid tegemas lugusid paremäärmuslaste tõusust. Ühelt poolt on see õigustatud, ka mina olen mures paremäärmusluse tõusu pärast Eestis ja Euroopas, aga minu meelest on tülgastav, et mõnel meediakanalil on siia tulles – või ka Poolasse ja Ungarisse minnes – lugu juba valmis, nad vajavad vaid näiteid ja kasutavad olukorda suuresti selleks, et kinnistada oma stereotüüpe Ida-Euroopa kohta stiilis „we've always told you so". Mage lugu. Viimasel ajal on öeldud, et mainekahju on Eestile juba tekkinud, aga maine ei ole veel kõik, isegi mitte sellise väikese ja üsna ebasoodsas kohas paikneva riigi puhul nagu Eesti. Kui on valida, kas tegeleda lihtsalt maine või maine halvenemise põhjustega, siis eelistaksin viimast. Ja poleks paha, kui Eesti ajakirjandus avaldaks, mitu klikki nad **Martin Helme** värskete purakate avaldamisega saavad ja kuidas see mõjub käibele. Küllap reklaamimüügi osakond teab.

Ma ei ole politoloog ega üritagi teeselda, justkui oleksin. Ma olen suvaline kodanik. Ma arvan, et meil ei ole vaja rohkem emotsioone, rohkem sügavat, ülisügavat, põhjatult sügavat muret. See on mõistetav, ma jagan seda isegi, aga see kõlab nagu rahvusvaheliste organisatsioonide mugav „gravely concerned". Meil on vaja analüüsi. Võib-olla on meil vaja enim sotsioloogide analüüsi. Selles ja ainult selles nõustun ma **Henn Põlluaasaga**, kes ütles oma parlamendispiikri kohta ikka üsna uskumatuna mõjuvas intervjuus, et EKRE on tagajärg. Aga mille tagajärg? Ma ei ole kindel, et EKRE on tingimata just selle tagajärg, mille tagajärg nad väidavad end olevat. Mis on praeguse olukorra lähemad ja kaugemad põhjused? Mis muudaks praegust olukorda kardinaalselt? Mis oleks strateegiline üllatus? Ainult murest igatahes ei piisa.

Laur Kaunissaare on olnud NO99, Kanuti Gildi SAALi ja Tallinna Linnateatri dramaturg. Praegu seab ta atra.

[1] *Mudde, C. 2015. The problem with populism. – The Guardian, 17.02.*

1. MAI 2004 / EESTI LIITUB EUROOPA LIIDUGA

Eesti astumisele Euroopa Liitu eelnes pea kümme aastat pühendumist ja tööd. Marina vastutada oli ühinemislepingu õiguslik pool. Nii lepingu allkirjastamine, rahvahääletus kui liitumispäev ise pakkusid talle ohtralt rõõmu. „Ma ei näe Eesti rahva tulevikku väljaspool Euroopa Liitu. Mida ühtsem on Euroopa Liit, seda tugevam on Eesti," ütleb Kaljurand täna.

APRILL JA MAI 2007 / NAŠISTID RÜNDAVAD

Marina oli Eesti suursaadik Venemaal kurikuulsa Pronksiöö ajal, kui Vene võimu toetusel tegutsenud noorterühmituse Naši liikmed ründasid Eesti saatkonda, suursaadiku autot ja Marinat ennast. Suuresti tänu Marina selgitustööle väljusime toona diplomaatilisest sõjast võitjana. Selle eest pärjas Postimees Marina aasta inimese tiitliga.

12. MÄRTS 2008 / EESTI MUUSIKA TÄIDAB MOSKVA

Vähem kui aasta peale Pronksiööd otsustas Marina koos dirigent Eri Klasiga tähistada Eesti Vabariigi 90. sünnipäeva Moskvas suurejoonelise kontserdiga. Ootustele vastupidiselt läks kõik hiilgavalt ning Moskva Novaja Opera 600-kohaline saal oli külalisi pilgeni täis.

SEPTEMBER 2011 / EESTI KOOL WASHINGTONIS

Eesti suursaadikuna Ameerika Ühendriikides aitas Marina kõigiti kaasa eesti kooli avamisele Ameerika Ühendriikides. Nüüdseks on see väike tore kool aktiivselt tegutsenud juba üle seitsme aasta.

KEVAD 2014 / EESTI VAJAB USA SÕDUREID

2014. aasta alguses alustas Venemaa Ukraina suhtes eriti agressiivset poliitikat, mis jätkus Krimmi annekteerimisega. Eesti suursaadikuna töötas Marina igapäevaselt selle nimel, et USA sõdurid võimalikult kiiresti Eestisse jõuaksid ning juba aprillis sai see teoks.

3. SEPTEMBER 2014 / PRESIDENT OBAMA EESTIS

Selle paljudele mällu sööbinud külaskäigu teoks saamises mängis üht võtmerolli Marina, kes suursaadikuna seda ette valmistas. USA presidendi märgiline visiit oli üliioluline Eesti julgeoleku seisukohalt. „Obama tuli, et toetada neid valikuid, mida Eesti riik, eesti rahvas ja kõik eestimaalased on alates 1991. aastast teinud," ütles Marina toona.

26. SEPTEMBER 2015 / ESTON KOHVER JÕUAB KOJU

2014. aasta 5. septembril Eesti-Vene piiri lähedalt kaitsepolitseinik Eston Kohver. Järgneva aasta elas välisministeerium Kohveri vabastamise rütmis ning välisministrina tegutses Marina kahel rindel. „Me püüdsime teha kõik, et muuta Eston Kohveri elu vanglas vähegi talutavaks ja teisalt käis töö liitlaste ja sõpradega," on Marina meenutanud. Neid pingutusi kroonis edu ning aasta hiljem naases Kohver tagasi Eestisse.

SUVI 2016 JA KEVAD 2019 / RAHVA SUUR POOLEHOID

2016. aasta kevad ja suvi möödusid Eestis presidendivalimiste tähe all. Kandidaatide populaarsusuuringutes hoidis kindlat liidrikohta Marina Kaljurand. Ka tänavuste europarlamendi valimiste eel tehtud küsitluste järgi on Marina Kaljurand kõige hinnatum kandidaat. Eesti rahvas usaldab teda.

Meid peavad esindama parimad ning Marina tugev närv ja taip, tasakaalukus ja naiselik vaist teevad temast parima.

Vali Marina Kaljurand Euroopa Parlamenti!

Eel- ja e-hääletamine: 16.—22. mai
Valimispäev: 26. mai

PÕHIÕIGUSED EI OLE MAAILMAVAATE KÜSIMUS

Sellest, mis juhtub, kui riiki hakatakse juhtima nagu omavalitsust, ning miks on Euroopa praeguses poliitilises olukorras „paadi kõigutamine" eriti ohtlik, aga ka viisakusest ja tõest, kiusust ja tervistava tülitsemise vajalikkusest.

Intervjuu **Meelis Oidsaluga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Ken Mürk**

Meelis Oidsalu teame me küll vist eelkõige üsna terava sulega teatrikriitikuna, aga ta võtab ajakirjanduses sõna ka päevakajalistel teemadel. Ennekõike on ta aga riigiametnik, kes on täitnud juba alates 2000. aastast kaitseministeeriumi erinevaid (aga üha kõrgemaid) ametikohti. Kohe endise NO99 maja kõrval avanevadki mulle „süvariigi" hästi turvatud väravad ning pikad trepid ja koridorid toovad mind lõpuks kaitseministeeriumi kaitseplaneerimise asekantsleri kabinetti.

Käisid märtsis rahvusringhäälingu eetris[1], et kommenteerida Juhan Ulfsaki teatriauhindade üleandmisel peetud ühiskonnakriitilist kõnet. Sa olid selles saates üllatavalt kriitiline ja avameelne meie lähituleviku suhtes. Mil määral sa oled pidanud oma poliitilisi väljaütlemisi tööl kooskõlastama või selgitama?

„Ringvaate" saatesse kutsuti mind teatrikriitikuna näitleja poliitilist avaldust kommenteerima. Ka enda poliitiliste avalduste puhul on minu n-ö vangist-vabakskaart olnud kriitikustaatus. Samas on mulle kriitikuna teinekord nina peale visatud, et Oidsalul on hea laiata, ta ei pea kultuuriinimestega iga päev koos töötama. Saates avaldust tehes oli vist esimest korda olukord, kus ka mul endal oli midagi kaalul. Tõsi, pärast **Kenderi** protsessil osalemist küsiti mu ülemuselt, et mida teie asekantsler seal kohtus teeb, miks ta niimoodi riigi vastu tunnistab, aga ma arvan, et inimõigused on teema, mille eest avalik teenistuja mitte ainult ei või, vaid *peab* rääkima, isegi kui tema avaldus läheb poliitiliseks.

Nii et sinu jaoks ei ole nende rollide vahel – kust lõppeb kriitik ja algab ametnik, kust see, kes ühiskondlikel teemadel avameelselt sõna võtab – vastuolu?

Otseselt ma vastuolu ei näe. Minu arust toimib see umbes samamoodi, kui oled näiteks poemüüja. Sul on oma poliitilised vaated, mida sa avaldad kuskil aktiivse ühiskonnaliikmena, aga kui hakkad kohtlema poes kliente vastavalt oma meeldimistele, siis varem või hiljem saad kinga ja ka asja eest, sest isegi poemüüjalt oodatakse, et ta suhtuks klientidesse võrdselt ega alandaks inimesi. *Igal* bürokraadil on oma poliitilised eelistused, aga need *ei tohi* kallutada tema otsuseid. Siin on tegelikult pretsedent olemas: **Toomas Mattson** riigikontrolli kommunikatsioonijuhina. Tema peale kaevati, kuna ta kommenteerib oma Facebooki lehel poliitilisi teemasid, et kuhu see kõlbab. Rahandusministeeriumi eetikakomisjon aga otsustas, et see on normaalne, kui ametnikul on oma arvamus ja ta väljendab seda. Küsimus on selles, kas ta on oma *töös* erapooletu. Julgen öelda, et mina olen.

EKRE viimaseaegseks meelissõnaks on kerkinud „süvariik" (varasemate „kartellierakondade" asemele ja „peavoolumeedia" kõrvale). Kas sina tead, mida see uus süvariigiametnikust „vaenlane" endast kujutab?

Kui termini kasutaja peab silmas, et mingid ametkondade tasemel tehtud otsused ei ole olnud piisavalt läbipaistvad või et ametkonnad varjavad infot, mis peaks olema seaduse järgi avalik või avalikkuse huvides varjamatu, siis, *by all means*, tulebki süvariiki paljastada ja peksta. Eesti haldusaparaat on piisavalt suur, et ka siin võiks selliseid tendentse avalduda. Ka bürokraadid teevad vigu, aga selleks ongi mõeldud kohus ja kaebemenetlused. Hoopis teine olukord on see, kui mõiste kasutaja väidab, et riigiasutus olemuslikult või riik kui selline on kahtlane üksus, mida ei tohiks üldse usaldada, või et kaebeõigused on pelgalt formaalsed ja kohtuid ei tohiks usaldada. Usaldussuhete süsteemne lõhkumine ja paranoia külvamine ei ole sama mis riigi toimimises läbipaistvuse nõudmine. Need on kaks vastandliku suunitlusega tegevust.

Kui aga küsida, kui kõvasti saab EKRE nüüd seda „süvariiri" lammutama hakata, siis ma ütleks, et Eestis on tekkinud pärast taasiseseisvumist esimest korda olukord, kus võimude lahususe põhimõte pannakse tõenäoliselt senisest märksa enam proovile. Samas on meie seadustes selliseid tekkida võivaid probleeme mingil määral ette nähtud, sest ka ametnikel on poliitikute üle järelevalvekohustus. Näiteks Vabariigi Valitsuse seaduse §53 („*Kantsleri pädevus*" – toim.) sätestab, et mitte minister ja poliitik ei tee ainult järelevalvet ametniku üle, vaid ka kantsleril on kohustus jätta ministri määrus või korraldus kooskõlastamata, kui see on ebaseaduslik või vastuolus põhiseadusega, ning edastada ka õiguskantslerile info, et minister ei käitu seadus- või põhiseaduspäraselt. Ametkonnad peavad hakkama seda kohustust endale rohkem teadvustama. Mina arvan, et kõik Eesti kantslerid ei ole selleks valmis.

Eestis on tekkinud pärast taasiseseisvumist esimest korda olukord, kus võimude lahususe põhimõte pannakse tõenäoliselt senisest märksa enam proovile.

Kas tulevik on tume?

Ei, seda ma ei ütleks, pigem on probleem selles, et poliitiliselt on parempopulistide võimulesaamine olnud tühikäik kõikide nende riikide jaoks, kes on selle valiku teinud. See on raisatud aeg. Tutvusin hiljuti lähemalt **Edgar Valteri** „Pokuraamatuga". Pokudel hakkab nimelt ebamugav seal, kus nad elavad (*naerab*). Metsavälult kaob vesi ära ja nad ei saa enam varbaidpidi vees olla, nad ei saa enam toitaineid kätte, ja siis nad lähevad endale uut kodu otsima. Nende retk näeb välja selline, et nad peatuvad aeg-ajalt mõne järjekordse välu ääres ja vaatavad, kas tuleb „see tunne" peale või mitte, vaatavad üksteisele otsa. Seal oli tore lause, et pokurahvas kuulas pokurahvast. Nad kuulasid iseennast, et kas see on koht, kus me peame olema. Mulle tundub, et meil on ka mõnes mõttes varbad ja tallaalused kuivale jäänud ning nüüd kõik kihelevad kuhugi, aga **Jüri Ratase** valitud välu ei ole päris kindlasti see metsavälu, kuhu oleks mõtet järgmiseks neljaks aastaks pidama jääda, lootes, et piisaval hulgal pokudel tuleb peale õige meie-tunne.

Jüri Ratase puhul on probleem see, et ta käitub ja mõtleb endiselt nagu omavalitsuse juht. Eestis on mingil seltskonnal olnud alates Euroopa Liiduga liitumisest kogu aeg mentaliteet, et meie võime siin Eestis ju endale natukene seda tormi veeklaasis lubada, küll nad seal Läänes hoiavad meid õigel teel. **Märt Väljataga** rääkis ka hiljuti[2], et kuskil oleks justkui mingi kaitselüliti; küll seal Brüsselis on lüliti, et kui siin Maarjamaal päris nihu läheb, siis nad juhatavad meid tagasi õigele kristlikule rajale. Jüri Ratas ei saa aru, et linnapeana võis ta **Savisaare** vaimus sellist paralleel-Eestit katsetada – võib-olla ongi hea, kui sul on suurema sees mingi väiksem n-ö katseühiskond ja saad seal erinevaid poliitikaid inkubeerida –, aga kui oled juba peaminister, siis räägime hoopis teisest tasemest – tasemest, kus nende tormide tekitamine on märksa suurema mõjuga. Eesti kui riik on üks euroopluse tuleviku mõjutajaid, Euroopa poliitilise kontinendi saatuse ja näo kujundajaid. Minu meelest ei ole Ratas aru saanud, et tal pole vastutus mitte ainult Eesti, vaid ka Euroopa ees. Riiki juhtides ei saa mõelda nagu omavalitseja.

Kõige traagilisem on paljude jaoks vist just see, et toimuv ei ole demokraatia sees paratamatu.

Ei olegi, see on teadlik valik! Ja kõige naljakam on asja juures see, et just Ratase erakond koos tema endaga kaotab sellest kõige rohkem. See, et ta sidus kohaliku omavalitsuse valimised EKRE nõudmisel hääletusega abielu traditsioonilisuse küsimuse üle, on ju puhtalt EKREle kaartide kättemängimine ka kohalikeks valimisteks. Kas ta arvab, et vene tiib jääb siin kogu asja lõpuni kaasa mängima, kui **Helmed** üha rohkem räuskavad? See seltskond ei kavatsegi oma räuskamist maha keerata, sest puudub igasugune poliitiline loogika, miks nad *peaksid* seda tegema. Nad kütavad edasi. See kõik on vesi nende veskile – selles mõttes ei näita Ratas end kogenu ja targana.

Ja minus tekitab see pingeid ka minu ametikohast lähtuvalt. Meil on Tapal vahelduva eduga 800–1000 briti sõdurit. Britid on saatnud (*rõhutab iga sõna eraldi*), püsivalt, siia, terve pataljoni. Raskesti relvastatud,

tankide, helikopterite ja muu ilusaga. Kui ma küsiksin näiteks sinu käest, et kuule, kuidas oleks, kas tahaksid Tapale tööle minna?

No Tapa ei oleks geograafiliselt mu esimene valik.
No just, aga nüüd me järsku näeme, et meie liitlased on siin. Nad on hambuni relvastatud. Selle kõige siin hoidmine maksab Suurbritannia valitsusele tohutuid summasid. Meil endal ei ole lihtsalt raha, et sellist suurt mehhaniseeritud jalaväepataljoni püsivas valmiduses hoida. Ja kui sa küsid, miks nad siin on, siis see ei ole ju tingitud sellest, et Eesti on nii äge koht ja Tapa on selle ägeda koha kõige ägedam nurk või et siin on palju naftat või Lääne strateegilised huvid, et kui selle nüüd kaotame, siis on puuks. Siin ei olda ka raha pärast, et kaitsta mingite ettevõtete huvisid. Nad on siin *ainult* seetõttu, et paikneme ühes väärtusruumis ja brittide jaoks on need väärtused *nii olulised*, et nad toovadki pataljoni siia, et Eesti saaks selles väärtusruumis püsida. Kui hakkame nüüd järsku avalikult räuskama, et kuule, me tegelikult ei taha vist üldse selles väärtusruumis olla, siis… *Piinlik* oleks, kui ühtäkki selgukski, et meie liitlased usuvad meisse rohkem, kui me ise julgesime seda teha.

Kas nelja aastaga saab teha riigile nii palju kahju, et meid võidakse sellest väärtusruumist välja arvata?
Ei, nelja aastaga ei saa, juba põhiseaduse muutmine võtab nii palju aega. Põhjus, miks EKRE asju nii julgelt väljendab, on ju see, et nad tajuvad ise ka, et neil ei lasta kõike seda teha, mida nad räägivad. Selles mõttes on neil turvaline räusata – see ei ole nende jaoks justkui päris. Aga see on turvaline ainult neile.

Seesama omavalitsuse sündroom?
Täpselt, et küll riigi tasandil asi kuidagi ära klatitakse. Seda läbinähtavam peaks aga Ratase jaoks olema ka see oportunism, sest taolisel käitumisel on Euroopas ja maailmas oma hind. Kui on *kriis*, kui on päris sõda, siis nägime ju Ukraina ja isegi Gruusia puhul, et suuresti tulenes ettevaatlikkus seoses nende riikide aitamisega sellest, et kohe oli vabandus varnast võtta: aga nad ise käitusid ebastabiilselt, nad ise ei olnud kõige õilsamal väärtuskursil. See tuleb *ülikergelt*.

Kas see paistab nüüd ka meie suhtes juhtuvat; et me ei ole enam kõige õigemal kursil?
No täpselt, kui me nii jätkame ja kui see jõuab rahvusvahelisele tasandile – veel ei ole jõudnud, aga kui see jõuab sinna –, siis mingil hetkel öeldaksegi, et kuulge, minge metsa. Mis eristab meid siis kokkuvõttes **Putini** Venemaast, kui me peaks hakkama kunagi EKRE sõnade järgi elama? Mis see on siis? Venemaal on ka väga palju liberaale, inimesi, kes hindavad vabadusi, aga režiim on selline, nagu ta on. Meil võivad ka põhimõtteliselt moodustada 90% valijaskonnast liberaalid,

jätkub >

< *eelneb*

aga kui valitsus on selline, siis sa satud ikkagi ühel hetkel ühte potti Putini režiimiga.

Eero Epner[3] osutas hiljutises intervjuus, et paljud kultuuriinimesed tunnevad kergendust pärast seda, kui selgus, et kultuuriministeerium läheb Isamaale, mitte EKREle. Samas on tulevane rahandusminister juba ähvardanud, et ei ole siin midagi, rahakott on meie käes[4]. Kas ohutunde möödumine on liiga ennatlik?
Ma jätaksin sõna „oht" sellest diskussioonist välja – minu valdkonda ja julgeolekuasutusigi süüdistatakse tihti selles, et me hakkame iga asja puhul ohust rääkima. Rahastuse äravõtmine on riigivalitsemises täiesti legitiimne ja tavaline praktika, me teeme igal aastal riigi eelarvestrateegiat ja nelja aasta rahastusperspektiivi ümber, see on täitsa tavaline, et ühelt ettevõtmiselt raha ära võetakse, et teistele juurde anda või lihtsalt kulusid kokku hoida.

Rahastuse äravõtmine on riigivalitsemise täiesti legitiimne ja tavaline praktika, aga küsimus on selles, kuidas seda põhjendatakse. Kui põhjendus ei ole põhiseadusega kooskõlas, siis ei peaks ka otsust sellele vastavaks pidama.

Jah, aga praegu paistab olevat küsimus selles, mille alusel see raha ähvardatakse ära võtta.
Küsimus on selles, kuidas seda põhjendada. Kui põhjendus ei ole kooskõlas põhiseadusega, ei peaks ka otsust sellele vastavaks pidama. Sellisel juhul tuleb aga inimestel oma õiguste eest hageda ja minnagi kohtusse. Mina usun, et meie õiguskaitse ja kohtusüsteem – hoolimata Kenderi protsessi traumaatilisest kogemusest – on tegelikult vägagi hästi toimiv.

Niisiis, kas inimestele peaks praegu meelde tuletama, et lähiajal võib siin hagemisõigust vaja minna ja seda peaks ka kasutama?
Seda tuleb kasutada, jah. Enese väiksemaks tegemine või nende hagemisvõimaluste eiramine, enese ette ohvriks pidamine ei ole ka õige. Kui võtame **Langi** ja Kenderi juhtumi, siis kuidas erines see põhimõtteliselt sellest, mida on öelnud Helmed? Võeti samamoodi ideoloogiline hoiak, et lööme Sirbis platsi puhtaks, toome sinna radikaalse värskenduse, aga see ei õnnestunud, kuna suudeti tekitada kogunisti *selline* surve, et inimene pidi tagasi astuma. Rein Lang ei oleks elu sees arvanud, et ta peab sellise asja pärast tagasi astuma. Ta alahindas kultuuriringkondade võimu.

See lugu näitab ühtlasi, et tegelikult ollakse suutelised väga hästi mobiliseerima. Ja mulle käib närvidele, et kultuuriavalikkus, kes seal oma suid kinni kleepis, on mingites teistes ühiskondlikes küsimustes täiesti vait. No seesama NO99 ja **Madison**, noh! Seesama asi, et teatriliit ei võtnud sõna, kui oli vaja. NO99 tundis ennast selles olukorras tegelikult väga üksi. Nad ootasid, et tuleks midagigi, toetusepiukski, aga ei tulnud ja see oli kurb.

Kas sa oskad öelda, miks on just teater see, mille kallale minnakse või mida ähvardatakse nii Ungaris kui ka nüüd meie näitel?
Teater valdab ju väga hästi populistlikke tehnikaid. Ja selles mõttes on ta *ohtlik*. Ja *ennustamatu*. Aga Ungari puhul, nagu ka Ulfsak rääkis, võib ju tuua ka vastupidiseid näiteid, paljude teatrite juhtkonnad on just pigem režiimiga kaasa läinud. Kultuur tervikuna on ühtmoodi nii represseerimisvahend kui ka vabaduse kants. Sellised vabadusvälgatused või kodanikuõiguste apologees üldse ei ole kultuuris väga levinud. Suurem osa kultuurist on *inertne* ja introvertne, suunatud oma identiteedi kinnitamisele. Seda on ka vaja teha – et inimestes ärevust maandada. Aga ennatlik on omistada kultuurile iseenesest mingisugust headust või hüvelisust.

Kas kultuur või poliitika peaks vaikiva eeldusena vabadust suurendama või on kultuuri ja vabaduse inherentne seos pigem mingisugune klišee?
Ma isegi ei tahaks sellele vastata, sest me keskendume vaidlustes liialt sellele, milleks ja mil määral me peaksime olema vabad. Ma ei oska öelda, mis on ja milleks on vabadus, aga ma oskan öelda, mis on selle puudumine. Vabaduse puudumine on see, kui sind ahistatakse või halvustatakse nende omaduste pärast, mida sa ei ole saanud valida, näiteks puue, sugu, seksuaalne sättumus või nahavärv. Minu arvates ei ole riigi ülesanne seotud kuidagi vabaduse määra maksimeerimisega – see küsimus on juba maailmavaatelise debati objekt –, aga riik peab tagama, et ühiskonnas oleksid olemas ja rakendatud põhiõigused, vajadusel sunniviisiliselt. Meil on need kaks küsimust kuidagi omavahel sõlme läinud – riigi kohustust tagada kodanikule põhiõigused käsitletakse praegu kui mingit maailmavaatelist suva.

Kui tulla tagasi Jüri Ratase valiku juurde, on minu meelest ka vastutustundetu, et meil on selline arusaam – ja seda on ka kuvatud nende äärmusgruppide poolt –, et kogu n-ö üleüldine põhiõigustele keskendunud mõtlemine on olnud kuidagi hegemooniline ja igavene. „Vaba maailma" eestkõnelejad USA oli veel 60–70ndatel sisuliselt apartheidiriik. 90ndatel toimus Euroopa südames genotsiid, päris genotsiid. Kogu see põhiõiguste teema on *nii habras*. See ei ole purunematu monoliit, mida võib ulakalt taguda. Selline vabadus on *nii habras* ja *nii noor* nähtus, puhtalt maailmaajaloolisest vaatepunktist on üdini vale minna Euroopa praeguses kriisiolukorras seda paati kõigutama.

Vabaduste piiramise küsimus on aga õhus n-ö mõlemal poolel. Meie siin räägime või mina räägin *ohust* kultuurivabadusele, väljendusvabaduse piiramisega ähvardamisest, aga äärmusgrupid tunnevad samamoodi, et nende vabadusi piiratakse, seesama vana hea, et neegri kohta ei tohi enam öelda „neeger" ja nii edasi. Kas meie ühiskond ongi äkki niisuguse reguleerimisega liiale läinud?
Minu arust pole need, kes räägivad võidukalt, kuidas „neeger" ei ole eesti keeles solvav, isegi mingid rassistid, vaid lihtlabased *kiuslikud* inimesed, kellel pole ilmselt oma ajaga midagi muud targemat teha, kui sedasi muigvelsui seletada, kuidas meie „neeger" erineb kõikidest teistest maailma „neegritest". See on laensõna, selle säilitamisega ei kaitse me eesti hinge ega ürgkeelt. Oleks see siis mingisugune juursõna: keegi nägi kiviajal mustanahalist ja ütles, et näe, „neeger"; et see on eht eesti sõna, ainult eestlased on osanud nii nimetada (*naerab*) ja sellest loobumine on tohutu sõnavabaduse ründamine. Ja siis me ütleme, et see on meie sõnavabaduse piiramine. Seda olukorras (*rõhutab iga sõna*), kus me *teame*, et *sellel sõnal*, sellel *laensõnal*, *sellessamas kõlas* on *räme* rassismitaak. Kui see ei ole kius, siis mis see on? Minu arust on see suuremeelsuse ilming, kui mul on mustanahaline sõber, kelle kohta ma tean, et ta tunneb ennast ebamugavalt, kui ma realiseerin seda oma äsja avastatud väljendusvabadust, ja ma loobun sellest sõnast, sest ma olen suure hingega inimene ja see ei võta mult ühtegi tükki küljest. Ja saan meie keele ühe laensõna võrra puhtamaks.

Kas sulle ei tundu, et programmilist ebaviisakust aetakse meil sageli segamini tõerääkimisega?
Minu arust minnakse *viisakusega* just üle võlli, viisakus on nagu kohustus. Mina räägin praegu *suuremeelsusest*, sellest, kas me oleme heatahtlikud, suure hingega inimesed. See ongi kogu asja tuum, mitte mingi viisakus või n-ö väljendusvabadus, et kas ma võin seda rassistlikku laensõna kasutada või mitte, olemata isegi rassist.

Samas torkas mulle paar nädalat tagasi silma Eesti Päevalehe suur artikkel „Tere tulemast soovabasse maailma!"[5], mis oli esitatud sellise… tegelikkust programmiliselt moonutava karjatusena. Räägiti, kuidas sood on üldse mineviku teema ja nii edasi. Ma lugesin ja otsisin sealt mingit vimkat, et millal puänt tuleb ja öeldakse, et ma meelega tõmbasin üle, aga seda ei tulnudki! Päevalehest sellist teksti lugedes tekkis minus küll ebamugavus, et mis nüüd toimub, kas mõned on täiesti ära kamminud. No milleks selliseid tekste üllitada?

Ja siis ma saan aru, miks liberaalidel on raske oma sõnumit edasi viia. Nad pannakse ühte patta nende karjatuste autoritega, kelle üldistuspäästik on nii hell, et kõik erandid on nende jaoks üldkehtiv tõde. See on jumala okei, kui keegi ütleb ise, mis soost ta on. Mul on ka viimasel ajal selline eluetapp, kus ma tunnen, et olen vist sootu, aga ma ei tee selle põhjal üldistusi teiste kohta, eriti kui puuduvad üldistamiseks põhjust andvad uuringud.

Kas hea kultuur või ka kitsamalt teater saab olla mittepoliitiline?
Ei, selles mõttes ei saa, et iga etendus kannab ju endas alati mingeid hoiakuid. Ka passiivsus on poliitilisuse ilming. Kui sa rebidki meelega ainult igavikulist kunsti või teed ainult meelelahutust sõltumata sellest, mis ümberringi toimub, siis ka see on seisukohavõtt. Mingite asjade tegemata jätmine on samuti poliitiline.

Ma olen siiski üllatunud, et näiteks veel hiljutise kultuuriministri reaktsioon EKRE tõusule oli nii loid. Pigem tehakse siin n-ö paremalt leebet, aga agarat tuletoetust, näiteks **Mihkel Mutt** on EKREle tükk aega pehmet libestamist teinud. Pigem võib-olla vanema põlvkonna kultuuriringkonnad polegi väga rõõmutud EKRE võimulesaamise üle. Mutt ju valmistab otseselt EKRE-sugustele pinda ette.

Kui Maarja Kangro ütles hiljuti intervjuus Vilja Kiislerile[6], et kultuuriinimesed ei ole selle koalitsiooni suhtes mitte kriitilised, vaid täiesti eitavad, täiesti vastu, tekkis sellest Facebookis suur pahameel, sest päris paljud kultuuriinimesed leidsid, et neile on selle üldistusega liiga tehtud.
Jaa, ma vaatasin seda intervjuud ja ta oli seal tõesti resoluutne, mul tekkis sama küsimus. Tegelikult see ei ole representatiivne, meie kultuuriüldsusest moodustavad suure osa ka need, kes tunnevad ennast

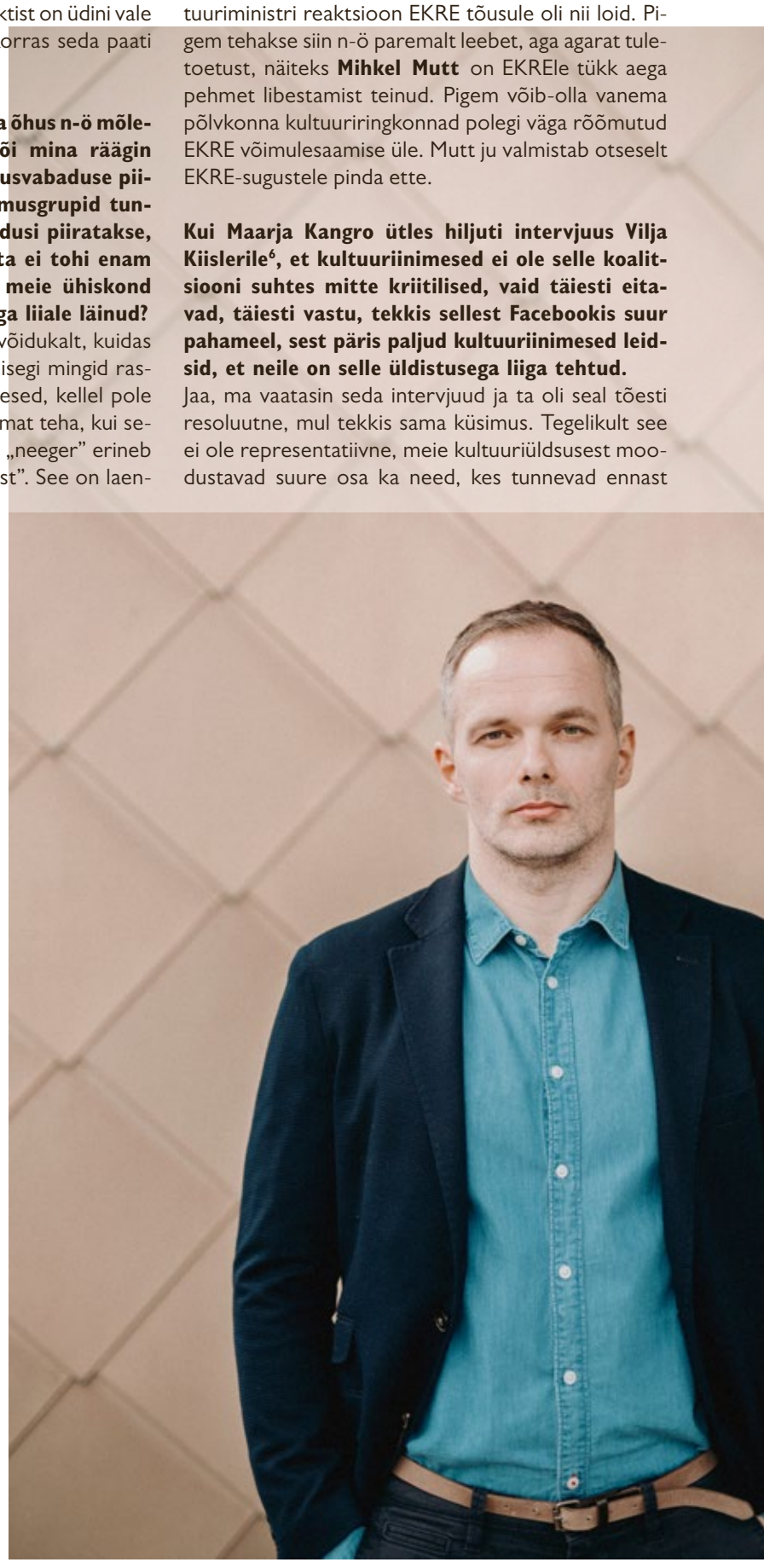

kuidagi kaotajate, allasurututena. Aga **Kunnuse** argument, et EKRE on parem kui Reformierakond, sest reformarid on samuti kari sitapäid[7], on ka üsna libe tee, kuna sellega öeldakse justkui, et keegi võib teha mingit pättust, sest keegi teine on juba teinud. Loogika peaks toimima vastassuunas, sest *trade*'ima peaks alati ülespoole, meie aga *trade*'ime allapoole – selle loogikaga, et keegi on n-ö allakäigutrepile viiva ukse juba avanud. Riigijuhtimine peaks lähtuma vastupidisest eeldusest: me ei anna alla, ei ütle, et kõige madalam ühisnimetaja ongi meie ühiskonna keskne väärtus, millest me peame lähtuma. See on vanglamentaliteet ja vanglamoraal. Enne me kurtsime, et poliitikud ainult räägivad, aga ei tee midagi ehk nad ei käitu oma sõnade järgi, aga nüüd on ka see retoorikavalitsemise tava kadunud – me käitume sitasti ja räägime ka sitasti. Kuidas on see õiglasem ja autentsem?

Kas sulle ei tundu, et meil nähakse „karmi" või lajatavat kriitikat – mille esindajaks oled olnud omal ajal minu meelest ka sina ja on olnud Mihkel Kunnus – sageli millegipärast radikaalselt *tõesemas* rüüs kui kriitikat, millele heidetakse ette kas liigset pehmust, viisakust või sõbramehelikkust?
Jah, selles mõttes küll. Olen näiteks täheldanud – see on selline harrastusantropoloogi tähelepanek –, et kui näed inimesi, praktikuid või ka lihtsalt tuttavaid mõnel esietendusel omavahel kohtumas, esmalt õnnitletakse lavastajat ja öeldakse, et oi kui äge ja nii edasi, aga hiljem kuuled neid inimesi omavahel arutlemas, mida nad tegelikult asjast arvavad, siis need kaks juttu võivad ikka väga jõledalt erineda! Selle kohta, mille puhul öeldi otse näkku, et oi kui tore, tehakse tagaselja üsna julmi märkusi. See on pannud mind küll mõtlema, et viisakussunnist valetamine on juba eos *vale*, sest see tekitabki lühiühenduse, justkui me arvaksime, et tõerääkimine on ebaviisakas ja seetõttu on meie kohustus ilustada või valetada. Ka selles sotsiaalselt üsna ettenähtud olukorras, et sa ei pane õrnale inimesele, kes on just lavastusega välja tulnud ja küsib sinu muljeid, väga puid alla, on võimalik natukenegi pingutades öelda ausalt, aga sõbralikult, mida sa asjast arvad. See teadmine on üliloluline, et ei tekiks väära mõistetepaari „viisakas = vähem tõene" ja „ropp = sulatõsi".

Mu enda parim sõber on **Paavo Piik**, kes toob ju samuti asju lavale. Temaga suheldes olen ma küll esmajoones väga hoolas, et ma lähedasele inimesele haiget ei teeks, aga leian ikkagi mingi mooduse, kuidas rääkida asjadest nii, et ma ei peaks kompromisse tegema. Kui me teeme selles viisakusele sundivas olukorras kompromisse, siis tegelikult me juba libastume, kaugeneme üksteisest. Ja seda ei tohi olla. Aga kirjutades olen ma küll provokatiivset tooni kasutanud, et kirjutatule tähelepanu tõmmata; et sõnum leviks.

Kas sa teadvustad seda põhjust?
Ma teadvustan seda, jah, aga enamasti on see n-ö karmus ebateadlik, sest ma olen veidi autistlike või sotsiopaatlike kalduvustega. Ma ei kutsu endale külalisi koju, ma ei käi külas, sugulasi peaaegu ei näe, ma ei pea enda sünnipäevi ega mäleta teiste omi, minu jaoks tekitab romantiline läheduse kontseptsioon ärevust. Ma ei uhkusta sellega, see on lihtsalt viis, kuidas mina olen osanud elada. Ma ise olen mõelnud, et mul on vist isolatsioonitalumise geen. Kui sa oled kriitik, siis pead riskima sellega, et inimesed ei räägi sinuga pärast, või kui räägivad, siis nad on su vastu vaenulikud. Mul on olnud neid hetki ka praktikutega.

Aga kui sa teed oma arvustusega kellelegi potentsiaalselt haiget, siis kas see kõigutab sind?
Väga ei kõiguta. Ma mäletan väga hästi esimest arvustust oma raamatule. See ei olnud tegelikult üldse halvustav, aga ma mäletan oma tundlikkust. Helistasin kirjastuse juhile **Eva Kollile** ja küsisin, et kuidas nii saab, kas ta üldse luges seda, see on ju lahmimine (*naerab*). Ta vastas, et kuule, Meelis, võta rahulikult, esiteks on see suur asi, kui keegi viitsib üldse kellegi esimesest raamatust kirjutada, ja teiseks, loe see läbi, tegelikult on see ju täitsa okei. Minul oli kriitikataluvuse õpikõver järsk, registreerisin ära, töötlesin läbi, see võttis mul ühe päeva. Aga kiuslik ei tohiks kriitik küll olla. Mul pole see alati õnnestunud, teinekord loen ikka tagantjärele oma tekste, et näe, võib-olla poleks pidanud nii rämedalt ütlema.

Kui sa 2006. aastal oma esimese luuleraamatu välja andsid ja kaks aastat hiljem veel väga aktiivseks teatrikriitikuks hakkasid, siis kas sa ei tundnud oma päevatööd silmas pidades muret oma nime all n-ö pehmete teemadega lagedale tulemise pärast?
Olen näinud ise lähedalt emotsionaalset köögipoolt, kui näiteks lavastaja oma asja välja toob. See on karm maailm. See, kuidas saad kas või kiusliku tehniku oma tahtmist tegema panna. See nõuab isikuomadusi, mida on vaja näiteks ka kaitseväes üksuste juhtimiseks või asekantslerina kindralitega suhtlemiseks. See kõik on *hard core*, see ongi raske – kunstitegemine ei ole mingi *pehme* valdkond. Inimesed panevad sellesse nii palju iseendast, see nõuab rohket pühendumist ja ka pikaaegset edutuse talumist. Kaitsevaldkonna inimestest ei pea keegi kultuuriinimesi mingiteks pehmodeks. Neid näiteid on ju meil valitsemisalas veel: Kirjanike Liidu esimees **Tiit Aleksejev** on endine välisluureameti töötaja, **Leo Kunnas** on edukas kirjanik, kes kirjutab väga tundlikult ja samas julmalt, soovitan lugeda tema „Kustumatu valguse maailma", see läks mulle väga hinge. Kaitsevaldkonnas on mul selles mõttes vedanud. Põhjus, miks ma siin üldse nii kaua töötanud olen, ongi see, et siin on värvikad ja huvitavad natuurid. Nagu ka kultuurimaailmas. Ja loovus mängib mõlemas sfääris suurt rolli.

Ma arvan, et loovus mängib peaaegu igal pool väga suurt rolli.
Jah, tänapäeval on hakatud seda märkama, mina nimetan seda loovuse demokratiseerumiseks. Mis ongi *õige*. Suhtumine, et meil on loovust ainult väga tillukestes kogustes kuskil idufirmades või reklaamibüroodes, kirjanike ja kunstnike liidus või lavakoolis, on kuritegelik, sest nii tekibki inimestel arvamus, et loovus on miski, mis vajab kuidagi jumalikku ettehoolt ja on väga haruldane anne. Ei ole, me kõik oleme väga loovad, lihtsalt meie haridussüsteem ei eelda loovuse arendamist.

Minu esimene *reaalne* loovust innustav hariduskogemus tuli hoopis sõjakoolist, Balti kaitsekolledžist, mis oli tõesti üles ehitatud läänelikule õppemudelile, kus põhiosa ei olnud mitte auditoorsel tööl, vaid sa õppisid koolis *õppima*, iseseisvalt materjali omandama. Sisuline tegevus algas siis, kui üritasid neid omandatud teadmisi grupis rakendada. Seda ma kogesin ka USA maaväe kolledžis. Sa ei mõtle mitte üksi asju välja, vaid pead leidma lahendusi koos teistega ja suutma samas kõiki selliseid pingeid maandada, mis inimestel sotsiaalses koosolus ikka tekivad. Kui ma tulin kaitseministeeriumisse tööle, enam-vähem otse koolipingist, siis mul puudusid need sotsiaalsed oskused. Koostöötamise oskus, võime organiseerida, enda vajadusi ja tundeid väljendada ning ka loovalt tülitseda! Eestlastele on üldse omane konflikti vältimine, see on küll koolist kaasa tulnud.

Kas sina ei väldi konflikte?
Tüli võib olla tervistav ja lähendav asi ka kolleegide vahel, kui seda osatakse pidada ja hinnata. See võib olla *nauditav*. Meil oli eelmine neljapäev kaitseväe juhataja ja peastaabi ülemaga üks kena itaalia peretülikene ja me kõik lahkusime lähedastematena kui varem, kasutasime mina-tunnen-keelt, nagu psühholoogid õpetavad.

(*Muigab*) Selle tüli juures oli äge, et kõik tõid hoolimata mingitest hoiakutest ja kogunenud frustratsioonist lauale oma sisetunde ja näitasid, mis neile närvidele käib, üritasid sõnastada – nii halvasti kui eesti mehed oskavad –, mis neid häirib või kuidas nad ennast selles hetkes tunnevad. See oli nii ilus, kuidas me ei andnud alla, me väärtustasime seda suhet piisavalt, et julgeda tülitseda. Sellist tervistava tülitsemise kultuuri on Eestis vähe, seda peaks rohkem olema, ka avalikus sfääris ei tohiks vältida neid tülisid, mis meil tuleb maha pidada, kaasa arvatud seda tüli, mis ilmselt tuleb siin nüüd maha pidada. Seetõttu ei ole minu jaoks probleem minna „Ringvaatesse" ja rääkida, kuidas ma ennast selles olukorras tunnen, isegi kui olen kõrge riigiametnik ja pean hakkama seda valitsust teenima. Muidugi ma teenin seda valitsust, sest bürokraadina teen ma seda, mida seadus ette näeb, pidades sealjuures silmas, et kõik teised järgiksid samamoodi seadust ja et kõiki koheldaks võrdselt.

Kuidas seda praegusesse olukorda üle kanda? Kas meil oleks vaja ühiskonnana tervistavamalt ja/või rohkem tülitseda?
Ma olen mõelnud selle kohta nii, et praegune ei ole selles mõttes tervistav tülitsemine, et me alustame sellest, et ütleme, et sina ei ole selles tülis üldse osaline; tõmba minema siit, *lilla*, ma ei kavatsegi sinuga asju arutada. Tervistav tülitsemine oleks see, kui… ütled, et noh, mina tunnen ennast, noh, sinusuguste inimeste juuresolekul – mis on võib-olla ka juba sildistamine, aga ma siiski ütlen ausalt – ebamugavalt. Või et ma tunnen, et see kooseluseaduse asi, see kuidagi, noh, see kuidagi mõjutab minu suhete kindlust. Ja siis teine pool saab su käest vastu küsida, et okei, aga räägi sellest, mis selle põhjus on. Praegu me ei lähe isegi seda teed, et kasutaksime mina-keelt, et mina tunnen nii, mitte et sina oled lilla ja mine tuppa ja ole seal! Selline räuskamine on tegelikult lihtsalt üks tülitsemise vältimise moodus. Pinged ise on ju ühiselu tavaline osa, konflikti lahendamine eeldab aga võrdseid pooli. Kui sind ei lubata isegi *tülli*, siis see ei ole miski, mis oleks kooskõlas põhiseaduse vaimuga, sest põhiseadus näeb ette tülipoolte võrdsust.

Suurem osa kultuurist on inertne ja introvertne ning on ennatlik omistada kultuurile iseenesest mingisugust headust või hüvelisust.

Muidugi ma teenin seda valitsust, sest bürokraadina teen ma seda, mida seadus ette näeb, pidades sealjuures silmas, et kõik teised järgiksid samamoodi seadust ja et kõiki koheldaks võrdselt.

[1] *Ringvaade. – ETV, 19.03.2019.*
[2] *Kaks ühes. – Raadio Kuku, 19.03.2019.*
[3] *Soonvald, U. 2019. Eero Epner: kurjus on end paljastanud. Üleöö tehti naistearstist mõrvar, ametnikust reetur, geist pederast. – Eesti Päevaleht, 12.04.*
[4] *Olup, N.-M. 2019. Martin Helme: võim tähendab raha ja lnimeste liigutamise võimalust ja me kavatseme seda kasutada. – Postimees, 07.04.*
[5] *Kruus, T. 2019. Tere tulemast soovabasse maailma! – Eesti Päevaleht, 16.03.*
[6] *Kiisler, V. 2019. „Otse Postimehest": Kirjanik Maarja Kangroga päevapoliitikast. – PostimeesTV, 09.04.*
[7] *Kunnus, M. 2019. Matside mäss. – err.ee, 26.03.*

MILLEST ME RÄÄGIME, KUI ME RÄÄGIME POLIITKORREKTSUSEST

Konservatiivide levinud narratiivi kohaselt käib mööda ülikoole ja sotsiaalmeediat ringi üks tont, kes summutab arutelusid, vaigistab kriitikat ja kirjutab ette, kuidas on kohane kõneleda. See tont on poliitkorrektsus, mis pakub mugavat kattevarju vaenukõneks.

Henri Kõiv

Käimas on 2016. aasta vabariiklaste presidendikandidaatide esimene teledebatt. Telekanali Fox News uudisteankur **Megyn Kelly** pöördub tol hetkel veel ennustuste kohaselt valimisvõiduks vähe šansse omanud **Donald Trumpi** poole: „Te olete kutsunud naisi, kes teile ei meeldi, paksudeks sigadeks, koerteks, kaltsakateks ja vastikuteks loomadeks." Saalist kostub seda loetelu kuuldes kerget naeru ja rõõmuhõikeid. Trump katkestab Kellyt: „Ainult **Rosie O'Donnellit**!" Nüüd saal juba rõkkab naerda ja plaksutab kaasa. Kelly jätkab hääleka publiku taustal oma sõnavõttu, öeldes, et O'Donnell pole kindlasti ainus. Ta viitab Trumpi Twitteri kontole, kus on rohkelt naiste pihta suunatud halvustavaid kommentaare, aga ka tõsielusarjas „Õpipoiss" Trumpi suust kostunud seksistlikele repliikidele. „Kas selline suhtumine on sobilik Ameerika presidendile?" on Kelly küsimus. Trump vastab: „Ma arvan, et Ameerikal on suur probleem poliitilise korrektsusega." Rahvas saalis hõiskab ja plaksutab joovastunult.

Poliitkorrektsus kui mõiste käivitab arhetüüpsed mälupildid vasakpoolsetest, kes käsivad ja keelavad, arvates, et nad on targemad, kui seda on inimene ise oma otsustes.

Tegemist on märgilise episoodiga fraasi „poliitiline korrektsus" kasutamise ajaloos, sest Trump kinnitas sellega mõiste fundamentaalsust parempopulistlikus poliitretoorikas. Seda kasutades annavad populistid märku, et nende toetajad on totalitaarse ambitsiooniga liikumise ohvrid, populist ise aga julge kangelane, kes seisab sellistele suundumustele jõuliselt vastu. Täpsemalt kaitses Trump teledebatis enda ja oma toetajate õigust antud juhul naisi, aga reaalsuses ka laiemalt erinevaid marginaliseeritud ühiskonnagruppe sõnadega alandada ning rünnata, sest selle vastandid viisakus ja austus on – nagu Trumpi edasisest sõnavõtust selgub – nii tema kui ka Ameerika ühiskonna jaoks tervikuna liiga kulukad. Kuidas me sellisesse situatsiooni jõudsime?

Paraku pole nii, et rassivaenu puudumiseks piisab deklareerimisest, et ma ei ole rassist, eriti kui sellele statement'ile järgneb kohe rassistlikke hoiakuid valla päästev „aga".

Kui süüvida poliitkorrektsuse mõiste kasutamise ajalukku, siis näeme, kuidas poliitika suunab semiootilist tähendusloomet. Sõna „poliitkorrektsus" oli esialgu käibel vasakpoolsetes ringkondades pilkefraasina ortodokssete kommunistide suunal, kes järgisid liiga dogmaatiliselt – ehk poliitiliselt korrektselt – **Marxi** või mõne feminismi esimese laine autori õpetust ajal, mil see õpetus ise oli erinevateks niššideks paljunemas[1]. Näiteks korraldati veel 1982. aastal feministide eestvedamisel paneeldiskussioon pealkirjaga „Poliitiliselt korrektne / poliitiliselt ebakorrektne seksuaalsus", kus poliitilise korrektsuse tiiva esindajad seisid vastu naisi objektistavale pornograafiale, nende oponendid esindasid aga laiemat sekspositiivset hoiakut.

Kui veel 80ndate keskpaigas oli mõiste „poliitkorrektsus" kasutusel vasakpoolsete siseringis iroonilise naljana, siis kümne järgnenud aastaga muutus selle tähendusväli kardinaalselt. Seda suunamuutust vedasid konservatiivsed kriitikud, kes hakkasid seostama poliitilist korrektsust Ameerika ülikoolides toimuva Lääne tsivilisatsiooni aluste õõnestamisega. Praktikas väljendus toonane kriitika mitmetes lehelugudes, mis kirjeldasid üsnagi karikatuurselt juhtumeid, kuidas mõnes õppeasutuses on „women" asendatud sõnaga „womyn"[2], kuidas teatud ülikoolides on muudetud kohustuslikuks rassisuhteid käsitlevad kursused, kuidas seni tõe poole püüelnud kirjandusosakondades ilmuvad tööd pealkirjaga „Jane Austen ja masturbeeriv tüdruk"[3]. Sealjuures oli autorite häälestus juba algusest peale toimuva suhtes hukkamõistev. Hoolimata sellest, et tegemist oli kohati isegi anekdootlike üksikjuhtumitega, suutsid need artiklid sõnastada tunnetuslikult midagi väga olulist, sest mõiste esinemissagedus meedias kasvas plahvatuslikult.

AKADEEMIA LIBISEB KÄEST

Tavakäibes tähistab „poliitkorrektsus" ühtede jaoks elementaarset viisakust, teiste jaoks üleliigset viisakust, mõne jaoks keerulistest küsimustest kõrvalehiilimist (seega oli Trump Kellyle vastates vähemalt kahes mõttes poliitkorrektne). Ühe autoriteetse käsitluse järgi on poliitkorrektsuse puhul tegemist keeleliste normide, praktikate ja eeskirjadega, mille eesmärk on vähendada sotsiaalselt ja majanduslikult ebasoosingus olevate gruppide võõrandumist ja marginaliseerumist[4]. Selline definitsioon ütleb küll, millele mõistega osutatakse, kuid jätab selgitamata konnotatiivse tasandi, mis selle termini poliitretoorikas niivõrd ahvatlevaks muudab. Selles valguses tundub täpsem järgmine definitsioon: tegu on halvustava väljendiga, mille kasutajad osutavad katsetele kehtestada sotsiaalseid norme marginaliseeritud gruppide stigmatiseerituse vähendamiseks, mida termini kasutajad ise peavad kas segaseks, naeruväärseks, ebavajalikuks ja/või ebamugavaks[5]. Siit tuleb välja asjaolu, et tegemist on tugevalt hinnangulise mõistega, mis on kasutuses konservatiivsetes ringkondades liberaalide halvustamiseks.

Tegelikult jäi poliitkorrektsus juba 80ndate poleemikas mõistena ähmaseks, sest selle alla üritati liigitada küllaltki erinevaid nähtuseid. Näiteks diskrimineerimist heastada püüdvaid vastuvõtuprintsiipe (*affirmative action*), kõnehügieeni taotlevaid eeskirju (*speech codes*), võitlust kirjanduskaanoni reformimise pärast, õppekavasid, mis keskenduvad vähemuste vaatepositsiooni tutvustamisele, õppehoonete ümbernimetamist, aga ka esimesi poodiumibloki (*no-platforming*) juhtumeid. Nimetatud praktikaid hakkasid kriitikud siduma laialdaselt põlvkonnaga, kes tutvus 60ndatel üliõpilasprotestide käigus postmodernsete prantsuse mõtlejate ja Frankfurdi koolkonna tekstidega. Varajased jordanpetersonid kasutasid küll antud ideede tasalülitamiseks postmodernse neomarksismi asemel veidi levinumat kultuurimarksismi mõistet, aga argumentide loogika jääb näiteks **William Lindi** kirjutiste[6] ja sõnavõttudega tutvudes põhimõtteliselt samaks: eesmärk on grupikuuluvusele apelleerides olemasolev sotsiaalne kord ja võimustruktuurid ümber pöörata. Beebibuumerite põlvkonnast olid sirgunud 80ndate keskpaigaks kõrgkoolidele uued õppejõud ning halduspersonal. Need olid ametikohad, kus oli viimaks võimalik teooriat praktikas rakendada. Kultuurimarksismist kõnelejad nägid just kvoote ja vastuvõtuprotseduure ühiskondliku võimudünaamika mõjutamise mehhanismina. Seetõttu oli esimene poliitkorrektsuse debatt piiritletud rangelt akadeemilise maailmaga, mis tundus tolleks hetkeks paljude konservatiivide jaoks käest libisevat.

Siinkohal tasub korraks peatuda ja küsida, miks poliitkorrektsus vasakpoolsete käest ära krabati, et neid siis ise selle mõistega torgata. Esiteks on selles mõistes eksplitsiitselt tuvastatav poliitiline dimensioon. Kritiseeritavaid praktikaid ei nähtud neutraalsete või ratsionaalselt põhjendatutena, vaid kriitikud soovisid osutada nende ideoloogilisusele, jättes samas mulje, et ülikoolid toimisid seni apoliitiliselt. Vastuvõtuprotsess baseerus ainult kandidaatide teadmistel, kirjanduskaanon tõstis esile tõde, diskrimineerimise asemel kehtis sõnavabadus ning eurotsentristlik maailmavaade oli teeninud välja aukoha õppekavas oma vooruslikkuse tõttu. See on konservatiivide puhul võrdlemisi tüüpiline ahistooriline arusaam reaalsusest, mis soovib vaadelda igal ajahetkel valitsevat ühiskondlikku korda loomupärasena, vaikides maha selle korra saavutamiseks peetud keerulisi poliitilisi võitlusi, et neid ei peaks tulevikus enam rohkem pidama. Edasi sai juba võimalikuks poliitkorrektsuse kirjeldamine loomuvastase ehk vägivaldselt pealesurutuna. Korrektsus osutab omakorda normatiivsusele, autoriteetsele toonile, mis annab teada, kuidas peab midagi tegema. Seega käivitab mõiste arhetüüpsed mälupildid vasakpoolsetest, kes käsivad ja keelavad, arvates, et nad on targemad, kui seda on inimene ise oma otsustes.

Selline käsitlus on loomulikult vildakas, sest poliitkorrektsuse tuntuimad vastased olid seotud erine-

vate konservatiivsete mõttekodadega. Teada on, et rikkad konservatiivsed doonorid eesotsas perekondadega **Koch**, **Olin** ja **Scaife** rahastasid 80ndatest alates programme, mis pidid looma n-ö kontraintelligentsi[7] – siin lähtuti ka Eestis järjest enam levinud arusaamast, mille kohaselt on vasakpoolsus küll poliitiliselt ohutu, kuid nende filosoofiline mõju ulatub ähvardavalt kaugele[8]. Nimetatud mõjukate äriperekondade annetuste najal tegutsenud organisatsioonid jagasid sel perioodil autoritele stipendiume poliitkorrektset ülikooli kritiseerivate raamatute avaldamiseks, konservatiivse suunitlusega väljaannete publitseerimiseks, aga ka poliitkorrektseid praktikaid vaidlustavateks kohtuasjadeks[9]. Seega oli tegu mõlemalt poolt poliitilise protsessiga, vastupidist väita oleks kohatu.

SEKKUB TWITTERI AVANGARD

Huvitaval kombel vaibusid diskussioonid 90ndate keskpaigas pea sama kiirelt, kui need olid jõudnud tekkida, ent on viimase kümnendi jooksul uuesti paisu tagant valla pääsenud. Suur osa aruteludest keskendub endiselt akadeemilisel väljal toimuvale, kuigi nüüdseks pole kriitikatule all enam professorid ja administraatorid, vaid ennekõike haridust omandav „lumehelbekeste põlvkond"[10], kes vajab oma emotsionaalse heaolu tagamiseks turvalisi tsoone (*safe spaces*) ning eelhoiatusi potentsiaalselt häiriva sisuga kokkupuutel (*trigger warnings*); samuti võivad nad tajuda mõnda kohatut märkust rünnakuna (*microaggressions*)[11]. Need on uued praktikad, mida poliitkorrektsuse amorfse vihmavarju alla koondades rünnata. Kui analüüsida, kuidas poliitkorrektseid üliõpilasi kirjeldatakse, siis on tajutavad kaks süüdistust: esiteks soov olla ohvripositsioonil, mida legitimeerib argumentide asemel kas soo, seksuaalsuse või rassiliste tunnuste alusel mõnda marginaliseeritud gruppi kuulumine; teiseks ohvripositsioonilt esitatud süüdistuste kaudu võimu taotlemine. Ohvristaatus on muutunud poliitväljal üleüldse hinnatud kaubaks, sest lisaks vähemustele mängivad ohvrikaarti ka enamuse esindajad, öeldes, et neid diskrimineeritakse.

Teisalt osutavad mitmed autorid, et nüüdseks on poliitkorrektsus väljunud kõrghariduse elevandiluust tornist ning peamiseks lahinguväljaks on saanud hoopis sotsiaalmeedia. Just Twitteri avangard on see, kes antud keskkonnas osalejate kõnet modereerib, sõnakasutust parandab, sensitiivsetele seisukohtadele osutab, vajadusel solvub või siis naeruvääristab ja häbimärgistab. Seejuures on Twitter paljude ajakirjanike jaoks erialaselt väärtuslik kanal, kust nopitakse teemasid ja mida kasutatakse oma sõnumi võimendamiseks. Nii rändab sotsiaalmeedias esile kerkinud poleemika tihti leheveergudele. Seda enam, et klikke tagaajavates toimetustes saadi ühel hetkel aru, et identiteedipoliitika on teema, mis toob vähese vaevaga lugejaid. Seejuures võib panna väga lihtsa mudeli järgi kokku poliitkorrektsust kritiseeriva artikli, teades väga hästi, et seda hakatakse kohe mõlemalt poolt poliitilist rindejoont ründama.

Kuigi sotsiaalmeedia on tutvustanud poliitkorrektset kõnepruuki laiematele massidele, tasuks korraks mõelda, miks ennast liberaalideks tituleerivad kriitikud areeni muutust tihti probleemsena välja toovad. Suuresti on tegemist vana hirmuga vasakpoolsete filosoofilise mõjujõu suurenemise pärast, sest interneti tulekuga kaotasid lehetoimetused oma senise väravavalvuri positsiooni, mistõttu on marginaalsetel gruppidel senisest lihtsam oma häält kuuldavaks teha. Selle käsitlemine aga hiiliva tsensuurina, kasutades ise poodiumina laialdase lugejaskonnaga peavoolumeediat, tekitab küsimuse, kas tegemist on teadliku pahatahtlikkuse või privileegipimedusega (see on veel üks termin, mida omistatakse poliitkorrektsuse harrastajatele).

EDU PEITUB SOOLESTIKUS

Samas võiks öelda, et mingisugune filosoofiline heitlus ideede pärast, mida peab omavahel Twitteri eliit või professorid ülikooli kaitsvate seinte vahel, ei tohiks ju „väikest inimest" mõjutada. Ometi näitavad uuringud, et 68% ameeriklastest peab poliitilist korrektsust ühiskonnas suureks probleemiks; 59% leidis, et liiga paljud solvuvad kergekäeliselt kellegi keelekasutuse tõttu[12]; 71% arvas, et poliitiline korrektsus on vaigistanud olulisi ühiskondlikke diskussioone[13] ja ühe andmekogu järgi ennustas toetust Trumpile kõige paremini see, kas inimesed uskusid, et Ameerikas on liiga palju poliitilist korrektsust. Trumpi pooldajad põhjendasid oma *anti-PC* hoiakut sellega, et kõigil on lubatud muretult valget heteromeest kottida, aga kui sama tegelane ise kedagi nende grupikuuluvuse tõttu kritiseerib, süüdistatakse teda kohe mõnes moodsas foobias[14]. Poliitkorrektsus kriibib niivõrd paljude inimeste hinge, sest süüdistused rassismis või seksismis mõjuvad isikliku rünnakuna, eriti kuna nimetatud diskrimineerimisvormide ulatusse suhtub kolmandik ameeriklastest omakorda skeptiliselt[15]. Need inimesed leiavad, et diskrimineerimist nähakse ka seal, kus seda tegelikult ei eksisteeri.

Siin on koht, kus liberaalide progressiivsus on mõnikord muust maailmast kaks või kolm sammu ees. Poliitkorrektsuse kaudu osutataksegi kõige avangardsematele rõhumisvastastele praktikatele, mis võivad tunduda ajaloolise ja teoreetilise kontekstita piisavalt jaburad, aga nagu näitas ka artikli alguses mainitud vabariiklaste teledebatt, võimaldab poliitkorrektsuse taha varjumine inimeste solvamist mõne nende kaasasündinud tunnuse alusel. Siinkohal ei pea ma silmas kogemata vale asesõna kasutamist transsoolistega suheldes, vaid ühemõtteliselt mõnitavat ja alandavat kõneviisi. Kordan, poliitkorrektsus pakub nii populistidele kui ka nende toetajatele õigustust varjamatuks rassismiks, seksismiks või homofoobiaks, jättes samas mulje, et just neile tehakse liiga. Vasakpoolsete jaoks kerkib siin esile dilemma, sest kui kaks sammu ühiskonna ülejäänud arengust ees olevaid praktikaid ei eksisteeriks, oleks rassistidel keeruline poliitkorrektsuse kattevarjus toimetada. Üks tuntuim *PC* kriitik **Jonathan Chait** võrdleb seda 50ndate makartismiga, mis pakkus Ameerika kommunistidele ühtaegu nii ebaõiglase kohtupidamise romantilist aurat kui ka võimalust peita oma vaateid antimakartistlike seisukohtade taha[16].

Teine aspekt, mis kipub neid arutelusid kaugelt Eestist vaadates ununema, on sõnavabaduse fetišeerimine USA avalikkuses. Konstitutsioon on ameeriklaste jaoks püha tekst, sõnavabadus on selle esimeses paranduses ära mainitud, mistõttu seda üritatakse absolutiseerida. Seepärast on kerge raamistada poliitkorrektsusega seotud praktikaid rünnakutena Ameerika väärtuste vastu. Ameerika kohtud ongi reeglina ülikoolides sisse seatud eeskirju seoses kõnehügieeniga konstitutsioonile viidates seadusevastaseks kuulutanud. Sellel, et ühegi ülikooli administratsioonil pole järelikult õnnestunud riikluse aluseid õõnestada, *anti-PC* brigaad loomulikult ei peatu. Samuti vaikitakse maha, et näiteks poodiumiblokki nõudes kasutavad tudengid oma õigust sõnavabadusele, rääkimata sealjuures sellest, kuidas häälekad sõnavabaduse absolutistid soovivad ise vaigistada nende jaoks ebasobivat eneseväljendust, kui vaid meenutada Trumpi kriitikat põlvitavate NFLi mängijate aadressil või tema otsust teravaid küsimusi esitavalt CNNi reporterilt Valge Maja pressiakrediteering ära võtta.

Kahepalgelisust põhjustab siin „soolestikupoliitika", s.t vabariiklased on oma toetajabaasi nii hästi välja treeninud, et põhiseaduse esimese paranduse mainimine käivitab nendes afektiivse kaitsereaktsiooni. Nagu vabadus omada relva, keelustada aborte või eitada inimtekkelist kliimamuutust, nii on ka sõnavabaduse kaitsmine miski, mis käib vabariiklaste jaoks käsikäes parteipileti lunastamisega. See on osalt ka põhjus, miks poliitkorrektsuse üle peetavad debatid ei hiilga erilise sisukusega – need pakuvad pigem võimalust oma poliitiliste vaadete valideerimiseks, mitte aga nüansseeritud aruteluks selle üle, kas ülikooli esindajatel tuleks *trigger warning*'ud ühemõtteliselt keelustada, kas õppejõud võiksid neid omal soovil üliõpilastele pakkuda ja kas nendel võiks olla pedagoogiliselt mingi väärtus. Poliitkorrektsust käsitlevaid meediakajastusi uurinud **Heidi Kitrosser** leiab, et antud teemapüstituse puhul on sümptomaatiline jämedate pintslitõmmete kasutamine ning oluliste detailide maha salgamine[17].

Poliitkorrektsus ei paku misogüünidele mitte ainult alibit, vaid võimaldab kujutada probleemi tervikuna triviaalse ning mõistusevastasena.

Üksikasjadesse ei laskuta, sest poliitkorrektsus toimib dialoogi sulgeva retoorilise võttena. Meenutame veel kord Trumpi vastust Kellyle ning seda sujuvust, millega poliitkorrektsus aitas seksistlike kommentaaride adresseerimisest üle libiseda. Poliitkorrektsus ei paku misogüünidele mitte ainult alibit, vaid võimaldab kujutada probleemi tervikuna triviaalse ning mõistusevastasena. See kuulub samasse retoorilisse tööriistakasti konservatiivide seas palavalt armastatud kujunditega radikaalsetest feministidest, hüsteerilistest aktivistidest, emotsionaalselt ebastabiilsetest lumehelbekestest ja indoktrineeritud professoritest – ainuüksi need nimetused peaksid signaliseerima, et tegu pole päris normaalsete inimestega. Strateegia on siin lihtne: loo ebamugavate isikute ja teemade ümber negatiivne foon, et mitte mingil juhul ei peaks tunnistama teatud argumentide legitiimsust, sest siis peaks hakkama neid sisuliselt adresseerima, mis võib omakorda paljastada, et mingil tasandil ollaksegi rassistid. Paraku pole nii, et rassivaenu puudumiseks piisab deklareerimisest, et ma ei ole rassist, eriti kui sellele *statement*'ile järgneb kohe rassistlikke hoiakuid valla päästev „aga".

RAHVAMEHED *VERSUS* BRÜSSEL

Poliitkorrektsust taunivate hoiakute väljendamine on populistide jaoks kasulik ka võimaluse tõttu kujutada ennast rahvamehena, kes räägib nii, nagu maailma asjadest armastatakse kõneleda kuskil saunalaval või pidulauas, mitte aga hillitsetult ja ühiskonna eri pooli arvestavalt, nagu poliitikutel on seni kombeks olnud. Retooriline eliidivastasus oli kõikide muude tunnuste põhjal kahtlusteta eliiti kuuluva Trumpi trumpkaart. Tema toetajad hindasid oma lemmiku suuvärki rohkem kui valimislubadusi. Reljeefsuses vulgaarsusse kalduvat eneseväljendust hakati Trumpi puhul nimetama

Illustratsioon teksti taustal: Vahram Muradyan

jätkub >

< *eelneb*

autentsuseks – *he tells it like it is*[18]. Trump astus sellega sammu võrra kaugemale oma konkurentidest vabariiklikus parteis, kes samuti poliitkorrektsust ründasid. Näiteks pärineb **Ted Cruzi** suust väide, et poliitkorrektsus tapab meid, ning oma kodulehel süüdistas Cruz poliitkorrektsust isegi 9/11 terrorirünnakus. **Ben Carson** omakorda sidus poliitkorrektsuse ühes säutsus abordikliinikutega[19]. Kui Cruz ja Carson piirdusid poliitkorrektsuse kontseptsiooni kritiseerimisega, siis Trump ühendab selle kriitika ühemõtteliselt õigustusega teatud vähemusgruppe halvustada.

Eliidivastasus on praegu globaalne tendents, mis haagib poliitkorrektsuse debatid kohaliku päevapoliitikaga. Euroopa populistid on sisustanud Ameerikast üle võetud termini just eliidivastaste hoiakutega, hüljates akadeemilise poleemika, mis mõiste Ameerikas käibele tõi. Euroopa parempopulistide ühine vaenlane on seevastu Brüssel, millega seostatakse automaatselt ka poliitkorrektsust. Näiteks **Marine Le Pen**, **Geert Wilders** ja **Matteo Salvini** kasutasid 2016. aastal peetud ühisel pressikonverentsil mõistet „Brüsseli poliitiliselt korrektne eliit", vankumatult Brexitit pooldanud UKIPi liider **Nigel Farage** põhjendas partei kõrget toetust vastuseisuga poliitilisele korrektsusele, Ungaris illiberaalset riiki ülesehitav **Viktor Orbán** on poliitkorrektsust põhjenduseks tuues süüdistanud Euroopa Liitu korduvalt tegevusetuses, eriti seoses immigratsiooniküsimustega.

Nimetatud poliitikute arusaama kohaselt ei võimalda poliitkorrektsuse dogma rääkida rändega kaasnevatest ebakohtadest ausalt ning avatult. Neist etteheidetest ei saa niisama lihtsalt mööda vaadata, kui meenutada näiteks uusaastaööl Kölnis toimunud massiahistamist, mille puhul ametivõimud üritasid ründajate rahvust ja rünnaku ulatust esialgu maha salata. Kurjategijate rahvuse rõhutamine krimiuudiste rubriigis on progressiivsemate inimeste jaoks juba võrdne vaenu õhutamisega. Seejuures ei keela ajakirjanduse eetikakoodeks otsesõnu inimeste rahvuse, rassi, soo või religioosse kuuluvuse mainimist, kuid ütleb, et see on sobilik ainult juhul, kui tegemist on uudisväärtusliku aspektiga. Paraku näitab Kölni kaasus, kuidas sellise printsiibi väga ühepoolne tõlgendamine viib olukorrani, kus antud kategooriate mainimist – isegi juhul, kus see on põhjendatud – tajutakse tabuna. Tabu on sündinud aga liberaalidele omasest arusaamast, et rahvus pole kuritegevuse puhul määrav faktor, vaid üks paljudest, mille eraldi rõhutamine tekitaks ühiskonnas pingeid. Mõistlikum oleks viidata kriminaalide haridustasemele või klassikuuluvusele, mida aga kunagi ei tehta. Siiski paistavad just siin süüdistused poliitkorrektsuses kõige enam paika pidavat, kuna rahvuse või religiooni rollist rääkimist seoses immigrantide sooritatud kuritegudega peetakse taunimisväärseks.

Poliitkorrektsus pakub nii populistidele kui ka nende toetajatele õigustust varjamatuks rassismiks, seksismiks või homofoobiaks, jättes samas mulje, et just neile tehakse liiga.

Euroopa populistid on sisustanud Ameerikast üle võetud termini just eliidivastaste hoiakutega, hüljates akadeemilise poleemika, mis mõiste Ameerikas käibele tõi.

Kohalikud parempopulistid EKRE ridades on poliitkorrektsuse oma Euroopa mõttekaaslastega sarnasel viisil retoorikasse inkorporeerinud, s.t seda nähakse meile Brüsselist peale surutud liberalismi paratamatu kaasnähtusena. Näiteks on tähelepanuväärne **Mart Helme** programmiline artikkel „Eesti poliitika suur vastasseis"[20], milles ta vastandab liberaalse demokraatia traditsioonilisele demokraatiale. Viimast iseloomustavad suveräänsus, rahvuskonservatism, tõeline sõnavabadus, rahvuslik majandus ja kristlus, teist aga globalism, välistest jõududest sõltumine, immigratsioon, vasakradikalism ja poliitkorrektne tsensuur. Seega on poliitkorrektsus EKRE jaoks üks osa laiemast Läänest imporditud liberaalsuspaketist, millele vastandutakse. Seejuures võrdsustavad erakonna juhtfiguurid poliitkorrektsust tihti tsensuuri, kartellierakondade, vohava bürokraatia ja inimliku argusega. Samuti kasutatakse konservatiivide seas laialt levinud troopi poliitkorrektsusest kui ideoloogilisest tööriistast, mis on mõeldud vaigistama terve mõistuse häält[21]. Selliste seostega antakse oma valijatele pidevalt märku, et poliitkorrektsus on osa võõrapärasest ja Eestis jõuga kehtestatud ideoloogiast, jättes samas piisavalt häguseks, millistes olukordades see väljendub. Kõige konkreetsem etteheide seostub immigratsiooni ning rahvusvähemustega. Näiteks viitab Mart Helme poliitkorrektsusele kogu Eestit katvast KGB agentide võrgustikust rääkides[22] või Euroopas moslemite ülbitsemist käed rüpes pealt vaatava poolitsei ja sõjaväe tegevust kirjeldades[23], aga ka vasakpoolsusse kalduvat Eesti meediat tõe väänamises süüdistades[24]. Nagu viimasest näitest selgub, kavatseb Helme jätkata asjade nimetamist õigete nimedega, isegi kui see toob kaasa etteheiteid rassismi kohta, sest nagu ta teisal on öelnud: „Poliitilise korrektsuse osas on ülepingutamise tendentsid. No ärme ikka lolliks lähe, oleme ikka mõistlikud, me ei söö neegreid siin hommikusöögiks!"[25] Vähemalt on nüüd selge, et ebamõistlikkuse piir jookseb EKRE jaoks kannibalismi juurest, väike sõnavägivald või jalavops tumedama nahavärviga inimeste suunal on põhjendatav.

Siinkohal tasuks aga mõelda, mida Helme deklareeritud „tõeline sõnavabadus" endast kujutab, arvestades seda, kuidas EKRE liidrid üritasid alles hiljuti ERRi nõukogus oma poliitilist mõjuvõimu ära kasutades rahvusringhäälingu ajakirjanikke suukorvistada, seisavad häälekalt selle eest, et kooliõpikuid tsenseerida, soovivad rahakraanidega mängides kriitilist kodanikuühiskonda suretada, seavad ideoloogilisi kitsendusi sellele, millist kultuuri tuleb riigi raha eest luua, rääkimata üleüldisest ajakirjanike mõnitamisest, kasutades selleks loomulikult võimalikult värvikaid sõnu. Võitlus poliitkorrektsuse vastu on parempopulistide jaoks eksistentsiaalse kaaluga, sest antud jõudude identiteet on ehitatud üles retoorikale, mis varjab õõnes sisu. Kui poliitkorrektsust ei eksisteeriks, ei peaks see seltskond enam eufemismide või kahemõtteliste käemärkide taha peituma.

[1] *Perry, R. 1992. Historically Correct. – The Women's Review of Books, nr 9 (5), lk 15–16.*
[2] *Adler, J. 1990. Taking Offense. Is this the new enlightenment on campus or the new McCarthyism? – Newsweek, 24.12.*
[3] *Taylor, J. 1991. Are You Politically Correct? – New York Magazine, 21.01.*
[4] *Esposito, L. 2019. Understanding Political Correctness: History, Philosophy, and its Current Relevance in the Era of Trump; Esposito, L; Finley, L. 2019. Political Correctness in the Era of Trump: Threat to Freedom or Ideological Scapegoat?*
[5] *Serano, J. 2016. Prejudice, „Political Correctness," and the Normalization of Donald Trump. – Medium, 22.11.*
[6] *Lind, W. S. 2004. „Political Correctness:" A Short History of an Ideology.*
[7] *Mayer, J. 2016. Dark Money: the Hidden History of the Billionaires Behind the Rise of the Radical Right.*
[8] *Chait, J. 2015. Not a Very P.C. Thing to Say. How the language police are perverting liberalism. – New York Magazine, 27.01.*
[9] *Wilson, J. K. 1995. The myth of political correctness, lk 26–30.*
[10] *Burleigh, N. 2016. The Battle Against 'Hate Speech' on College Campuses Gives Rise to a Generation That Hates Speech. – Newsweek, 26.05.*
[11] *Lukianoff, G.; Haidt, J. 2015. The Coddling of the American Mind. – The Atlantic, September Issue.*
[12] *Bowman, K. 2017. Polls On Political Correctness. – Forbes, 05.06.*
[13] *Ekins, E. 2017. Poll: 71% of Americans Say Political Correctness Has Silenced Discussions Society Needs to Have, 58% Have Political Views They're Afraid to Share. – Cato Institute, 31.10.*
[14] *McMorris-Santoro, E. 2016. What Do Trump Supporters Mean When They Say „Politically Correct"? – BuzzFeed News, 16.06.*
[15] *The Partisan Divide on Political Values Grows Even Wider. – Pew Research Center, 2017.*
[16] *Chait, J. 2015. Secret Confessions of the Anti-Anti-P.C. Movement. – New York Magazine, 30.01.*
[17] *Kitrosser, H. 2017. Free Speech, Higher Education, and the PC Narrative. – Minnesota Law Review, nr 9 (5), lk 1988–2064.*
[18] *Kelly, J. 2015. Trump Tells It Like It Is. – Real Clear Politics, 26.07.*
[19] *Hellerstein, E.; Legum, J. 2016. The Phony Debate About Political Correctness. – Think Progress, 14.01.*
[20] *Helme, M. 2017. Eesti poliitika suur vastasseis. – Postimees, 07.09.*
[21] *Helme, M. 2016. President Trump kui terve mõistuse võit. – Õhtuleht, 16.11.*
[22] *Helme, M. 2018. Mart Helme: tervet meie ühiskonda katab KGB agentide võrgustik! Riigireeturid teavad, et Putin neid hätta ei jäta. – EPL, 09.09.*
[23] *Helme, M. 2016. Euroopa tulevikuks on diktaatorid. – Õhtuleht, 23.03.*
[24] *Helme, M. 2018. Mart Helme: Orwelli sigade farm on lõpusirgel, Henrik Hololei kirjeldatud lumpen on tegelikult maailma uus eliit. – EPL, 04.07.*
[25] *Helme: me ei söö neegreid siin hommikusöögiks! – Delfi, 16.10.2016.*

VAENU ÕHUTAMINE POLE SÕNAVABADUSE KASUTAMINE

Kuidas suhtuda seadusandlusesse, mis on küll sõnades vaenukõne hukka mõistnud ja peab seda karistamisväärseks, kuid ei suuda seda põhimõtet praktikas rakendada ega soovi seda ministri isikus silmanähtavalt ka teha?

Kari Käsper

Põhiseaduse paragrahvi 12 teine lõige ütleb ilma igasuguse keerutamiseta: „Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalla ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel." See põhiseaduse üpris kange säte on leidnud karistusseadustikus erakordselt nüri ja peaaegu rakendamatu väljenduse. Vaenu õhutamine, mis on viimastel aegadel tehnoloogia arengu tõttu lihtsaks ja intensiivseks muutunud, ning sellele järgnev vaenukuritegevus nõuab põhiseaduse sätte rakendamist – päriselt.

Põhiseadus pole siin kuidagi eriline dokument. Vaenukõne on pidanud vajalikuks piirata pea iga rahvusvaheline või riigisisene inimõigusnormistik. Sellel on väga loogilised ja selged põhjused. Kui lasta vaenukõnel karistamatult vohada, järgneb sellele varem või hiljem vägivald või ühiskondlik kriis. Vaenu õhutamine on loonud tingimused kõigiks viimase aja suurimateks inimõiguskatastroofideks alates holokaustist kuni Rwanda genotsiidini. Tänapäeval on eriti lihtne õhutada vaenu sotsiaalmeedias, nagu on omal nahal tunda saanud Myanmari rohingja vähemus. Riigis ülipopulaarne Facebook ei raatsinud tegeleda vaenukõne eemaldamisega ega kohaliku keele kõnelejatesse investeerida ning aitas sel moel kaasa konflikti eskaleerumisele. Tulemus: 25 000 inimest on surnud ja 700 000 sunniti oma kodudest lahkuma.

SÕNAVABADUST KITSENDAVAD KOHTULAHENDID

Euroopas teatakse totalitaarsete režiimide kogemuse tõttu samuti üpris hästi, kuhu vaenu piiramatu õhutamine viia võib. Sarnaselt Eesti põhiseadusega on teise maailmasõja järgne inimõigusnormistik vaenukõnesse alati tõrjuvalt suhtunud ega pea seda sõnavabaduse kaitse vääriliseks.

Euroopa Inimõiguste Kohus (EIÕK) on selgelt öelnud, et riigid võivad vaenu õhutamise vastu samme astuda, ilma et nad peaksid muretsema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 10 rikkumise pärast. Väljendusvabaduse piiramine võib olla õigustatud teiste inimeste inimõiguste või avaliku korra kaitsmise eesmärgil. EIÕK on rakendanud mõnes lahendis ka õiguste kuritarvitamise doktriini, mille kohaselt ei tohi konventsioonis toodud inimõigusi kasutada kurjalt teiste inimõiguste piiramiseks, mida vaenu õhutamine kahtlemata teeb.

EIÕK on pidanud käsitlema vaenukõnet paljudes kaasustes ning erineva nurga alt. Näiteks kaebas **Pavel Ivanov** Venemaa inimõiguste kohtusse, väites, et Venemaa piiras tema sõnavabadust, kui mõistis ta süüdi vaenu õhutamise eest. Ivanov oli avaldanud hulga artikleid, milles ta süüdistas kõigis Venemaa hädades juute ning kutsus üles neid sotsiaalselt eraldama. Inimõiguste kohus leidis 2007. aasta otsuses, et Ivanovi antisemiitlikke väljendusi ei kaitse sõnavabadus, sest need ründavad Euroopa inimõiguste konventsiooni alusväärtusi, milleks on sallivus, sotsiaalne rahu ja mittediskrimineerimine. Sama tulemuseni jõudis kohus 2004. aastal Briti Rahvuspartei liikme puhul, kes oli pannud oma aknale kaksiktornide pildi ning islamofoobse sõnumi.

Rootsis mõisteti 2004. aastal vaenu õhutamises süüdi neli noormeest, kes levitasid ühes keskkoolis homoseksuaalsuse vastu voldikuid, mis väitsid muu hulgas seda, et homoseksuaalsus on väärastunud seksuaalne soodumus, millel on ühiskonnale moraalselt hävitav mõju, ning et see on süüdi HIV ja AIDSi levikus. EIÕK oli seisukohal, et siin on õigustatud sõnavabaduse piiramine teiste inimeste õiguste kaitseks, sest diskrimineerimine seksuaalse orientatsiooni alusel on sama halb kui teha seda rassi, päritolu või nahavärvi tõttu.

JUSTIITSMINISTEERIUMI SILMAKLAPID

2008. aastal võttis Euroopa Liit vastu raamotsuse, mille kohaselt pidid liikmesriigid keelustama rassistliku vaenu õhutamise ja karistama rangelt vaenumotiiviga kuritegusid. Eesti pole seda siiani üle võtnud. 2014. aasta detsembris möödus Lissaboni lepinguga ette nähtud üleminekuperiood. Pärast seda muutus raamotsuse täitmine siduvaks ja tekkis võimalus kaevata Eesti ELi õiguse täitmata jätmise eest kohtusse ning nõuda ka trahvi. Pikalt justiitsministri ametit pidanud **Urmas Reinsalu** on aga siiamaani raamotsuse täitmisest keeldunud ning võimaldanud seega tekkida olukorral, kus Eesti on rikkunud pikka aega teadlikult ELi õigust ning trahvisumma aina kasvab. Mõni kuu tagasi lasi ta justiitsministeeriumi kodulehelt vaenu õhutamise teemalise alalehegi eemaldada. See on imelik olukord, kui justiitsminister keeldub täitmast Euroopa Liidu siduvat õigust, rääkimata meie enda põhiseadusest.

Probleem on selles, et Eesti karistusseadustiku paragrahvi 151 alusel saab inimese vaenukõnes süüdi mõista vaid juhul, kui vaenu õhutamisega kaasneb oht elule, tervisele või varale. Väga raske on põhjuslikult tõendada, et kellegi konkreetse tunnuse alusel vaenavad sõnad seavad ohtu kellegi teise või teiste elu, tervise või vara, ja seetõttu näitab ametlik statistika ebarealistlikult väikest menetluste arvu.

Nii olemegi olukorras, kus 2018. aastal registreeriti justiitsministeeriumi andmetel kokku kaheksa vaenu õhutamise juhtumit, millest vaid kahe suhtes algatati väärteomenetlus. Neist karistuse ehk kiirmenetluses tehtud rahatrahviga lõppes üksainus.

See kitsendus pole alati Eesti õiguses olemas olnud, vaid muudatus tehti 2006. aastal pärast riigikohtu veidi ebaõnnestunud otsust, millega nõuti sätte täpsustamist. Nagu kirjutab oma 2018. aasta magistritöös **Sergei Metlev**[1], reageeris riigikogu kiirustades kohtu seisukohtadele tõenäoliselt üle. Selle õigusloomelise praagi tõttu tekkiski karistusseadustikku praeguseni säilinud, maailmas unikaalne ja sisult mõttetu sõnastus, mis lahkneb rahvusvahelise ja ELi õiguse nõuetest ning kitsendab liigselt ka põhiseaduse sätte toimet.

Suurimad vastuargumendid vaenu õhutamisele on seotud hirmuga, et see võib osutuda väljendusvabaduse varjatud piiramiseks. Need hirmud on alusetud, kuna põhinevad tavaliselt valearusaamadel nii väljendusvabaduse kui ka vaenukõne olemusest. Nagu pea kõik teisedki inimõigused, ei ole sõnavabadus piiramatu. Eraelu puutumatuse rikkumine, laim, nilbus, pornograafia, avalik kord, riigi julgeolek, salastatud teave, ärisaladus või autoriõiguse rikkumine on mõned alustest, mille puhul on sõnavabaduse piiramine õigustatud ja üpris tavaline. Vaenukõne on samuti üks neist.

MIS ON VAENUKÕNE?

Vaenu õhutamise reguleerimist kardetakse ka seepärast, et paljudel on valearusaam sellest, mida vaenukõne tähendab. Vaenukõne ei ole vihane kõne ega ka lihtsalt solvav, šokeeriv või häiriv väljendus. Vaenukõne on defineeritud rahvusvahelises õiguses eelkõige kui väljenduslaad, mille eesmärk või tulemus on dehumaniseerimine, inimväärikuse alandamine või terve inimeste grupi diskrimineerimine konkreetsel kaitstud alusel. Selle kindlakstegemiseks ei piisa ainult väljenduse sisu analüüsimisest, vaid tuleb välja selgitada, mis on vaenu õhutaja positsioon ühiskonnas, kui kaugele vaenu õhutavad sõnumid levisid, mis kontekstis inimesed neid tajuda võisid ning milline on üldine sotsiaalne ja poliitiline kontekst, milles vaenukõne toimus.

Kui analüüsida näiteks rabi **Shmuel Koti** kohta tänaval öeldut, siis tegemist on kindlasti inimväärikust alandava väljendusega, mis on suunatud tema usutunnistuse vastu lihtsalt seetõttu, et ta kuulub vastavasse gruppi. Samas oli vaenu õhutaja suvaline inimene, kelle nimegi me õnneks ei tea. Kui sama juttu oleks rääkinud mõni avaliku elu tegelane, oleks olukord hullem. Vaenu õhutamine ei levinud vähemalt alguses kuigi kaugele, seda kuulsid vähesed. Küll aga levitas seda hiljem üpris mõõdutundetult meedia, mis oleks pidanud pigem järele mõtlema, kas see on mõistlik.

Vaenukõne on defineeritud rahvusvahelises õiguses eelkõige kui väljenduslaad, mille eesmärk või tulemus on dehumaniseerimine, inimväärikuse alandamine või terve inimeste grupi diskrimineerimine konkreetsel kaitstud alusel.

Poliitiline ja sotsiaalne kontekst on samas ärev: äärmuslik neonatslike sidemetega poliitiline jõud on saavutanud valimistel edu ning saanud peavoolupoliitikute toel valitsusse. Sarnane analüüs tuleb teha iga vaenu õhutamise juhtumi kohta, et selgitada, kas tegemist on vaenu õhutamisega või mitte.

Vaenukõne karistamine pole ainus meede, kuidas vaenuga võidelda. Palju saab ära teha selgitustöö ja avaliku hukkamõistuga. Vaenu õhutamise reeglite sisuline mitterakendamine saadab aga hoopis teistsuguse signaali, kui on kirjas põhiseaduses, Eesti riigi võetud rahvusvahelistes kohustustes ja Euroopa Liidus ühiselt kokkulepitud reeglites. Vaenukõne on tõsine probleem, sellel on tõsised tagajärjed ja seetõttu on oluline ka sellesse tõsiselt suhtuda.

[1] *Metlev, S. 2018. Vaenu õhutamise karistusõiguslik regulatsioon Eestis. – Magistritöö, Tartu Ülikool.*

Kari Käsper on Eesti Inimõiguste Keskuse asutaja ja juhataja.

Illustratsioon teksti taustal: Vahram Muradyan

POODIUMI-BLOKK – KELLE JAOKS, MILLE NIMEL?

Haavatavate ühiskonnarühmade suhtes tihedamaid rünnakuid põhjustava vaenukõne ohjeldamiseks on tulnud käibele mõisted „no-platforming" ja „deplatforming". Kas tegu on sõnavabadust piiravate praktikatega?

Siim Sorokin

Antud artikli kirjutamist saatsid sündmused alates valgete ülemvõimu pooldaja terroriaktist Uus-Meremaal kuni antisemiitlike ja rassistlike rünnakuteni Eestis. Viimaste puhul rikuti küll vaid „avalikku korda", kuna Eesti vilistab vaenukõne kriminaliseerimisele.[1] Ent vaenukõne ja -kuritegude plahvatuslik kasv viimastel aastatel (sh Eestis[2]) viitab, et „pelgad" sõnad on kavatsuslike ja suunatud *sõnategudena* päris tegude peaproov.[3] Otsese sekkumise (*direct action*) taktikatena kasvavadki *de-* ja *no-platforming* välja sotsiaalsest ebaõiglusest ja vähemuste vastu suunatud vägivallast. Sõnavabaduse piiramine on siin näiline, kuna eesmärk on vaenukõne ja -kuritegude ennetus.

TERMINOLOOGILINE SEGADUS

Esmalt lubatagu mulle aga üks vajalik kõrvalepõige. Nimelt oleks enne sügavamasse diskussiooni laskumist igati paslik mõtiskleda mõlema mõiste võimalike eestikeelsete vastete üle. Ehkki ametlikku tõlget mõistele „deplatforming" ei näi meil olevatki, leiab selle terminile „no-platforming" – „esinemise summutamine".[4] Minu arvates on antud tõlge aga omajagu eksitav ning ebatäpne. Mõelgem järgmiselt: kellegi esinemist saab *summutada* ju ikkagi hetkest, mil *platvorm* – eesti keeles eelistaksin sõna „poodium" – on juba kätte võidetud. „No-platforming" tähendab aga otseses mõttes eitust – vastava(te) esineja(te) jaoks poodiumi *ennetavat välistamist*.

Kui jätkata sama mõttelõnga, siis vaste „esinemise summutamine" sobikski hoopis mõistele „deplatforming". Küll aga võib siinkohal kergesti juhtuda, et „esinemine" mõjub liiga üldiselt ning tõlkesegadused ja ebakõlad süvenevad. See-eest on sõnal „poodium" eesti keeles üsnagi üheselt mõistetav tähendusväli („ÕS 2018" sõnastuses on see „(kontserdi)lava, *kõrgem alus esinejale*"[5]), millest sõnal „platvorm" jääb pigem vajaka. Seega oleks mõiste „no-platforming" eestikeelse vastena kohane kas „poodiumi välistamine" või „poodiumiennetus".[6] Termini „deplatforming" puhul võiks aga tulla ühe võimaliku variandina kõne alla nt „poodiumiblokk". Lisaboonusena aitaks see avada ka antud seoses ilmnevat „platvormi" topelttähendust, s.o platvorm kui *sotsiaalmeedia* platvorm (YouTube, Facebook jne). Ehk kui räägime poodiumiblokist internetis, siis peame silmas, et vastavate platvormide administraatorid peatavad ja/või eemaldavad teatavaid kasutajakontosid/lehti/gruppe. Üldjuhul eelneb sellele alt üles, s.t kogukondlik, kodanikuaktivistide sooritatav survestamine, mille tõttu sotsiaalmeedia kontsern võib seista omakorda silmitsi mainekaotuse ja reklaamimüügist saadava tulu vähenemisega. Seega on paslik näha sääraseid samme eelkõige kapitalistliku ühiskonna pragmaatika osana.

Kirjeldatust johtuvalt võikski käsitada poodiumiblokki poodiumiennetuse internetiajastu erijuhuna, ehkki sisuliselt kasutab vähemalt ingliskeelne meedia mõlemat mõistet samas tähenduses. Poodiumiennetuse kui kontseptsiooni eelkäijana nähakse 1821. aastast pärit prantsuskeelset fraasi „cordon sanitaire" ehk „hügieenikordon" (hiljem „karantiin") – füüsiline tõke nakkushaiguste leviku peatamiseks. Sealt edasi teisenes tähendus metafoorseks ning hakkas tähistama ohtliku ideoloogia leviku ennetamist. Tänapäeval märgitakse sama mõistega teatava poliitilise partei kategoorilist välistamist nt koalitsioonikõnelustel osalemisel (mitte küll Eestis).

Poodiumiennetuse tähendusväli on aga laiem ja nagu märgitud, toimib see eranditult rohujuuretasandi põhimõttel. Selle formaadi algupärandiks loetakse Briti rahvusliku õpilasühingu (NUS) 1973. aastal algatatud *no platform*'i poliitikat, mille eesmärk oli ennetada rassistlike ja fašistlike ideede ja organisatsioonide (nt Briti Rahvuspartei, BNP) poodiumile pääsemist. Sama mõttelise vihmavarju alla liigitub näiteks ka trans- ja homofoobsete esinemiste ennetamine (nt TERFid ehk *trans-exclusionary radical feminists*).

Poodiumiennetuse vahest enim kõneainet pakkunud näidetena võiks tuua **Steve Bannoni** välistamise ajakirja The New Yorker festivalil pärast seda, kui ülejäänud esinejad ähvardasid kutse üles öelda[7]; evolutsiooniteadlase ja „islamikriitiku" **Richard Dawkinsi** raamatuesitluse tühistamise ühes California raadiojaamas[8]; ja kas või hiljutise juhtumi ühes Wisconsini kolledžis, kus esinema ei lastud paljudes inimõiguste rikkumistes süüdistatavat eraturvafirma Blackwater asutajat.[9] Niisiis joonistub juba päriselulisest poodiumiennetuse praktikast välja vajadus piirata teatavaid esinejaid, kelle ülesastumine toimuks nagunii *jõupositsioonilt*. Siinkohal tekib aga vastuolu liberaalse kontseptsiooniga sõnavabadusest, mis levib ka (digitaalse) poodium*bloki* kontekstis, millele ma selles artiklis keskendun. Nii on raske jätta rääkimata sõnavabadusest ja selle reguleerimisega seonduva poleemika tundlikkusest.

EBAVÕRDSUS IDEEDE TURUPLATSIL

Abi on siinkohal juuraprofessori **Megan Davise** kirjutisest, milles autor tõdeb, et tegelikult pole „vaba kõne" (*free speech*) iial „vaba" olnudki. „Sõnavabadus," märgib Davis, „on olnud alati piiratud kogukondlike normatiivide taraga, olgu nendeks normideks siis laim või rassiline halvustamine."[10] Veidi Davist parafraseerides saaks seega õigustatult küsida, *kes* määrab, milline kõne on „vaba". Ja „vaba" *kelle* jaoks? Kas see „vabadus" tuleb kellegi arvelt? Ja lõpuks, on's igasugusel kõnel ülepea tarvis avaliku ruumi „ventikas" ringelda? Kuigi Davis võtab oma arvamusloos pihtide vahele Austraalia kohaliku meedia, on tema kesksel mõttel rahvusvaheline ja kultuurideülene kaal: „Vähemuste jaoks on [sõnavabaduse kontekstis] „konkureerivatest ideedest" [rääkimine] midagi alandavat." Nagu Davis tabavalt märgib, pole „sellised mõisted nagu „kombekas" (*civil*)" (mida on viisakas öelda, mida mitte) ja „ratsionaalne"[11] kaugeltki „universaalsed" kategooriad. Mõlemad on tingitud nii ajaloolisest kontekstist kui ka ütleja ning (öeldu) adressaadi sotsiaalsest staatusest.

Tõepoolest, pole ju sugugi juhuslik, et „sõnavabaduse" vokaalseimad hääletorud kipuvad olema keskmisest paremal varalisel järjel ja, mis seal salata, valge nahavärviga. Nende jaoks vahest sõnad tõesti ongi vaid… sõnad. Nii leiab Yale'i ülikooli filosoofiaprofessor **Jason Stanley**, et **John Stuart Milli** metafoorid ideede „turuplatsist" ja „konkurentsist", kus peaks justkui võluväel ja iseenesestmõistetavalt jääma peale see kõige õigem ning mõistuspärasem, on päriselu kontekstis absoluutselt kohatud, kuna need põhinevad „utoopilisel kontseptsioonil tarbijatest", mis eeldab alusetult, et „tõe kokkupõrkes veaga" juuritakse

[1] *Pau, A. 2019. Eesti vilistab Brüsseli nõudele kriminaliseerida vihakõne. – Postimees, 08.02.*

[2] *Laine, M. 2019. „Mu rusikad ootavad neid," postitas mees ja peksis immigrandi läbi. – Postimees, 29.03.*

[3] *Sorokin, S. 2015. Me peame rääkima rassismist Eestis: pagulasteema sõnavägivald. – Müürileht, 06.10. Vt ka Richardson-Self, L. 2018. Woman-Hating: On Misogyny, Sexism, and Hate Speech. – Hypatia, nr 33 (2), lk 256–272.*

[4] *Davies, A. 2018. Esinemise summutamine, liberalism ja üliõpilased. – Sirp, 26.10.*

[5] *Rõhutus lisatud.*

[6] *Kui aga tahta ikka „esinemise" juurde jääda, võiks mõelda nt sellistele vastetele nagu „esinemiseitus" ja „esinemisvaigistus".*

[7] *Charity, J. 2018. Steve Bannon, The New Yorker, and the Merits of Deplatforming. – The Ringer, 04.09.*

[8] *Flood, A. 2017. Richard Dawkins event cancelled over his 'abusive speech against Islam'. – The Guardian, 24.07.*

[9] *Simon, J. 2019. Students wrestle with the cost of free speech online. – Columbia Journalism Review, 01.04.*

[10] *Davis, M. 2018. Free speech has never been 'free'. – The Monthly, nr 11.*

[11] *Ilmekas näide on liberaalse „antirassismi" diskursuse läbiv joon, mille kohaselt rassistid oleksid justkui „ebaviisakad" ja „vaimselt haiged". Vaieldamatult on mõlemat pidi tegemist problemaatiliste järelmitega. Ühelt poolt taandatakse antirassism üksnes moraalsele dimensioonile, teisalt aga ilmnevad selged suutmissurvelised (ableism) konnotatsioonid.*

eelarvamused ning valskused lihtsalt välja.[12] Mõistagi seistakse nii lõpuks silmitsi paradoksiga, sest säherdune ideedarvinism kindlustab üksnes *veenvaimalt kõlavate* seisukohtade esiletõusu. Ja „tõde" võib siinkohal hoopiski kõrvaliseks väärtuseks kahaneda. Enamgi veel, nagu Stanley ka toonitab, fašistliku diskursuse ja utopistliku ideede konkurentsi vahel laiutab kvalitatiivne sügavik, kuna esimene neist ei rakenda sõnu „kirjeldavalt, loogiliselt või semantiliselt", vaid, nagu kirjutas kord **Sartre**, mänguliselt, emotsioone provotseerivalt.[13] Liberaalutopistliku nägemuse puhul sõnavabadusest saab aga omakorda kritiseerida selle *ipso facto* universaalistavat hoiakut, mis „ideede konkurentsi" poolte (nt dehumaniseerivad natsid, „tsentristid" ja vähemusgrupid) sotsiaalse võimuerisuse ühiskondlikes struktuurides vaikimisi sootuks tagaplaanile jätab.

Samuti võiks väita, et millilik nägemus sõnavabadusest ja selle tähtsusest näikse iseäranis vaidlustatav kriitilisest ajaloolisest perspektiivist vaadatuna. Ühe säärase näitena võiks tuua hiljuti meie seast lahkunud itaalia poliitfilosoofi **Domenico Losurdo** tähelepaneku, et Mill – üks nüüdisaegse liberalismi esiisa – õigustas kolonialismi kui „despotismi" veel „alaealiste rasside" suhtes, märkides, et viimaste „juhatamiseks progressi poole" on vajalik nende „absoluutne sõnakuulelikkus".[14] Tõsi, antud juhul võiks siinkirjutajat süüdistada *argumentum ad hominem*'is, ent see ei väära fakti, justkui tänapäevane liberaalne „värvipimedus" (*color blindness*) tundlikes ebavõrdsusküsimustes – iseäranis neis, mis puudutavad sotsiaalset konstruktsiooni „rass" – poleks problemaatiline ja väljaspool igasugust kriitikat.

Teatavaid sarnasusi seoses öelduga sedastab ka filosoofiaprofessor **Jocelyn Maclure**. Maclure märgib, et millilik „hädategemisprintsiip" (*harm principle*) on ülemäära kitsas, et tõsimeeli sellest lähtuda.[15] Tuues absolutistliku sõnavabaduse näitena kirjanik **Salman Rushdie** seisukoha seoses Charlie Hebdo rünnakuga („Asja iva on selles, et hetkest, mil hakatakse sõnavabadust piirama, pole enam tegemist sõnavabadusega. Sõnavabaduse iva on selles, et see on vaba."), möönab Maclure „hädategemisprintsiibi" kitsendavat olemust, kuna see näib pakkuvat kaitset üksnes otsese füüsilise kahju eest, välistades sealjuures viimase psühholoogilised ja sotsiaalsed väljundid, mida illokutiivsed aktid ja visuaalsed vormid esile toovad ning võimendavad. Maclure'i soovitus on kahju kontseptsiooni laiendada, inkorporeerides sinna nt nii mitmeski Euroopa riigis ja Kanadas kehtivad vaenukõne ja -propaganda vastu võitlevad juriidilised klauslid. Tuginedes **Alexander Browni** vaenukõneseaduse filosoofilisele käsitlusele, eritleb Maclure mitmesuguseid omavahel kattuvaid vaenukõne väljendusakte: teatava inimgrupi vastu suunatud laim; negatiivne stereotüpiseerimine või stigmatiseerimine; solvangud, halvustavad ütlused, alandavad epiteedid avaliku ruumi kõnes; vaenu õhutamine; ja diskrimineerimist soosivad üleskutsed.

Siinkohal osundab Maclure nt üht Kanada kohtulahendit, kus teatav väljendusvorm kuulutati „kriminaliseeritud vaenuõhutamise liigiks, kuna seda esitanud inimene teadis, et see võib kas õhutada vaenu konkreetse grupi liikmete vastu või vähemalt pakkuda selleks potentsiaali". Eriti päevakajaline (nii meil kui ka mujal) on antud seoses aga Maclure'i järeldus, et „vaenuliku või põlastava kõne vallandumine avalikus ruumis alandab teatavatele inimgruppidele suunatud negatiivse suhtumise väljendamise sotsiaalset hinda, iseäranis kui väljendajaiks on autoriteedi- või mõjupositsioonil olevad inimesed. Vaenukõne levik ja ringlus soosib tegevuste koordineerimist nende hulgas, kel on ühine „[„]tülgastuse["] objekt ja kel on seeläbi võimalik lõpptulemusena [nende] inimgruppide haavatavust suurendada". Enamgi veel – ja seda võiks pidada kriitilisimaks punktiks –, viimati mainitu loob pinnase selleks, et kui rahvast „suurem osa muutub vaenukõne mõju suhtes tundetuks, siis võib juhtuda, et mõned ühiskonnaliikmed väljendavad haavatavast grupist lahtiütlemist tegude kaudu. Vaenukõne loob vundamendi hilisemateks laiaulatuslikeks rünnakuteks". Lisaks toob Maclure välja ka väga kohase kriitika millilikule liberaalsele sõnavabaduse kaitsele: täielikult reguleerimata tingimustes satuvad tegelikult just arvamus-, sõna- ja vaidlusvabadus ise tule alla, kuna õõnestuvad mõne kodanikugrupi vaba ideevahetuse „tausttingimused", nende praktiline väärikus kodanikuühiskonnas sõna sekka öelda.

FACEBOOKI TIBUSAMMUD

Siit jõuamegi erinevate poodiumibloki näidete käsitlemiseni. Kuna neid on kogunenud üksjagu, tuleb aga teha valikuid. Alustada võiks hiljutisest uudisest, et mitu kuud kestnud konsultatsioonide järel akadeemiliste ekspertidega keelustas Facebook oma platvormil valget rahvuslust ja separatismi levitava sisu. Ehkki aasta eest keelustati valgete ülemvõimu (*white supremacy*) propageeriva materjali levitamine ja vastavasisulised virtuaalsed sõnavõtud, ilmneb hiljutisest The Guardiani artiklist[16], et tollal avalikkusesse lekkinud Facebooki moderaatorite koolitusdokumentides olla valget rahvuslust, mida üldjuhul nähakse pigem valgete ülemvõimu eufemismi või allharu kui eraldiseisva üksusena, määratletud seni hoopis (pigem) positiivse identiteediväljendusena, mis polevat alati rassismiga seostatavgi. Väidetavalt sundis aga just valge rahvuslase sooritatud terroriakt Uus-Meremaal Facebooki oma kehtivat reeglistikku ümber hindama. Nii teatas sotsiaalmeedia kontsern sedagi, et valge rahvuslusega seonduvad märksõnaotsingud hakkavad edaspidi suunama inimesi mittetulundusorganisatsiooni Life After Hate lehele, mis pakub abi neile, kes üritavad rassistlikest vaenugruppidest lahkuda.

Teisalt on Facebooki otsus aga piisavalt ambivalentne, mistõttu ilmnevad nii mõnedki küsitavused. Mis juhtub muudatusest tõukuvalt end rebrändivate Facebooki gruppide ja lehtedega? Kas selmet rakendada detailideni läbi mõeldud „kogukonnastandardeid", ilmneb äkki, et seal, kus valge „rahvuslus" on keelatud, on valgete „uhkus" reeglitega igati kooskõlas? Kas Facebooki valget rahvuslust iseloomustava sisu määratlus kaasab ka islamofoobseid, antisemiitlikke ning immigratsiooni- ja LGBTQ+ vastaseid väljendusvorme? Need on vaid mõned küsimustest, mida eksperdid on Facebooki otsuse järel tõstatanud. Uudistemagasin Vice raporteerib, et „implitsiitseid ja kodeeritud" valgete rahvusluse ilminguid kohe nähtavasti ei keelustatagi.[17]

Seega, kui mõelda jõustunud muudatusest ühelt poolt kas või Facebooki-põhise organiseerumise – osaliselt oli just sel viisil korraldatud 2017. aastal Charlotteville'is ühe inimohvri nõudnud meeleavaldus „Unite the Right" – kontekstis, on mõnevõrra keeruline mõista, mis ja kuidas praktilises plaanis ülepea muutub. Olukorras, kus ohtlikke väljendusvorme jälgivad algoritmid käivituvad üksnes (naeruväärselt) „eksplitsiitsete" näidete puhul (nt kellegi tõdemus, et „olen uhke valge rahvuslane!"), pole just ülemäära pessimistlik tõdeda, et eeskirjamuudatuse kasutegur näib olevat kaduvväike, kui sedagi.[18]

Facebooki „kogukonnastandardite" muudatused, iseäranis nende pehmelt öeldes ambivalentne jõustamispraktika, näivad seda kummastavamad, kui mõelda, mida on vaenukõne (ja libauudistega) võitlemise egiidi all platvormilt eemaldatud. Nagu märkis veidi rohkem kui aasta eest The Electronic Intifada, suleti eelneva hoiatuseta Palestiina suurima uudisteagentuuri Facebooki leht ja Instagrami konto – ja just vaenukõne ja „vaenuõhutamise" eest, mistõttu jääb vägisi mulje, et sotsiaalmeedia hiiglase erapooletus Palestiina-Iisraeli konfliktis jätab soovida.[19] Varem on raporteeritud kas või sedagi, et Facebook tsenseerib kurdide vastupanuliikumist pooldavat sisu, ja seda eeldatavalt Ameerika Ühendriikide ning Türgi survel.[20] Vahest tuleks Facebookil võtta eeskuju Cloudflare'i tegevdirektorist **Matthew Prince'ist**, kes lõpetas serverirendi ja DDoS-kaitse pakkumise neonatsifoorumile Daily Stormer. Tõsi küll, „sõnavabadust" kullast kallimaks pidav interneti vahelüli jõudis otsuseni üksnes seetõttu, et neonatsid väitsid, et neil on Cloudflare'i (vaikimisi) toetus.[21]

Üheselt mõistetavaid ja põhjendatud poodiumiblokke ning ligipääsu ajutist eemaldamist leiab siiski ka Facebooki puhul. Seda isegi kinniste (ning nähtavasti ka salajaste) gruppide sulgemise kujul ja lausa kodumaises kontekstis. Näiteks kustutas Facebook Eesti terviseameti avalduse alusel 8000-liikmelise MMSi propageerijate (nn kloorijoojate) grupi, kuna see tugines pseudoteaduslikule tervist kahjustavale väärinfole. Alles hiljuti pandi kinni ka Odini sõdalaste neonatslik fännileht. Ühtlasi sai eelmisel aastal vaenukõne tõttu Facebooki keelu ka paremäärmuslik „traditsioonilise pere" eestkõneleja **Varro Vooglaid** – küll vaid ajutiselt.

KOGUKONDLIKUD PUNASED JOONED

Analoogseid näiteid leiab nn rahakraanide kinnikeeramise kujul mitmesugustelt digiplatvormidelt. Näiteks blokeeris ühisrahastusleht Patreon *incel*-liikumise ühe lemmiku **Sargon of Akkadi** ja Ameerika nn *alt*-parempoolse liikumise ühe plakatifiguuri **Milo Yiannopoulose**.[22] Kodanikuaktivistid survestasid aga Twitterit sulgema paremäärmusliku vandenõuteoreetiku **Alex Jonesi** kontot, kutsudes inimesi üles blokeerima Fortune 500 firmasid.[23] Sarnaselt hakkasid suurfirmade reklaamimüüjad YouTube'ist oma reklaame eemaldama, kuna neid kuvati mh ka paremäärmuslike kanalite, näiteks Jonesi Infowarsi juures.[24] Siinkohal on paslik märkida sedagi, et krüptovaluuta platvorm Coinbase sulges nii paremäärmusliku sotsiaalvõrgustiku Gabi kui ka selle looja kontod.[25]

Viimase aja vahest enim kõneainet pakkunud poo-

Kui räägime poodiumiblokist internetis, siis peame silmas, et vastavate platvormide administraatorid peatavad ja/või eemaldavad teatavaid kasutajakontosid/lehti/gruppe.

Pole ju sugugi juhuslik, et „sõnavabaduse" vokaalseimad häälestorud kipuvad olema keskmisest paremal varalisel järjel ja, mis seal salata, valge nahavärviga.

Täielikult reguleerimata tingimustes satuvad tegelikult just arvamus-, sõna- ja vaidlusvabadus ise tule alla, kuna õõnestuvad mõne kodanikugrupi vaba ideevahetuse „tausttingimused", nende praktiline väärikus kodanikuühiskonnas sõna sekka öelda.

[12] *Stanley, J. 2018. What John Stuart Mill Got Wrong about Freedom of Speech. – Boston Review, 04.09.*
[13] *Fish, S. 2005. Boutique Multiculturalism, or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hate Speech. – Critical Inquiry, nr 23 (2), lk 392–395.*
[14] *Losurdo, D. 2001. Liberalism. A Counter-History, lk 7.*
[15] *Maclure, J. 2017. The Regulation of Hateful and Hurtful Speech: Liberalism's Uncomfortable Predicament. – McGill Law Journal, nr 63 (1), lk 135.*

[16] *Beckett, L. 2019. Facebook to ban white nationalism and separatism content. – The Guardian, 27.03.*
[17] *Cox, J.; Koebler, J. 2019. Facebook Bans White Nationalism and White Separatism. – Motherboard, 27.03.*
[18] *Cox, J. 2018. These Are Facebook's Policies for Moderating White Supremacy and Hate. – Motherboard, 29.05.*

[19] *Abunimah, A. 2018. Facebook labels Palestinian journalism „hate speech". – The Electronic Intifada, 27.03.*
[20] *Spary, S. 2016. Facebook Is Embroiled In A Row With Activists Over „Censorship". – BuzzFeed, 08.04.*
[21] *Nichols, S. 2017. Cloudflare: We dumped Daily Stormer not because they're Nazis but because they said we love Nazis. – The Register, 16.08.*
[22] *Bowles, N. 2018. Patreon Bars Anti-Feminist for Racist Speech, Inciting Revolt. – The New York Times, 24.12.*
[23] *Nickelsburg, M. 2018. Social media activists pressure Twitter to drop Alex Jones by blocking Fortune 500 companies. – Geekwire, 14.08.*
[24] *Liptak, A. 2018. Advertisers are pulling ads from Alex Jones' YouTube channel. – The Verge, 04.03.*
[25] *Carson, E. 2019. Gab says it was kicked off Coinbase. – CNET, 07.01.*

Illustratsioon teksti taustal: Vahram Muradyan

jätkub >

< eelneb

diumibloki juhtum on Alex Jonesi kanali, kontode ja lehtede eemaldamine YouTube'ist, PayPalist, Facebookist, Spotifyst ja iTunesist eelmise aasta suvel vaenu propageerimise tõttu.[26] Mõni nädal hiljem tegi sama ka Twitter (ja viimasele kuuluv Periscope). Peatselt aga ilmnes, et rangelt võttes Jonesist veel lahti ei saadud. Näiteks selgus, et Jonesi materjal „elab" oma elu YouTube'is edasi tänu fännide loodud vahendavatele kontodele, mis pakkusid omalaadset vastassuunalist alt üles initsiatiivi ning vahendasid blokeeringust mööda astudes vabalt nii uut kui ka arhiivitud materjali. Nii tuligi umbes poolteist kuud hiljem uudis, et üks selline kanal Resistance News suleti.[27] Ühtlasi tuleks viidata sellelegi, et nt PayPali foorumist võib leida kogukondlikke üleskutseid Jonesi ennistamiseks platvormile.

Lõpetuseks võiks küsida, kas poodiumiblokk ja -ennetus toimivad, kas *sisuliselt* muutub midagigi. Alex Jonesi esmaste blokeerimiste järel kirjutas Vice[28], et pikemas perspektiivis küll. Nii selgus näiteks 2017. aastal korraldatud teaduslikust uurimusest – mis keskendus mitme Redditi alafoorumi sulgemisele, mis eksisid 2015. aastal Redditi ahistamisvastase eeskirja vastu –, et isegi piiratud vormis vaenukõne poodiumiblokk vähendas proportsionaalselt vaenukõne ilminguid ka ülejäänud keskkonnas; ja iseäranis nende kasutajate puhul, kes olid poodiumiblokitud lõimedes aktiivsed.[29]

Kui väljenduda väga lihtsalt, tuleks möönda, et poodiumibloki ja -ennetuse praktikad teenivad konkreetset eesmärki: muuta avalik (veebi)ruum kõiki kaasavaks. See, kuivõrd sotsiaalmeedia kontsernid, progressiivsemad ühiskonnategelased ja aktivistid ning liberaalsed seadused ja poliitika suudavad reaalselt selleni jõuda, on sõnavabaduse fetišeerimise vaiketingimustes muidugi omaette küsimus. Siin aga muutubki keskseks *digikogukond* laiemalt, mis toimib alt üles suunal survestajana ning pakub antiteesi nii kaabudega mõjuisikutele kui ka neid toetavatele rohujuuretasandi aktivistidele. Ehkki ulatuslikuma andmeanalüüsita on keerukas sedastada, kuidas säärane protsess *reaalselt* toimub, näitab kas või Fortune 500 firmadega seotud aktsioon #BlockTogether selgelt, kuidas poliitiliselt tundlik rahvamass võib edukalt vaia maasse lüüa ning teatada, et siin on meie punane joon.

Poodiumibloki ja -ennetuse praktikad teenivad konkreetset eesmärki: muuta avalik (veebi)ruum kõiki kaasavaks.

Tõepoolest, ei saa välistada, et sõnavabadusel on hindamatu väärtus. Kuid mis on selle hind? Kindlasti ei tohiks selleks olla inimõiguste ohverdamine ning vajakajäämised avaliku ruumi kõnehügieenis. Nii ei teeks paha veidi reflekteerida, rakendada kriitilist mõtlemist ja kaalutleda, on's just inimesi ohtu seadvad dehumaniseerivad väljendusvormid või ka pseudoteaduslikud tõekspidamised päriselt need, mille eest tasub matile minna. Selmet näha selles „vastandumist", peaks reaktsionäärilisuse vastu mässamine olemagi õiglane ning õigustatud, kuna dehumaniseeriv, teatava ideoloogilise laenguga kõne pole teps mitte pelk paberist tiiger, millest „ühisosa" leidmise ja „ühiskonna lõhede" lappimise tuhinas oportunistlikult mööda vaadata.

Artikli valmimist toetas Tartu Ülikooli teadusgrant PUT1481 „Imaginaarsete narratiivsete stsenaariumite roll kultuuridünaamikas" (01.01.2017–31.12.2020) ja Eesti-uuringute tippkeskus (TK145).

Siim Sorokin on Tartu Ülikooli kultuuriuuringute teadur. 2018. aastal kaitses ta doktorikraadi folkloristika erialal, käsitledes oma väitekirjas teleretseptsiooni, tajufilosoofia ning netisuhtluse omavahelisi seoseid. 2015. aastal oli ta antirassistliku kõnekoosoleku „Tartu sallimatust ei salli" üks korraldaja.

[26] *Newton, C. 2018. YouTube deletes Alex Jones' channel for violating its community guidelines. – The Verge, 06.08.*
[27] *Alexander, J. 2019. YouTube terminates channel dedicated to circumventing Alex Jones ban. – The Verge, 19.03.*
[28] *Koebler, J. 2018. Deplatforming Works. – Motherboard, 10.08.*
[29] *Chandrasekharan, E.* et al. *2017. You Can't Stay Here. The Efficacy of Reddit's 2015 Ban Examined Through Hate Speech. – Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, nr 1 (2), Article 31.*

KAKS ARGUMENTI VAENUKÕNE PIIRAMISE VASTU

Kui süüvida sõnavabaduse filosoofilistesse alustesse, leiame eest arusaamad, mis peaksid loogiliselt lõpuni mõelduna igaühe vaenukõne piiramise suhtes ettevaatlikuks tegema.

Mats Volberg

Alustame sellest, mis on ilmselge. Sõnavabadus ei saa olla kunagi täiesti piiramatu. Esiteks peame lahendama praktilisi probleeme: kui kaks või enam inimest tahavad rääkida samal ajal ja samas kohas. Selleks et vähemalt üks neist saaks oma sõnavabadust sisukalt realiseerida, peame piirama ülejäänute vabadust kõneleda. Üks asi on muidugi tunnistada protseduuriliste kitsenduste vajadust, aga hoopis teine on rääkida sisulistest piirangutest. Olen aga veendunud, et inimeste väljendusvabadusele leidub terve hulk sisulisi piiranguid, mille suhtes ei tohiks kahtlust tekkida. Üks näide on mitmesugused ausate ja õiglaste lepingute tulemusel võetud kohustused midagi öelda või, vastupidi, millegi ütlemisest hoiduda (nt erinevad konfidentsiaalsuskokkulepped äris). Samuti ei tohiks olla kahtlust selles, et **Justin Smollett** ei peaks saama õigustada ennast politseile tehtud valekaebuste ja -ütluste puhul sõnavabaduse kaitsmisega[1].

Olles tunnistanud, et sõnavabadusel peavad olema teatud protseduurilised ning sisulised piirid, järgneb tõeline raskus: piiride täpne paikapanemine. Ütlen kohe ära, et ma ei tea siinkohal vastust ning õigupoolest ei julge ühtki kindlat seisukohta võtta. Saan vaid pakkuda ideid, kuidas mõelda sellest, kus need piirid võiksid olla, keskendudes peamiselt vaenukõnele. Täpsustuseks: öelda, et vaenukõnet ei peaks piirama, ei ole sama, mis öelda, et vaenukõne ei ole halb.

Vabadus on kahtlemata hea, aga häid asju on maailmas veel. Seega rohkem vabadust võib tähendada, et midagi muud väärtuslikku on selle võrra vähem. Tihti vastandatakse vabadusele võrdsust, sest vaid vabadust piirates saame tagada teatud tähenduses inimeste võrdsuse. Loomulikult toimib see suhe aga mõlemat pidi ehk vähem vabadust võib tähendada, et midagi muud väärtuslikku on selle võrra rohkem (nüüdisaegses maailmas on turvalisus väärtus, mille nimel ohverdatakse vabadust). See peaks meid juba alguses igasuguste piirangute suhtes väga ettevaatlikuks tegema. Kui vabaduse võimaldamine käib teiste väärtuste arvelt ning vastupidi, siis peame alati erinevatest hüvedest tulenevat kasu-kahju kaaluma. Vaenukõne keelamine võiks soodustada võrdsemat kohtlemist, kuid liiga agar keelamine võib kammitseda näiteks kunstnike loovust, mis on omakorda väärtuslik.

MILLE ALUSEL PIIRATA?

Mõned autorid on seisukohal, et me ei saa rääkida sõnavabadusest, kui see on isoleeritud teistest vabadustest ning väärtustest[2]. Õigupoolest puudub sõnal kui niisugusel üldse omaette väärtus. Väljendus on väärtuslik ainult niivõrd, kuivõrd see aitab jõuda lähemale mõnele teisele väärtusele. Sõnavabaduse kontekstis võiks tulla sellise väärtusena kõne alla näiteks tõde. Ehk sõnavabaduse eesmärk on teenida tõde ja iga kõne, mis pärsib tõeni jõudmist, võib ära keelata, ning vastupidi, kui kõne keelamine viib meid tõest kaugemale, siis meil kaob alus piiranguteks. Teine võimalik väärtus võiks olla demokraatia või poliitiline kultuur laiemalt, s.t peaksime lubama retoorikat, mis soodustab demokraatia toimimist, ning keelama sellist, mis murendab demokraatiat.

Kõikide selliste lähenemiste ühine probleem on vaikiv eeldus, et keelu elluviija teab tõde. Kui see on nii, siis pole muidugi mingit probleemi. Kes meist on aga valmis püsti tõusma ja vankumatult kuulutama, milline YouTube'i video või Postimehe arvamusartikkel murendab demokraatiat ning tuleks seega keelata? **Cathy Newmani** nüüdseks kurikuulsaks saanud intervjuu **Jordan Petersoniga** illustreeris seda olukorda suurepäraselt. Newman heitis Petersonile ette, et miks peaks tema sõnavabadus trumpama üle teiste isikute soovi end turvaliselt tunda (olles justkui veendunud, et Peterson ilmselgelt eksib). Kui Peterson küsis vastu, miks peaks Newmani vabadus ebamugavaid küsimusi küsida trumpama üle Petersoni soovi end turvaliselt tunda, pidi ajakirjanik tunnistama, et tal pole sellele küsimusele head vastust.

Kuna tõde ja demokraatia on väärtustest laetud mõisted, on meil keeruline, et mitte öelda võimatu neid täiesti neutraalselt kirjeldada. Iga arvamus selle kohta, mis aitab ühele kaasa ning murendab teist, on mõjutatud meie ideoloogilisest vaatenurgast. Vahest leidub aga mõni selline printsiip, mille alusel on lihtsam sõnavabaduse piiramise üle otsustada? Selleks võiks olla kahju.

MILLI RADIKAALNE POSITSIOON

Kui lähtuda kahjust, saame pöörata oma pilgu **John Stuart Milli** poole. Mill alustab sõnavabaduse kaitsmist väga julge väitega: „Kui ka kogu inimsugu peale üheainsa jagaks ühte arvamust, poleks inimsool rohkem õigust seda ühtainust vait sundida kui temal, omades võimu, oleks õigust kogu ülejäänud inimsugu vaikima panna."[3] Ta lähtub selles väites oma kuulsast kahju printsiibist: ainus põhjendus, mis ühiskonnal saab olla üksikisiku vabadusse sekkumiseks, on enesekaitse ehk see, et isiku tegevus on kahjulik ühiskonnale; isiku enda heaolu ei ole piisav põhjendus. Mill pidas silmas otsest, mitte kaudset kahju. Kas vaenukõne puhul on võimalik näidata, et tekib otsene kahju? Eriti kuna eeldatav kahju pole füüsiline, vaid vaimne. Mul on tunne, et otsest vaimset kahju on väga raske tõestada ja seega oleks riigil väga keeruline piirata vaenukõnet otsese kahju alusel.

Kui oletada, et kahju tõestamine on lihtne, siis mis sellest vaenukõnega seoses järelduks? Ei „vaen" ega „sõna" ei saa ise olla kahju, kahju saab olla vaid mingi praktiline muutus maailmas. Seega, kui rassistliku vägivalla üleskutsetel poleks mingit elulist mõju, siis kahjust lähtudes poleks meil mingit alust seda piirata – üksik vaene vana valge naine võib vaenukõnetada gruppi rikkaid noori mustanahalisi mehi, aga mingit tegelikku mõju sellel pole. Omakorda, kui kahju vähemusgrupile oleks võimalik vältida ilma kõnet piiramata, siis millilik positsioon ütleks meile, et kõnet pole mõtet piirata, sest kahju vähendamiseks on paremaid vahendeid. Kõne piiramine võib kahju vähendamist isegi pärssida, sest me ei saa teada, kes on need inimesed, kelle suhtes peaks midagi ette võtma. Kui kõik vaenukõnelejad peavad vaid sisemist dialoogi või on vaenulikud kinniste uste taga, võib tulemus olla petlik turvatunne, et kõik on hästi.

Siinkohal peaksime kaaluma kahju alusel vaenukõne keelamise loogilist lõppjäreldust. **George Kateb** on märkinud, et vaenukõne pole ainus kõne, mis tekitab kahju[4]. Näiteks religioosne indoktrineerimine, s.t erinevate usuliste sõnumitega inimeste ja maailma mõjutamine, on kõne, mis võib tekitada rohkem kahju kui kasu. 119 üksikterroristi uurides jõudsid teadlased järeldusele, et 43% neist olid motiveeritud usulistest põhjustest[5]. Kui arvame, et kahju tekitamine on piisav põhjus vaenukõne keelamiseks, siis järjepidevus nõuaks meilt ka usulise (ja võib-olla poliitilise) väljenduse tunduvalt rangemat piiramist, kuna mõnikord on nende tagajärg kahju.

RAWLSILIK ALGPOSITSIOONI ARGUMENT

Kuigi **John Rawls** soovis pakkuda utilitaristlikule positsioonile tõsiseltvõetavat alternatiivi, siis vaenukõne piiramisega seoses võime näha Rawlsi utilitaristidega samal poolel. Lihtsustatult võiks Rawlsi algpositsiooni argumenti kirjeldada järgmiselt: kui inimesed püüavad milleski kokku leppida, mõjutavad meid meie eelistused ning positsioon, pannes pooldama üht kokkulepet teisele nii, et tulemus oleks just meile kõige soodsam. Täpselt sel moel võiks käituda üks ratsionaalne toimija. Rawlsi arvates seisneb probleem selles, et kui püüame kokku leppida ühiskonna alusreeglites ehk õigluses, siis laseme ennast liialt mõjutada oma isiklikel eelistustel ja positsioonil. Lahendus oleks paigutada end mõttes teadmatuse loori taha: unustame hetkeks ära kõik oma isikuomadused ja sotsiaalmajanduslikku positsiooni puudutava ning püüame mõelda, mis oleks õiglane. Rawls tahab sellega näidata, et inimesed peaksid suutma leppida reeglites kokku enne, kui nad teavad, kas need reeglid maksimeerivad nende isiklikke huve ja eelistusi.

Õigupoolest puudub sõnal kui niisugusel üldse omaette väärtus. Väljendus on väärtuslik ainult niivõrd, kuivõrd see aitab jõuda lähemale mõnele teisele väärtusele.

Seega võib pärast valimisi kurta, et Eesti demokraatia on mõttetu ja valimissüsteem idiootne, sest **Kalev Kallo** (KE) saab riigikokku 289 häälega, kuid samal ajal jääb **Indrek Särg** (EKRE) 2223 häälega välja, vaid siis, kui ollakse nõus esitama täpselt sama kaebust ükskõik millise kahe teise kandidaadi puhul ehk keskenduma abstraktselt reeglitele, mitte konkreetselt oma isiklikele eelistustele.

Kui rakendame sama argumenti sõnavabaduse piiramisele vaenukõne kontekstis, peaks vaenukõne keelamisel ja tugeval reguleerimisel tegema ettevaatlikuks küsimus, kas oleksime nõus samade reeglitega ka siis, kui vaenukõne sisu oleks midagi muud. Rawls arvas, et meil kõigil on fundamentaalne huvi oma mõtete vaba väljendamise vastu, seega, teadmata täpselt, mis on meie mõtete sisu, peaksime eelistama reegleid, mis lubavad võimalikult laia väljendust.

Kõne piiramine võib kahju vähendamist isegi pärssida, sest me ei saa teada, kes on need inimesed, kelle suhtes peaks midagi ette võtma.

Sõltumata sellest, kui veenvad on olnud minu seni esitatud argumendid, tuleks eristada seduslikke ning sotsiaalseid piiranguid. Üks asi on piirata midagi seadusega keelustades või reguleerides. Hoopis midagi muud on aga ühiskondlik meelsus – see, et teatud tegevustele vaadatakse viltu ja nende sooritajaid mõistetakse hukka. Seduslikud ja sotsiaalsed normid käivad tihti käsikäes, sest seadusandjal on põhjust võtta vastu seadusi, mis peegeldavad sotsiaalseid norme. Olemasolevad seadused mõjutavad omakorda aja jooksul norme. Sellegipoolest on need kaks erinevat asja – riiklik sunnivõim ei ulatu sotsiaalsete normideni. Kui räägime vaenukõne keelamisest, siis peame aru saama sellest, et isegi kui meil pole põhjust seda seadusega keelata (juhtudel, kus riigi sekkumine üksikisiku ellu ei ole piisavalt põhjendatud), ei tähenda see, et meil poleks piisavat põhjust teatud sotsiaalseks normiks.

[1] *Jussie Smolletti võib oodata kuni 64-aastane vanglakaristus. –* menu.err.ee, *09.03.2019.*
[2] *Fish, S. 1994. There's No Such Thing as Free Speech: And It's a Good Thing Too.*
[3] *Mill, J. S. 2018. Vabadusest, lk 56–57.*
[4] *Kateb, G. 1996. The Freedom of Worthless and Harmful Speech. – Liberalism without Illusions, lk 220–240.*
[5] *Gill, P.; Horgan, J.; Deckert, P. 2014. Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists. – Journal of Forensic Sciences, nr 59 (2), lk 425–435.*

Mats Volberg (PhD, University of York, 2015) on Tartu Ülikooli filosoofia osakonna praktilise filosoofia teadur ja õigusteaduskonna bakalaureuseastme tudeng. Tema peamised uurimissuunad on poliitikafilosoofia ning tehisintellektiga seonduvad filosoofilised küsimused.

Illustratsioon teksti taustal: Vahram Muradyan

SA HAARA KINNI NÕUKOGUDE EESTI GRUUVIST

Nõukogude ajal sai eesti muusikamaastik tunda nii piitsa kui ka prääniku. Samal ajal kui rokile ja pungile vibutati näppu, tantsiti esimestes diskoteekides *funk*-muusika ja disko saatel, seda nii Moskva ettekirjutustest lähtuvalt kui ka nende kiuste.

Henrik Ehte

Mida paremini tunned reegleid, seda edukam oled mängus. Kui mäng ei käi peaauhinna, vaid mänguilu nimel, kiputakse reegleid nihutama, et mäng saaks jätkuda. Koos sõprade ja kaasmõtlejatega asustatakse vabadusesaareke keset hädamerd. Tundub, et sellist mõtteviisi harrastasid mitmed Nõukogude Eesti heliloojad, kultuurikorraldajad ja artistid. Riskiti kõige tähtsamaga, panuseks isiklikud väärtused ja nii enda kui ka lähedaste vabadus, astuti julgeid samme, et korraldada džässi- ja rokifestivale ning põrandaaluseid diskosid. Riikliku tarifitseerimiskomisjoni kiuste leiti muusika salvestamiseks võimalusi öösiti. Eesti Raadios olevat olnud keegi lahkem tädi, aeg pandi kinni, helirežissöörile maksti mustalt ja nii sai eesti *funk*-, disko- ja popmuusika ühe teenekaima helilooja **Mikk Targo** sõnul linti 90% 70ndate bändimuusikast. Vestlustest jääb siiski kõlama, et *pribaltika* (*Läänemere-äärne* – toim.) Eesti oli justkui näidisvälismaa, kus oli natuke rohkem lubatud.

Lubatud esinejate kinnitused ning regulatsioonid lavalise käitumise, esinemise sisu ja välimuse kohta tulid Moskvast.

Tundub uskumatu, et aastatel 1976–1979 tantsisid siin pidudel mustad mehed koos valgetega laval Lääne muusika järgi.

PLAHVATAB *FUNK*'I-POMM

Funk-muusika sünd jääb 60ndate lõppu, samasse aega, kui USAs puhkesid mustanahaliste vastu toime pandud vägivallast tingitud ülestõusud. Pärast **Martin Luther Kingi** ja **Malcolm Xi** tapmist sai mustanahaliste visiooni esindajaks **James Brown**, kes võttis enda missiooniks suunata viha ja enesekehtestamisvajadus kultuuri. *Funk* mitte ei imbunud 70ndatel ainult muusikasse, vaid omandas laiema tähenduse nii moe- ja elustiili kui ka poliitilise jõuna. Protesti ja vaenu õhutamise asemel asetati rõhk vabadusvõitlusele muusika ja kuulaja, bändi ja publiku, pillimängu ja tantsu üheks saamise kaudu. Soul ei kõnetanud enam mustanahalisi, kuna see oli nende jaoks liiga populariseeritud, äraleierdatud ja valgetele suunatud. Uue suuna tekkes mängis rolli ka džässi keerustumine, s.o toore, improvisatoorse ja higise keldrijämmi põnevuse hülgamine matemaatilise täpsuse kasuks. Vähem poliitilise, ent sellegipoolest tähenduslikuna jõudis see muusika ka Nõukogude Eestisse.

Tallinna džässifestivali plakat näitusel „Vabaduse kõla! Eesti levimuusika lugu". Foto: Henrik Ehte

DŽÄSSIPEALINN TALLINN

Funk'i algeid leidus siingi varakult levima hakanud džässipisikus, mille ilmekaim avaldus oli **Uno Naissoo** algatatud Tallinna džässifestival (1949–1967). Tallinn võitis endale NSVLi džässipealinna tiitli. Üle liidu tuntuks saanud üritus leidis oma lõpu, kui esinema toodi USA bänd Charles Lloyd Quartet. Lubatud esinejate kinnitused ning regulatsioonid lavalise käitumise, esinemise sisu ja välimuse kohta tulid Moskvast. Sealt ei olnud aga keegi luba küsinud ja kui toonane nomenklatuur sai asjast haisu ninna, hakati kartma läänemaailma mõju. Räägitakse, et bändiliikmed mängisid Hirve pargis korvpalli ja veetsid neli päeva otsust oodates. Organisatoorse poole eest vastutanud **Heinrich Schultz** on hiljem arvanud[1], et kinnitus saabus, kuna kardeti jätta muljet, et mustanahalisi diskrimineeritakse. Hulljulgeks peetud Schultz oli džässilaeva tüürimees, kirjavahetuse ja dokumentatsiooni eest hoolitseja. Aastatel 1961–1967 kandis ta täitevkomitee kultuuriosakonna juhataja mütsi ja andis **Valter Ojakääru** sõnul allkirju projektidele, mida keegi teine poleks julgenud kinnitada. Temast saigi peasüüdlane, kes tagandati positsioonilt ning keda ei lubatud enam kõrgema otsustaja rolli võtta. Aasta pärast Charles Lloydi esinemist Tallinnas toimus Tšehhis kurikuulus Praha kevad, mille järel muutus kontroll idablokis karmimaks ja stagnatsiooni juured veelgi tugevamaks.

FUNK ON OK

Kui džässiaktivisid sattusid kõrgendatud tähelepanu alla ja rokkmuusikat tauniti algusest peale, siis *funk*'i, souli ja disko ilminguid pigem tervitati. Annaalides me tegelikult neid žanrimääratlusi ei kohta. Seda kõike tõlgendati kui estraadi, mis oli NLi soosituim levimuusika vorm. Õitses *funk*-souli supergrupp Teravik (1974–1977). **Gunnar Graps** pöördus oma Magnetic Bandiga (1976–1983) *funk*-roki suunda. Collage'i (1965–1979) loomingus näeme **Aarne Vahuri** juhatusel džäss-*funk*'i jooni rahvaviiside töötlustes. Need läbisid ka tolleaegset Apelsini (alates 1974) ja **Tõnu Aare** loomingut. **Margus Kiis** arutleb kogumikalbumi „Groove of ESSR" saatetekstis selle üle, miks võidi *funk*-muusika ilminguid pigem isegi soosida:

„*Funk* võimaldas tuua popkultuuri tagasi džässi, andis sellele tantsulisuse, samas jättis alles kõik peamised džässi eripärad. Paradoksina soosis *funk*'i ka nõukogude võim, sest selles nähti eelkõige „vaevatud" USA mustanahaliste muusikat ning 70ndatel tahtis Nõukogude Liit näidata ennast kui tagakiusatud mustanahaliste kaitsjat. Seega olid afroameerika popmuusika voolud Nõukogude Liidu silmis „head", samas kui „valged" stiilid nagu *hard rock* ja punk ei olnud oodatud."

Vabariigis sündinuna kujutlen eestlase kultuurilist vastuhakku 70ndatel umbes nagu keedumuna pigistamist läbi viilutaja. Ehkki teravik läbistab muna, jõuab peaaegu kogu maitsev kraam ikka taldrikule. Selline tunne võib küll olla tingitud ka teadmatusest, kui palju on hävinenud, kui palju on siiani peidus kuskil Meloodia keelatud lintide riiulitel või kui palju mööndusi tehti artistlikus nägemuses. Samas näeme, kuidas keelatud bändide asemele kerkisid visalt sarnased uute nimedega kooslused. Tekste kirjutati ridade vahele ja üritusi korraldati edasi.

KUI IHKASID TÄIELIKKU VABADUST

Korralduslike vägitegude alla käivad Elva (1972) ja Viljandi (1976) rokifestivalid, mis olid platvormiks paljudele neil ridadel mainitud tegijatele ja said mõnele neist ka saatuslikuks. Džässipealinna au kaitsti 1974. aastal, kui siia toodi maailmakuulus džässpianist **Oscar Peterson**, kes andis Estonia teatrisaalis kolm kontserti täismajale. Kontserti salvestas sarmikas **Raivo Tammik**, helilooja ja Tallinna džässiklubi üks looja (1966). Tammik oli erakordselt andekas klaverimängija, helilooja ja organiseerija, kes käis ka palju Eestist väljas. Tema vinüülikogu olevat olnud nii suur, et sealt käis kursaõde **Anne Erm** isegi raadio jaoks plaate laenamas. Levisid kahtlused koostööst KGBga. Tammiku endise naise **Kristi Tammiku** raamatust „Piirilkõndija tee" ja haruldasest raadiointervjuust aastast 1990[2] selgub, et KGB tõepoolest survestas teda infot koguma. Taheti, et ta astuks parteisse. Sellest keeldudes fabritseeriti Tammiku vastu kaasus, millega oleks viimase tegevusele piir pandud. Selleks et jätkata, pidi ta põgenema. Saksamaale pageti 1975. aastal, kusjuures vahetult enne salvestati veel pala „Mälestuste teel", mille instrumentaalsaate kurblik alatoon justkui ennustanuks kodumaa seljataha jätmist. Nii Raivo kui ka Kristi nimed määriti, ehkki kõiki linte ei hävitatud. Paariaks tembeldati ka *funk*'i-, souli- ja džässivõlur **Marju Marynel Kuut**, kes lindistas enne Rootsi emigreerumist 1980. aastal üle 500 loo. Ehkki pärast Rootsi pagemist korjati tema plaadid poelettidelt, paigutati lindid arhiivis keelatud sektsiooni ja neid ei hävitatud.

DISKOTEEGID JA PEOSARJAD

Kuigi siinses *funk*-muusikas puudus konkreetne protestimuusika vaimsus, sillutasid nii artistide kui ka taustajõudude tegemised omal moel teed vabadusele. *Funk*'i, souli ja disko populariseerimises mängisid keskset rolli Gulfi ja Sagadi diskod (alates 1976), mida korraldasid **Urmas Gulf Pedra** ja **Marius Sagadi**. See rändav peosari oli üks esimesi, kus DJd mängisid muusikat tantsuks. Gulf oli käimatõmbaja, *emcee*, mikri taga ja Marius opereeris suurte lintmakkidega tagapool. Poolpõrandaaluste pidude info levis suusõnaliselt. Toimumispaikadeks olid vanalinna keldrid, Sakala klubi ruumid, Sinine Baar, peda saal. Legendaarne administraator **Ari Dubin** oli uksel, „karvased" ehk pillimehed said tasuta sisse. Mängis 100% ameerika muusika, kusjuures üks viis plaatide saamiseks olid postipakid USAs elavatelt sugulastelt. Merekoolis õppis ka mustanahalisi, kes kutsuti peole. Tundub uskumatu, et aastatel 1976–1979 tantsisid siin pidudel mustad mehed koos valgetega laval Lääne muusika järgi. Õhtud algasid 19 paiku ja lõppesid südaööks.

Nõukogude võimuorganitega tuli ajada asju rehepaplikult ka esimese klubi loomisel. Eesti esimese diskoteegi pidamist omistatakse promootorile ja mänedžerile Ari Dubinile. Selle saamisloos[3] mängis rolli aga ka laulja ja näitleja **Tarmo Urb**. Sakala kohvikus iganädalast kohvikuõhtut korraldanud Urb sai ametlikult palka Kreenholmi tehase kudujana. Tegelikult pidi ta ideoloogilise töö raames viima läänest siia toodud noortegruppe kokku kohaliku kultuuriga. Uks keerati aga kinni, vein ja kitarrid käisid käest kätte.

Võimalus n-ö ametlik *dabroo* (*luba*– toim.) saada tuli aastal 1980, kui Komsomolskaja Pravda tähistas 55. juubelit. Urbi sõnul sätiti plaate keerutama klassikalise keskkomitee töötaja välimusega naine: must maani kleit, paksu musta raamiga prillid, pärlkaelakee. Repertuaar oli turvaline, *à la* **James Last** ja muu „suhkrupopp". Samal ajal moosis Urb parteiliikmeid: „Ei pea palkama 60 rubla eest mingit noorte tehasebändi, kes ei oska isegi laulda; saame maailmakultuuri lintidelt ja vinüülidelt lasta, praktiliselt ilma tasuta." Kui küsiti, mis sellise värgi nimi on, siis vastus oli „diskoteek". *Dabroo* saadud, võis Sakala kohvikus sündida NSVLi esimene ametlik diskoklubi. Kui Urb lavakasse astus, andis ta järje üle Ari Dubinile, kes viis asja järgmisele tasandile: diskorid hakkasid saama akrediteeringuid ja ametlikku tasu. Räägitakse, et igal mõjukamal artistil oli enda KGB agent, kes hoidis silma peal repertuaaril ja esinemistel. Urbi agent, olles lummatud oma jälgitava loomingust, hoiatas aga Tarmot ette, et tulekul on arest. Selle vältimiseks põgenes Tarmo koos venna **Toomasega** USAsse. Enne veel saadi aga venna ja bändiga Vanemõde linti isaachayeslik bluus-*funk*'i pala „Välgud peeglis" (1988).

Jaak Joala ja Mikk Targo 1988. aastal saates „Head uut aastat". Foto: ERRi arhiiv

ANDEKATELE LUBATAKSE ROHKEM

Laiemalt läbilöömiseks pidid tarifitseerimiskomisjonile meeldima. Ihaldatud A-kategooria staatus võimaldas esineda üleliiduliselt ja isegi „metsikus läänes". **Els Himma** sõnul pidi olema selle saamiseks professionaalne ja andekas, aga sinus pidi olema ka midagi erilist. Nii võime tuua näiteks lapsstaari **Tiiu Variku** põneva tämbri ja **Heidy Tamme** bravuurika *persona*. Igakülgselt võimekas Els Himma sai rahus oma asja ajada. Viimase hõbekõrist pärineb näiteks **Demis Roussosi** „Midnight Is The Time I Need You" kaver, diskoballaad „Kesköö" (1977). Kusjuures Lääne muusikast kaverite tegemine oli Himma sõnul lubatud: „Niikuinii seda kuulatakse Soome raadiost, miks mitte lasta kohalikel staaridel see enda omaks laulda." Siiski oli väga selge vahe profil ja amatööril, otsustajaks oli tihtilugu pigem kalestunud fondikomisjon, kes pidi bändi profiili, laulusõnade sisu ja esinemislaadiga seoses ettekirjutusi jälgima. *Funk*- ja diskomuusika võtmes tundub, et **Tõnis Mägi** ja Music Seif nautisid laialdasimat, üleliidulist edu. Repertuaari kuulus originaalloomingut, eesti- ja venekeelseid palasid, aga lauldi ka näiteks James Browni „This Is a Man's Worldi". Lugusid „Metsaneid" ja „Sa haara kinni mu käest" teavad ju küll paljud. Tekstid olid pigem romantilised ja meeleolu orienteeritud rohkem peole, nautlemisele. See on joon, mis oli omane *funk*-muusika järglasele diskole. Võib oletada, et seetõttu soosiski saatus ja nomenklatuur Mäxi ja Targo kombinatsiooni, samas kui Gunnar Grapsi Magnetic Bandi tegemistele tõmmati 1984. aastal kriips peale nii „ebasobiva lavalise käitumise kui ebakorrektse käitumise tõttu hotellides"[4]. Kunstiline juht Gunnar Graps polnud juurutanud oma bändis „artistismi ja enesekultuuri".

Liidukoondise tasemel sulgpalli mänginud Mikk Targo jaoks muutsid Gulfi ja Sagadi diskod elu. Gulf pani talle lauale Earth, Wind & Fire'i kasseti ja andis sellega tõuke astuda Otsa kooli Uno Naissoo avatud rütmimuusika osakonda löökpillide erialale. Kümme kontserti nädalas, seljataga kokku umbes 6000–7000 ülesastumist, räägib Targo, kuidas pärast Mäxi läbilööki kesktelevisioonis moodustati bänd Music Seif. Esineti istuvale publikule tüüpilistes spordisaalides, staadionitel. Põhiliselt käidi Venemaal ning tehti pikki, 1–2 kuud kestnud kontserdituure 6–7 tuhande pealistele publikutele. Nooruk poleks tollal eales uskunud, et kirjutab oma eluajal pala Earth, Wind & Fire'ile. Tänu Moskvas 1989. aastal toimunud laulukirjutamislaagrile see uskumatu lugu siiski juhtus ja temast sai üks „One Worldi" kaasautoritest.

Väga raske on saada sotti maailmast, kus kõik on ühel ajal lubatud ja keelatud. Vabadusesaareke, mille eespool mainitud tegelased asustasid, paistis olevat veelgi ihaldusväärsem, kuna selle kättevõitmine polnud kerge. Muusikat tehti kirega ja professionaalselt, lavale pääsemiseks polnud muud varianti. Vajalike korralekutsujate seas oli õnneks mõistvaid inimesi, näiteks Valter Ojakäär, kelle igapidist panust antud muusikasse pole võimalik lühidalt kokku võtta. Õnneks seda pärandit väärtustatakse ning säilitatakse Eesti Muusika Kuulsuste Kojas ja arhiivides; seda taasavastatakse ja tutvustatakse helikandjatel *repress*'ide ja esmakordselt avalikkuse ette pürgivate arhiivileidudega. Lippu hoiavad kõrgel kõik tänapäeva ja siiani tegutsevad möödanikud bändid, kel gruuv sees!

MAIKUUS ILMUB ESTONIAN FUNK EMBASSY ALT NÕUKOGUDE EESTI *FUNK*-, DISKO- JA DŽÄSSMUUSIKA KOGUMIKALBUM „GROOVE OF ESSR".

[1] *Meenutusi 1966. ja 1967. a. džässifestivalidelt. – Muusikaline tund, 11.09.1990.*
[2] *Raivo Tammik. – Kesköö programm, 27.05.1990.*
[3] *Estonian Funk Embassy. – Raadio 2, 15.11.2018.*
[4] *Lehiste, R. 2018. Tegelikkus ja legendid: kas ja kui palju nõukogude süsteemi kontroll meie levimuusika arengut omal ajal takistas? – Kroonika, 16.01.*

Henrik Ehte on Estonian Funk Embassy algataja ning *funk*-, soul- ja diskomuusika populariseerija, juhib samanimelist raadiosaadet, plaadifirmat ja artistiagentuuri ning korraldab kontserdi- ja peosarja. Tegutseb ka programmijuhina Tallinna Erinevate Tubade Klubis ja administreerib mitmeid bände.

VIIMANE LUMI JA TASUTA WIFI

– eesti räpilüürika evolutsioon 90ndatest tänapäevani

Eesti räpitekstide pendel on kiikunud 90ndatest kuni tänapäevani kord ropemalt, nii et riimides pruugitakse vägijooki ja rikutakse seadust, siis jälle viisakamalt ja kunstipäraselt. Ühiskondlikke lõhesid kombitakse aga pigem suurema furoorita.

Asko Astmäe

Kodumaine räppmuusika on nüüdseks juba täiskasvanu. Passi ta vaadata ei lase, aga üks levinud kokkuleppeline ja dateeritav verstapost on **Cool D** (ja ühtlasi eesti hiphopi, edaspidi EHH) esimene kauamängiv, 1995. aastal ilmunud „O'culo", mis aastal 2015 juubeli puhul uuesti välja anti. Vähemalt osa plaadi lugudest lindistati juba varemgi, aga laias laastus on eestikeelset räppmuusikat tehtud juba pea 25 aastat – see on küllaldane ajahulk põgusaks tagasivaateks ja seni loodu mõtestamiseks. Heidame pilgu räpitekstide arengule kuni tänapäevani, keskendudes teemavalikule, sõnakasutusele ja ka sellele, kui olulist rolli etendab selles kõiges sõnavabadus.

EESTIS TUKIVINGU EI TUNNE

Üks EHHi seisukorda varasemast alternatiiv- ja protestimuusikast eristav tegur on toimumispaik: kohaks on taasiseseisvumisjärgne Eesti, kus ei kohta nõukogude ajaga võrreldaval kujul sekeldusi tsensuuri ja keeldudega (vt Suuk, Propeller, Keldriline Heli / Väntorel). Seega ei teki EHHi puhul küsimust seoses sõna- ja väljendusvabadusega. Mõtet on ehk uurida lubatavuse piiride olemasolu kohta, aga postuleerin, et kui EHH nende piiridega üldse kokku puutub, siis harva. Kui Ühendriikides ja lisaks näiteks Suurbritannias, Prantsusmaal ja Saksamaal on räpiskeenes esindatud ülekaalukalt vähemused, siis EHHis kajastub marginaalsus vähem ja teisiti[1]: lõviosa eesti räpparitest on oma kodumaal kodukeeles räppiv enamus. Sellest lähtuvalt ei tahaks uskuda, et EHHis mõjuks miski nii transgressiivsena, kui mõned palad on teinud seda näiteks USA kontekstis. **Ice-T** bändi Body Count lugu „Cop Killer", N.W.A ja Public Enemy looming, **Ras Kassi** „Nature of the Threat", **Parise** „Bush Killa" ja lugematud muud lood ei ole vaakumis eksisteerivad agressiivsed teosed, vaid harud puntrast, kus segunevad ühiskonnagruppide, seadusesilmade ja grupeeringute (Mustad Pantrid, Crips, Bloods, Nation of Islam jm) vahelised ajaloolised pinged ja üle kümnendite kanduv tukiving.

Pakun, et Eestis ei osutuks mõni selline teravam näide kuigi šokeerivaks ega transgressiivseks just laiema konteksti puudumise tõttu ja võiks mõjuda kodumaisele kõrvale pigem kui müra või mitte eriti tõsiselt võetav tüütus või jaburus. Ühiskonnakriitilisust EHHis muidugi leidub ja ainest selleks jagub, aga vähemalt senimaani pole see väljendunud ühelgi sellisel moel, mis tabaks ühiskonna sügavaid lõhesid. Levinud troobina võib siinsetes räpitekstides kohata anonüümseks jääva umbisikulise poliitiku või võimuri tüüpi: võideldakse šablooniga, kus binaarse opositsiooni ühel poolel on korrumpeerunud *the man*, teisel aga miski õige ja hea, aga see vastandus jääb liiga totaalseks ja elukaugeks, et pikemat diskussiooni tekitada.

PÄTIRÄPI KANTS

Missugune on siis EHHi tekstidele iseloomulik vaatepunkt ja tüpaaž ning milles see väljendub, et see nõnda normidevastane ei tundu? Lühike vastus oleks jõuline, individualistlik ja olmeline. **Maarja Kobin** on kirjeldanud piiritaguste kriminogeensete motiivide lokaliseerumisel tekkinud kohalikku räpižanri – „pätiräppi" –, mida võib iseloomustada „kui tugevat, agressiivset ja võimast, mille fookuseks on eelkõige pidude, naiste ja kaklustega seostuvad teemad", milles „kajastub hiphopile omane suhtumine „teen, mida tahan", *toughness* (karmus, tugevus) ning ka „väge täis" vaim"[2]. See väljendub koloriitsetes tekstides, mida ilmestab lisaks sisule roppuste rohkus.

Võimalik, et eksisteerib tsükliline rütm, kus vahepealne rahulikum aeg toimib hingamispausina, misjärel toorem eneseväljendus tundub jälle värskemana.

„O'culo" ja teised Cool D varased plaadid liigituvad tõupuhta pätiräpi alla. Oma debüüdil on Cool D pidevalt liikvel, satub erinevatesse sekeldustesse rivaalide, naiste ja vägijoogi, seaduse ja muuga ning saadab inimesi rohkematesse kohtadesse kui taksodispetšer. Ometigi mõjub materjal oma rämeduse kiuste humoorikalt, otsekui pätistunud Thijl Ulenspiegeli rännakud. Kohtab ka olmelisi tähelepanekuid – lisaks koolielule leiab loost „Jõulud" värskelt raudse eesriide tagant pääsenud riigi puhul juba materialismikriitikat („jõulubuumi eesmärk on vaid sinu raha"). Albumi kreedo tulebki välja selle „Introst" (kus antakse kähku mõista, milline roppsuu Cool D on) ja „Outrost" (kus ta lausub, et „mina just mõtlen seda, et võiks öelda kõik välja, mis peas on, ja nii, nagu asi on. Võtta kõike nii, nagu on"): see on ühel ajal nii sõnavabaduse üle rõõmu tundmine kui ka otseütlemise võimaluse väärtustamine.

Ühiskonnakriitilisust eesti hiphopis muidugi leidub ja ainest selleks jagub, aga vähemalt senimaani pole see väljendunud ühelgi sellisel moel, mis tabaks ühiskonna sügavaid lõhesid.

A-Rühma esikalbumi „Laulmata jäänud laulud" sisu moodustavad samuti graafilised riimid ja pätiräpilik teemavalik („Suvine chill", „Anomaalsed alkashid"), aga sealt leiab ka tollase aja plaatide kohta enneolematul määral ühiskonnakriitikat. Narkovastane „Viimane lumi", sisutühjust kritiseeriv „Popmuusik", kodumaisest asjade seisust ja eskapismist pajatav „Head eesti asjad" ja ehk märkimisväärseimalt „Rahvused on surnud" – see on euroskeptilise düstoopia vormis träkk, mis võiks praeguses poliitilises kliimas ilmudes parajalt furoori tekitada. Mõned teised EHHi esimesse ajajärku kuuluvad plaadid (Toe Tagi „The Real Kuhnja Homophobes" ja Daraba Bastadz „C Us in tha Underground") olid ingliskeelsed ja nende tekste seega siin esile ei tõsta, kuid tollele perioodile oli tervikuna iseloomulik konkreetne eneseväljendus. Jõuline robustne stiil on nende teoste asendamatu komponent.

VIISAKAD NULLINDAD

Sõnavabaduse praktiseerimise võimalus viib olukorda, kus varasemat jõulist eneseväljendust pole enam protestiaktsioonina vaja ja nii on toorema keelekasutuse võlu teatud aja järel lihtsalt ammendunud. Vähemalt näikse olevat nii läinud EHHiga, sest kui vaadata plaate aastast 2003 ja sealt edasi, võib kohe märgata, et tekstid on muutunud märksa viisakamaks. Hoiak on endiselt jõuline, aga tegumood küpsem ja kunstipärasem. Cool D kuuenda albumi „Seenioride vabakava" (2004) võtmesõna ongi „küpsus". Autoripositsioon on fikseeritud ja pajatused on asendatud detailirohkemate tähelepanekutega erinevatel teemadel eestlusest olmeprobleemideni. Vahemikus

Cool D 1995. aastal ilmunud „O'culo" esikaas. Kujundus ja foto: Kalle Müller
Kõrvallehel: Online-*ajakiri Hooligan Hamlet tegi 2015. aastal Cool D „O'culole" uue kujunduse, milles kasutati Kalle Mülleri originaalfotosid. Kujundus: Felix Laasme*

2003–2010 kasvas ja arenes EHH tohutult. Kõlalt ja temaatiliselt muutus pilt kirjumaks ja artistid kujunesid üha tugevamalt välja kui terviklikud, iseäralikud karakterid. EHHi diapasooni märgatavalt laiendanud **Chalice'i** debüütalbumilt „Ühendatud inimesed" (2003) leiab kõige muu seas ka oma raja tallamise motiivi: „mu *flow* on siin üks originaalsemaid – kuuled, kohe mäletad, kes kütab / midagi ärevat / ma ei püüa ja ei jäljenda A-Rühma" („Mulle meeldib see"). Tohutu hüpe oli Toe Tagi „Legendaarne". Noizmakazi teisel plaadil „Valitud mõtted" (2005) kohtab eneseteostust („Monument"), kirjanduslikku ajaga mängimist („Aeg ehk Hapu mõtles Ats") ja *collab*'i **Leelo Tunglaga** („Ootan sind uni"). **Põhjamaade Hirmu** debüüt ja projekt Kuuluud näitasid *battle*'itel esile kerkinud MC muutumist kodumaiseks kõrglüürikuks ja müütilis-müstilise suuna arendajaks. **Okym Riim** („Kirjad aguli seintel") ja **Beebilõust** rikastasid maastikku saare murraku vörra ja saavutasid poeetika ja jõulisuse sümbioosi.

RINGIGA TAGASI

Ühel hetkel aga hakkas pendel jälle teises suunas liikuma. Võimalik, et eksisteerib tsükliline rütm, kus vahepealne rahulikum aeg toimib hingamispausina, misjärel toorem eneseväljendus tundub jälle värskemana. Igatahes ilmus kümnendi algul **Abrahami** kõmuline debüüt „Piffe, plekki ja presidendiks", kus said puid alla kõikvõimalikud avaliku elu tegelased. Teravaid momente on pakkunud ka Beebilõust (nt „Mendid"). Selle tsüklilisuse hüpoteesi kasuks räägib ka kollektiivi 5MIINUST võidukäik. Nende tantsulist lähenemist on ju võrreldud ka 90ndate nähtusega Must Q. Joviaalset energiat ja ropendamist leiab ka SoundCloudi maastikul: juhuslike näidetena **Väike PD** („Fakk tiblad"), **$ipelga 14** varasemad asjad („VITTU MUPO"), Korgiklann („Lauluväljakul on pomm") ja hiljuti kõmu tekitanud HEKDÏK („Tasuta WiFi"). Teatud energia uuest tulemisest annab märku ka SoundCloudi räpi nimetamine uueks pungiks, sarnasele dünaamikale on viidanud näiteks **Valner Valme** ja loonud otsese seose 90ndate EHHiga: „SoundCloudi räpp, mida pigem nimetan käsitööräpiks, on nurjatu, tõpralik, punk ja kontrollimatu ollus, mis Eestis tasakaalustab igavat, jõuetut, liigviisakat, mannetut meinstriimpoppi ja superstaarisaate kasvandikke."[3] Kui hüpotees paika peab, siis küll see pendel edasi kiigub.

[1] *Astmäe, A. 2017. „Kui toimuvad muutused, on asi elus": Eesti hiphop kui globaalse nähtuse lokaalne adaptsioon. – Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool.*
[2] *Kobin, M. 2009. Hip-hop kultuur Rakveres. – Magistritöö, Tallinna Ülikool.*
[3] *Valme, V. 2018. Valner Valme kultuurikommentaar: käsitööräpp on uus punk.* – kultuur.err.ee, *17.09.*

Asko Astmäe on maast madalast hiphopilainel purjetanud, seni on huvi leidnud väljundi kirjutistes Hooligan Hamletis ja mujal, tükati akadeemilises sfääris ja grupis 1teist Patriarhi nime all räppides. On ka muusikaviktoriinide õilsa traditsiooni austaja.

GAME OVER? AUTORIÕIGUSE MODERNISEERIMISEST EUROOPAS

Aprillis jõustunud ELi uus autoriõiguste direktiiv tähendab ettevõtjatele kasvavaid õigus- ja tehnikakulusid, kasutajatele aeglasemat veebikasutust ning kultuurilises mõttes vaesemaks muutuvat internetti. See on märgiline teetähis globaalses interneti tarastamise protsessis.

Eva Lepik

Direktiiv autoriõiguse ja autoriõigusega kaasnevate õiguste kohta ühtsel digitaalsel turul on vastu võetud. 26. märtsil hääletas Euroopa Parlament selle palju lahkarvamusi tekitanud dokumendi poolt (hääled jaotusid 348/274/36) ja 15. aprillil kinnitas ELi Nõukogu direktiivi lõplikult. Vastu hääletasid Itaalia, Luksemburg, Holland, Poola, Rootsi ja Soome. Sloveenia, Belgia ning viimasel hetkel meelt parandanud Eesti jäid erapooletuks.

„Ennenägematu lobitöö, verepulm, teotused, meediapropaganda, Euroopa Komisjoni ja valitsusametnike pidev jälitamine annavad tunnistust, et tegu on [elutähtsa dokumendiga]. Kuid nüüd, mil kahurid on vaikinud ja suits lahinguvälja kohalt hajunud, surnukehad on maetud ja ellu jäänud lobistid – nüüdisaja poliitika palgasõdurid – on liikunud teistele tandritele, […] on aeg järele mõelda."

Kas tuleb tuttav ette? Võib-olla peabki tulema, sest teema on selline. Tsitaat on pärit hollandi õigusteadlase **Bernt Hugenholtzi** artiklist[1] eelmise autoriõiguse direktiivi – ametliku nimega infoühiskonna direktiiv ehk InfoSoc – kohta, mis võeti vastu 2000. aastal ja mida praegune direktiiv on mõeldud täiendama. Hugenholtz tegi direktiivi oma lühikeses artiklis maatasa: „Direktiiv on halvasti kavandatud, kompromissidest puretud, ambivalentne seadustekst. See ei suurenda „õiguskindlust" […], vaid loob selle asemel uut ebakindlust, kasutades ähmast ja paiguti peaaegu arusaamatut keelt."

Seadusandlik protsess koos raevuka lobitööga on sünnitanud taas direktiivi, mis kaitseb õiguste omajaid, kindlustades nende ärimudeleid, aga jätab autorid ja kasutajad abita ning nende õigused tagamata.

Direktiivi 5. artikkel kehtestas 20 võimalikku autoriõiguse erandit ning tegi neist liikmesriikidele kohustuslikuks ainult ühe, legaliseerides ajutise koopia loomise, „mis on tehnilise protsessi lahutamatu ja oluline osa" ning teeb interneti kasutamise üleüldse mõttekaks ja võimalikuks. „Kas meil oli tõesti vaja Euroopa seadusandjat, kes ütleks, et puhverdamine ja sirvimine on lubatud ilma autori loata?" küsis Hugenholtz sapiselt ning nentis, et liikmesriikide seaduste harmoniseerimise seisukohalt on direktiiv täielik läbikukkumine. Põhiprobleemina nägi ta aga seda, et „direktiiv jätab lahendamata digikeskkonna autoriõiguse põhilised probleemid. […] Direktiiv ei tee suurt midagi autorite heaks. See on suunatud peamiselt infotööstuse „suurte mängijate" (tootjad, vahendajad, institutsionaalsed kasutajad) õiguste kaitsmisele, kuid ei kaitse loojaid, kellelt pärineb „sisu", mis tööstust käigus hoiab. Direktiiv ei kaitse autoreid ega esitajaid produtsentide ja tootjate eest, kes suruvad neile peale standardlepinguid ainuõiguste ühekordse väljaostmisega".

23. aprillil tulid internetiaktivistid üle Euroopa tänavatele, et autoriõiguste direktiivi vastu meelt avaldada. Tallinna Vabaduse väljakule kogunenud protestijate pingutused jäid siiski hüüdjaks hääleks kõrbes ja nüüdseks on direktiiv vastu võetud. Foto: Remo Tõnismäe / Postimees

Hugenholtzi kriitikat on endiselt põhjust esile tuua, kuna 19 aastat hiljem on väga vähe muutunud. Seadusandlik protsess koos raevuka lobitööga on sünnitanud taas direktiivi, mis kaitseb õiguste omajaid, kindlustades nende ärimudeleid, aga jätab autorid ja kasutajad (kes on üha sagedamini samad inimesed) abita ning nende õigused tagamata[2].

Lõppversiooni jõudsid kaks kõige problemaatilisemat punkti: täiendav autoriõigus ajakirjandusväljaannetele (nn lingimaks ehk veebiplatvormid peavad hakkama kirjastajatega lepinguid sõlmima, et saada luba nt lingiga kaasneva tekstijupi näitamiseks) ja platvormide kohustus kasutajate üleslaaditavat sisu filtreerida (et takistada autoriõigust rikkuva materjali üleslaadimist). Viimase ajalooliseks paralleeliks sobib hästi tehnilisi kaitsemeetmeid (DRM) puudutav osa 2000. aasta direktiivist. Toona pühitseti Euroopas seaduslikult sisse infokandjatele seatavad riivid-lukud ehk näiteks CD või DVD kopeerimiskaitse murdmine oli ka Eestis 2015. aasta alguseni kriminaalkuritegu. Selline masinavärk või algoritm ei oska aga arvestada autoriõiguse avalikust huvist tulenevate erandite ja piirangutega, millel on hariduslik või teaduslik eesmärk või mis on vajalikud teabe edastamiseks või õigusemõistmiseks, kriitika või paroodia avaldamiseks jne. Nüüd kohustatakse ka veebiplatvorme riivi- ja lukusüsteeme ehk sisutuvastustehnoloogiat sisse seadma ning taas on liikmesriikide (ja platvormide) asi, kuidas teha teoks võimatu missioon: tagada robotfiltrite maailmas kasutajate õigused ja sõnavabadus.

KUIDAS SEE JÄLLE NII LÄKS?

Uus direktiiv sai üldse jõustuda seetõttu, et Saksamaa muutis meelt üleslaadimisfiltrite lubatavuse asjus. Ilma Saksamaata poleks nõukogus vajalikku enamust saavutatud. Ka britid oleksid saanud direktiivi blokeerida, aga nad eelistasid seda toetada ning lollitada pärast koduseid valijaid juttudega kurjast EList, kust tuleb kõik halb. Briti konservatiivid on direktiivi algusest peale pooldanud, iga huviline võib endale VoteWatchi veebisaidil konto registreerida ja järele vaadata.

Kuigi Saksamaa on pooldanud lingimaksu (ehkki neil juba 2013. aastast kehtiv samasugune seadus pole meediaväljaannetele midagi sisse toonud), püsis seal kuni selle aasta alguseni tugev vastuseis üleslaadimisfiltritele, mis kajastub ka nüüdseks rikutud koalitsioonilepingus. Kui Saksamaa ja Prantsusmaa tegid veebruari alguses räpase tehingu – Prantsusmaa nõustus sakslaste versiooniga Vene-Saksa gaasijuhtme Nord Stream 2 asjus ja sai oma tahtmise autoriõiguse direktiivi küsimuses –, tõusid Saksa ettevõtjad, internetifoorumite haldajad, mõttekojad ja isegi mõistlikumad poliitikud tagajalgadele. Enne europarlamendi viimast plenaarhääletust toimusid suured meeleavaldused ja osa CDU poliitikuistki lõi kõhklema. Vaatamata sellele toetas **Angela Merkel** direktiivi lõppversiooni kinnitamist, sest „üleslaadimisfiltreid pole seaduse tekstis üldse mainitud". Saksamaa lisas oma poolthäälele viieleheküljelise seletuskirja, milles väl-

jendatakse valmisolekut asuda lahendama seaduse rakendamisega kaasnevaid probleeme (nt sisulitsentside hankimise lihtsustamiseks) ning kohe midagi ette võtta, kui peaks selguma, et direktiiv siiski ohustab sõnavabadust – mitte et sel maine säilitamiseks mõeldud viigilehel mingit juriidilist jõudu oleks.

Samal ajal võttis sõna direktiivi algatamise ajal Euroopa Komisjonis teemat juhtinud **Günther Oettinger**, kes teatas, et komisjon jälgib direktiivi ülevõtuprotsessi täie rangusega ning liikmesriike, kes üritavad seaduse mõtet lahjendada või viivitavad pikalt, trahvitakse tavapärases korras.

PRANTSUSE RAHVUSLIKU INTERNETI ERIPÄRA

Prantslased on aga teada andnud, et haaravad härjal sarvist ning üleslaadimisfiltreid nõudev seadus võib jõustuda juba sel suvel. Prantsuse kultuuripoliitilisi tavasid ja ambitsioone tundmata võib olla raske mõista, mis valu on neil internetti niimoodi piirata. Nende tavapärase protektsionismi ning rahvuskultuuri ja identiteedi säilitamispüüu taustal järgib nende kummaline suhe internetiga aga isegi teatavat loogikat.

Vaatamata märkimisväärsete IT-edulugude puudumisele arendatakse Prantsusmaal riigi toel omaenda otsingumootorit (Qwant, olete kuulnud?), doteeritakse lahkelt filmi- ja arvutimängutööstust, Amazonile on kehtestatud spetsiaalne maks, et kaitsta oma raamatuturgu, jne. See, et vabadus on võrdsuse ja vendluse vahelt välja pudenenud, ei paista olevat avaliku arutelu teema, ning võrdsuski tundub avalduvat pigem püüus kiskuda kõik teised tagasi oma „IT-eduloo" tasemele.

Võiks öelda, et lasku käia, tehku oma internet, ehitagu sellele müürgi ümber – nii on praegu moes – ja olgu siis õnnelikud. Ometi näib perspektiiv, et kogu Euroopa Liidust peaks saama internetiküsimustes pehmelt öeldes tagurliku Prantsusmaa digitaalne koloonia, veider ja mitte eriti lootusrikas[3].

See ei ole aga võimatu stsenaarium, kuna liikmesriik, kes suudab esimesena keerulist direktiivi rakendama hakata, võib osutuda teistele eeskujuks, kelle lahendusi asutakse kopeerima, eriti väiksemates ja kehvema kompetentsiga riikides, aga ka neis, mis on võtnud ELi küsimustes hoiaku, et oma seisukoha tekkimisest tuleb hoolikalt hoiduda ning täita selle asemel suurriikide soove, nagu Eesti justiitsministeeriumi ametnikud meie eesistumise ajal mõista andsid.

Rakendamise kõrval on laual veel üks variant. 19 aastat tagasi lõpetas Bernt Hugenholtz oma kriitilise ülevaate viitega pretsedendile, et Euroopa Kohus on tühistanud liikmesriigi taotlusel direktiivi, kuna sel polnud piisavat õiguslikku alust. „Kohtuotsus tekitab intrigeeriva väljavaate, et üks või mitu liikmesriiki vaidlustab direktiivi kehtivuse. Kas see poleks mitte suurepärane moodus sellest monstrumist vabanemiseks? Käesolevaga pakun mis tahes liikmesriigile oma teeneid *pro bono*." Kuna Amsterdami ülikooli intellektuaalomandi professor Hugenholtz oli üks kümnetest õigusteadlastest, kes püüdsid praeguse autoriõiguse direktiivi menetlemise ajal Euroopa seadusandjat mõistusele kutsuda, oleks ehk kohane tema poole pöörduda ning küsida, kas suuremeelne pakkumine on veel jõus.

MIS ON HALVIM, MIS VÕIB JUHTUDA?

Kohtuprotsess kestab parimalgi juhul aastaid, mille vältel võidakse riikides kehtestada internetti lõhkuvaid seadusi, mida kohtuotsus ei tühista (2006. aasta andmete säilitamise direktiiv tühistati aastal 2014, kuid see jõuti mitmel pool kehtestada). Igal juhul toimub seni tavapärane protsess: direktiivi avaldamisest ELi Teatajas tiksub kaks aastat täis 2021. aasta mais ning selleks ajaks peavad riigid olema direktiivi oma seadustesse üle võtnud. Nagu eespool viidatud, ei jää selle käigus voli ulatuslikuks isetegevuseks, ehkki sellesuunalisi vihjeid on teinud nii eelmine justiitsminister **Urmas Reinsalu** kui ka EKRE värske IT-minister **Marti Kuusik.**

Peamine võimalus lööki leevendada on direktiivis seletuseta jäetud mõisteid lahti kirjutada. Direktiivis on palju ebamäärasust, mis ülevõtu käigus pigem võimendub. See tähendab, et nii ettevõtjaid kui ka tavakasutajaid ähvardavad õigusriskid: varem seaduslike praktikate puhul pole kindlust, kas nendega tohib jätkata. Üks küsimus on see, mis platvormid lõpetavad tegevuse, muutuvad kinnisteks või lahkuvad EList, teine ja keerukam aga see, milline on Euroopas sündimata jäävate algatuste kulu, kuna investorid ei taha võtta liigseid riske.

Juba praegu on katkestanud ELi nõuete karmistumisel siinse ligipääsu mõned Ameerika teenused, kelle jaoks Euroopa kliendid pole kuigi olulised. Sellised juhtumid kindlasti sagenevad. Eestiski küsivad mitmed veebiplatvormid, kuidas maandada riske, kui isegi serveri mujale kolimine ei aita, kuni kliendid on Euroopas. Autoriõigus kaitseb ju igasugust sisu alates piltidest kuni tekstideni, nagu foorumite kommentaarid, ehkki Audible Magicu müügimeheks hakanud **Ansip** püüab jätta ekslikku muljet, et tsensuur puudutab üksnes heli- ja videofaile. Tõusevad õigus- ja tehnikakulud, filtreerimine muudab veebikasutuse aeglasemaks ning kokkuvõttes meie internet vaesestub.

Puutumata ei jää ka tavakasutaja. Kassipiltide puhul võib endiselt loota, et neid lihtsalt ei vaevu keegi keelustama – väikese inimese parim kaitse on olnud alati ta tähtsusetus. Ent erinevalt demagoogide väidetest ei kaitse meeme tegelikult miski: paroodiat robot ära ei tunne. Ka filmikaadriga GIF-fail ei ole iseenesest paroodia, isegi kui inimkasutaja muigab. Vahel päästavad tehnilised abivahendid, nagu VPN, kuid kõik neid kasutama ei õpi.

Kahjuks on interneti tarastamine globaalne protsess. Hiinlaste Suur Veebimüür kerkib üha kõrgemaks, Venemaa katsetab rahvusliku interneti eripära lähiajal, Aafrikas on veebi väljalülitamine valimiste ja eksamite aegu regulaarne praktika ning nüüd imiteerib neid tendentse ka Euroopa. Matkimine ei piirdu taradega, sest kui tsensuur algab ühel ettekäändel, leitakse kohe sada uut. Praegu ELis menetletav terrorismivastane regulatsioon nõuab veebiteenustelt väidetavalt terroristliku sisu eemaldamist ühe tunni jooksul. Näiteks tuli maailma suurimale veebiarhiivile Internet Archive aprillis ühelt Prantsuse riigiametilt nädala jooksul 550 nõuet ajalooliste arhiivimaterjalide blokeerimiseks, kuna otsingurobotid olevat leidnud neist terroristlikke märksõnu. Britid pusivad juba mõnda aega veebifiltriga, mis keelaks ära porno; nende varasemad katsed on tsenseerinud veebist peamiselt klassikalist maalikunsti. Robotid ei saa olla arukamad kui poliitikud.

Kui lisada riiklikele pingutustele pelglike inimeste enesetsensuur ja sihilikud kuritarvitamised, millele direktiiv jätab tee vabaks – autoriõigusega seotud valenõuete esitaja ei riski millegagi –, siis võib karta, et paari aasta pärast elame veel huvitavamal ajal kui praegu. Kogu lootus on seaduse rakendajate tervel mõistusel – kui me ringi vaatame, siis kui palju me seda näeme?

Ometi näib perspektiiv, et kogu Euroopa Liidust peaks saama internetiküsimustes pehmelt öeldes tagurliku Prantsusmaa digitaalne koloonia, veider ja mitte eriti lootusrikas.

Erinevalt demagoogide väidetest ei kaitse meeme tegelikult miski: paroodiat robot ära ei tunne.

Eva Lepik on semiootik ja aktivist, kes armastab sõnavabadust ja tantsimist. Praegu on ta Euroopa õpingute magistrant.

[1] *Hugenholtz, B. 2000. Why the Copyright Directive is Unimportant, and Possibly Invalid. – EIPR 11, lk 501–502.*
[2] *Vt Lepik, E. 2019. Kuidas kilplased autoreid kaitsesid ehk Euroopa seadusetegemise eripära. – Delfi, 28.02.*
[3] *Andersdotter, A. 2019. Copyright rules will turn the EU into a French digital colony. – Euractiv, 09.04.*

MIKS NII VÄHE NAISI? MUUSIKATÖÖSTUSES ON EELISSEISUS MEHED

Kuigi pealtnäha on muusikatööstuses palju andekaid naisartiste, tõestab põgus pilguheit statistikale, et kaalukauss jääb siiski tugevalt meeste poole. Seda nii palganumbrite, erinevatel festivalidel ülesastuvate kollektiivide koosseisude kui ka tõsiseltvõetavuse aspektist.

Kirjutas **Natalie Mets**, infograafika kujundas **Tiiu Tuhkanen**

Kes vähegi jälgib rahvusvahelist (muusika)ajakirjandust, on näinud viimastel aastatel kindlasti nii lühemaid kui ka pikemaid artikleid sellest, kuidas (elektrooniline) muusika on eriti meeste domineeritud valdkond. Enim võib seda märgata seoses muusikafestivalidega, kuid erinevate uuringute kohaselt on olukord meeste poole kaldu ka heliloojate, laulukirjutajate, interpreetide ning muusikatööstuse ettevõtete palgaliste koosseisude puhul.

Kui mõtlen pidude ja festivalide peale, kuhu ise viimasel ajal sattunud olen, siis naisi kohtab laval märksa harvem. Tallinnas tegutseva Kauplus Aasia selle aasta kaheksast välisartistiga peost on vaid kahel olnud naissoost peaesineja ning HALLi *line-up*'idest moodustavad *ca* 85% mehed. Rahvusvahelise olukorraga tutvumiseks soovitan külastada Instagrami kontot LineupsWithoutMales, kuhu postitatakse erinevate festivalide plakateid, kust on eemaldatud kõik ainult meestest koosnevate kollektiivide nimed. Tulemuseks on mitmepäevaste festivalide reklaammaterjalid, kus ei ole kas ühtegi artisti, nii et plakatil on vaid sündmuse nimi ning toimumiskoht ja -aeg, või mille artistide arv varieerub vahemikus kolm kuni kümme.

Kvootide pikaajalisem eesmärk on saavutada olukord, kus sooline tasakaal on loomulik ning selle nimel ei ole vaja enam eraldi pingutada.

JUURDUNUD STEREOTÜÜBID JA HOIAKUD

Naisi muusikatööstuses võimestava rahvusvahelise algatuse Keychange 2018. aastal tehtud uuringu[1] tulemusel ilmnes muu hulgas, et:

- vaid 16% Keychange'i partnerriikide (Hispaania, Suurbritannia, Eesti, Island, Rootsi, Saksamaa) autorikaitseühingutes registreeritud autoritest on naised;
- USA muusikafestivalidel ülesastuvate artistide puhul koosneb 76% kollektiividest ainult meesliikmetest, 14% ainult naisliikmetest ning 10% mõlema soo esindajatest;
- Suurbritannia muusikaettevõtetes teenivad samal positsioonil töötavad mehed naistest keskmiselt 30% kõrgemat palka;
- kõigist aastal 2018 maailmas esitatud klassikalise muusika teostest oli vaid 2,3% naiste kirjutatud.

2019. aasta veebruaris avaldas USC Annenberg tulemused uurimusele[2], mis analüüsis vahemikus 2012–2018 700 maailmas kõige populaarsemat lugu ning jõudis muu hulgas järgmiste järeldusteni:

- 2018. aastal moodustasid kõige populaarsemate lugude esitajatest 82,9% mehed ning 17,1% naised; sarnane olukord valitses ka 2017. aastal, mil naiste osakaal oli 16,8%, kusjuures viimase kahe aasta naiste osakaalud olid mõõtmisperioodi madalaimad;
- 700 loo peale oli autoreid kokku 3300, kellest 87,7% olid mehed ning 12,3% naised;
- aastatel 2013–2019 nomineeriti Grammy auhindadele viies kategoorias kokku 1064 inimest, kellest 89,6% olid mehed ja 10,4% naised;
- uuringu jaoks intervjueeritud naistest 43% väitis, et neid ei ole mingites olukordades soo tõttu tõsiselt võetud ning nad on pidanud enda tõestamiseks rohkem pingutama kui nende meessoost kolleegid.

Põhjus, miks muusikatööstuses domineerivad mehed, on ajalooline ja lihtne, probleemi lahendamine on aga keerulisem. Mehed on olnud alati juhtivatel ning naised assisteerivatel ametikohtadel ning tahes-tahtmata valitseb see arusaam inimeste alateadvuses veel tänapäevalgi, mistõttu naistel on raskem ennast tõestada. Paratamatult nähakse patriarhaalses ühiskonnas naise puhul tihti esiteks tema välimust ja alles seejärel talenti, ning seksuaalne ahistamine ei ole müüt, vaid karm reaalsus. Mõjuka positiivse näitena saab siinkohal tuua **Ariana Grande**, kes on otsustanud endale kindlaks jäädes kirjutada, produtseerida ja välja anda just sellist muusikat, nagu tema ise soovib, ning teha seda viisil, mis on olnud varem omane meessoost räppartistidele. Grande räägib enamikus intervjuudes stereotüüpidest ja hoiakutest, mis teda kui noort ilusat naist muusikatööstuses saadavad. Mitmed produtsendid, kellega ta on stuudios kokku puutunud, on olnud üllatunud, kui Ariana tuleb oma ideedega või hakkab kirjutatud lugusid tehniliselt viimistlema.

OLUKORRAST RIIGIS

Keychange töötas välja praktiliste soovitustega manifesti[3], mida esitleti 2018. aasta lõpus Euroopa Parlamendis ning mille eesmärk on muuta muusikatööstus ligipääsetavamaks, kaasavamaks ja võrdsemaks kõigi ühiskonnagruppide jaoks. Lisaks on ligikaudu 50 festivali üle maailma leppinud kokku, et aastaks 2022 saavutatakse artistide nimekirjades 50/50 tasakaal.

Kvootide seadmine tekitab inimestes tihti ebameeldivustunnet ja meie piirkonnas seoseid nõukogude ajaga, kuid nendesse saab suhtuda ka hoopis positiivsemalt. Näiteks on kvoodid kasulikud kas või seetõttu, et need sunnivad korraldajat või tellijat mõttetööd tegema ning panevad enne lõpliku valiku langetamist uurima ja analüüsima, kas juba tavapäraseks saanud nimekirja on ehk võimalik keegi uus lisada. Selliste tegevuste pikaajalisem eesmärk on saavutada olukord, kus sooline tasakaal on loomulik ning selle nimel ei ole vaja enam eraldi pingutada.

Eesti näitel on põhjaliku uuringu tegemine keerulisem, seda ka põhjusel, et siinne muusikatööstus ei ole niivõrd pika ajalooga kui Suurbritannias, USAs või paljudes Euroopa riikides. Sellegipoolest otsustasin teha olukorra näitlikustamiseks veidi omaalgatuslikku statistikat.

Võtsin Müürilehe 2018. aasta suvefestivalide välimäärajas kajastatud festivalid, lugesin kokku iga festivali esinejad ning eraldasin naisartistid ja kollektiivid, kuhu kuulub vähemalt üks naine (joonis 1). Tabeli alumisse ossa ehk nende festivalide hulka, kus vähemalt ühe naisliikmega kollektiive oli alla 20%, jäävad peamiselt elektroonilise või eksperimentaalse muusika festivalid; folk- ja popmuusika festivalid ületavad kõik 20%. Tabeli esiotsas paiknevad Viru Folk, Võnge ja Seto Folk küündisid lausa üle 40% piiri. Tulemused on üpris kõnekad ja näitavad, et pop- ja folkmuusikasse jõuavad naised teistest žanritest rohkem. Samuti tõestab see juba teadaolevat fakti, et DJde seas on naisi väga vähe.

Põhjus, miks tüdrukud leiavad tee pigem pop- ja/või folkmuusikasse, võib seisneda juurdunud traditsioonis suunata neidusid juba noores eas muusikakoolis laulmist või näiteks klaverit, flööti või viiulit õppima. Teisalt on jälle tavapärane, et „kutid omavahel" hakkavad pidusid korraldama või üürivad koos stuudiopinda, kus arenetakse üheskoos DJde või produtsentidena.

NAISED PULTI

Viimastel aastatel on hakanud siiski tekkima kollektiive, kes korraldavad kokkusaamisi elektroonilisest muusikast huvituvatele tüdrukutele, et artisti karjäär

TEADVUSTA OLUKORDA

Jälgi enda ümbruskonnas ja tegevusvaldkonnas toimuvat. Kas sündmused, mida sa korraldad, ning keskkond, kus sa töötad, on sooliselt ühele poole kaldu? Kui jah, siis selgita välja, miks see nii on, ning analüüsi, kas mitmekesisuse tagamine parandaks tehtava töö kvaliteeti. Järgmise sammuna süvene palganumbritesse, veendumaks, et need vastaksid standarditele ning erisused oleksid selgitatavad kogemuse või hariduse, mitte sooga.

VÕTA SEISUKOHT JA OTSUSTA ISE PROBLEEMI PARANDADA

Otsusta, et sinuga seotud organisatsioonis, üritusel või ettevõttes on olulised võrdsed tingimused, ning pane paika tähtaeg selle saavutamiseks. Eesmärk võib olla ettevõttes võrdsete palkadeni jõudmine või oma peo DJ-nimekirjadesse alati ka naiste lisamine.

RÄÄGI PROBLEEMIST

Oma igapäevarutiinis tegutsedes on väga lihtne probleeme mitte märgata ning pidada harjumuspärast ainuõigeks. Kindlasti ei kutsu ma kedagi üles tegema agressiivset ja maniakaalset teavitustööd, vaid olukorrale tähelepanu juhtima. Kuigi see ei pruugi artiklit lugevat inimest otseselt puudutada, on meie kõigi kohus tegeleda asjaoluga, et Eesti palgalõhe (26%) on Euroopa Liidus suurim.

RAKENDA NAIST

Olukorras, kus nii ühiskonnas üldiselt kui ka muusikavaldkonnas kitsamalt valitseb ebavõrdsus ning festivalide, konverentside ja raadiojaamade artistinimekirjades või ürituste tehnilistes tiimides sooline ühekülgsus, on õigustatud kahe võrdselt hea valiku puhul naise kasuks otsustamine.

KÜSI JA PAKU VÕRDSEID TINGIMUSI

Paraku olen puutunud isegi kultuurimaastikul kokku inimestega, kes põhjendavad naiste palkamist sellega, et meestele ei jõuta nende küsitavat palka maksta. Ainus viis seda olukorda muuta on nõuda võrdseid tingimusi kõikide töötajate puhul olenemata nende soost ning võtta endale tööandjana eesmärk kõigile võrdset tasu maksta.

OLE EESKUJUKS

Eeskujud mõjutavad meid kõiki. Kui rakendada või jagada mõnd ülaltoodud põhimõtet, on suur tõenäosus, et see inspireerib teisi sama tegema. Ühtlasi on viimane aeg vaadata haridussüsteemis üle soopõhiste koolitundidega, nagu puutöö-, kokandus- ja kodundustunnid, seonduv ning tutvustada tüdrukutele ja poistele selle asemel erinevate kampaaniatega karjäärivalikuid ja -võimalusi, mis tuginevad huvidele, mitte iganenud traditsioonidele.

Natalie Mets on üks IDA raadio eestvedajaist. Ta osaleb festivalide Kalana Saund, Tallinn Music Week ja Station Narva korraldusmeeskondade töös ning on seotud erinevate kultuuri-, tehnoloogia-, haridus- ja ööeluprojektidega.

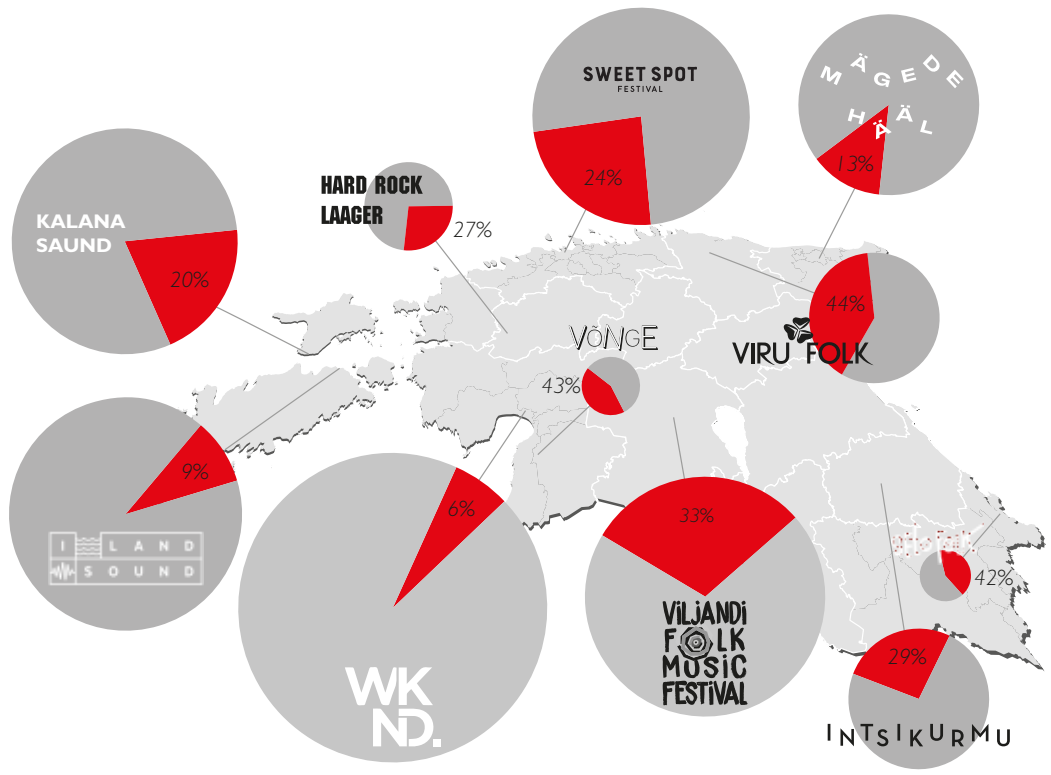

Meesartistid või ainult meestest koosnevad kollektiivid

Naisartistid või kollektiivid, milles oli vähemalt üks naine

Joonis 1. *Müürilehe 2018. aasta suvefestivalide välimäärajas kajastatud üritustel esinenud naisartistid või kollektiivid, milles oli vähemalt üks naine*

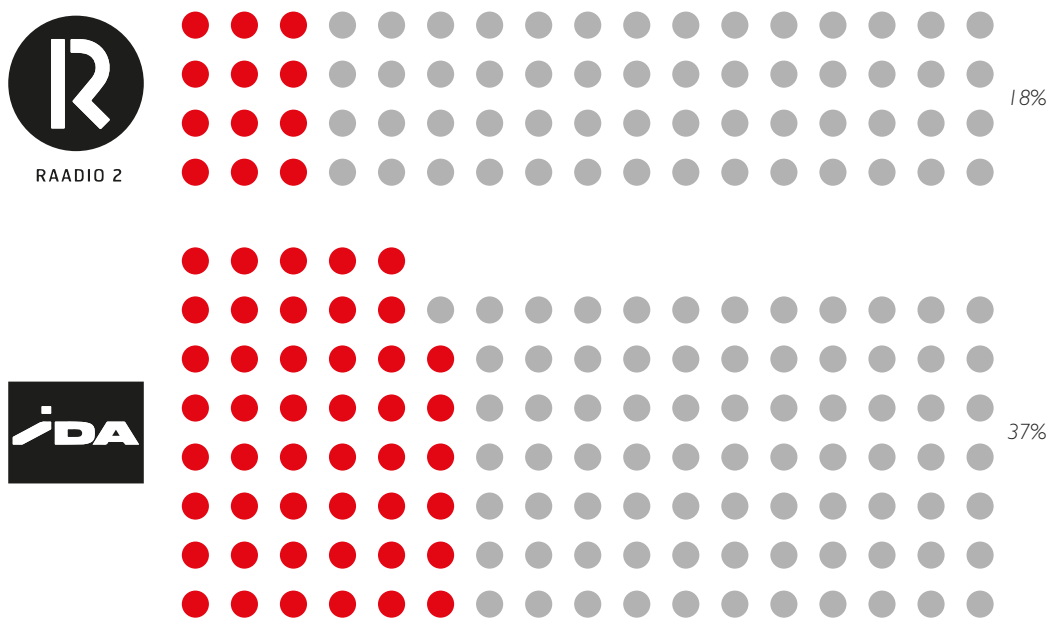

Joonis 2. *Naissaatejuhtide osakaal IDA raadios ja Raadio 2-s*

ei jääks pidama oskuste taha. Rahvusvaheliselt on endale enim nime teinud Brooklynis toimetav agentuur ja promootorite kollektiiv Discwoman, mis sai alguse alles 2014. aastal. Lisaks Discwomanile teevad tähtsat tööd muusikatööstuses tegutsevaid naisi ühendavad shesaid.so, female:pressure ja LOUD WOMEN.

Sarnaselt muusikafestivalide ja klubidega aitaks mitmekesisuse tekkimisele kaasa see, kui tehnikafirmad ja -ajakirjad ning ka teiste tootegruppide esindajad kasutaksid meessoost brändisaadikute kõrval võrdselt naisi. Hea näide on siinkohal Smirnoffi kampaania „Equalising Music Pledge", mille saadik on populaarne BBC Radio 1 DJ **Annie Mac** ning mille eesmärk on eeskujude vahendusel probleemse olukorra kohta sõna levitada.

Väidet, et DJde seas on vähe naisi, tõestab ka tulemus, milleni jõudsin, kui analüüsisin Eesti kahe peamise alternatiivraadiojaama IDA raadio ja Raadio 2 saatejuhtide nimekirju (joonis 2). Tean omast kogemusest, kui keeruline on leida naissoost tulevasi saatejuhte ning kui palju raskem on naisi võrreldes meestega veenda. Kui mehed nõustuvad saate tegemisega pigem kiiresti, siis naised võtavad mõtlemiseks rohkem aega, kaaluvad pikalt ning tihtilugu otsustavad, et ei ole veel valmis, ei leia muude kohustuste kõrvalt aega või tunnevad ebakindlust seoses sellega, kas just nemad on pakutava jaoks kõige sobilikumad. Eranditult on aga kõik IDA raadio naissaatejuhid ületanud oma saadetega ootusi. Saated on mõtestatud ja väga põnevad helirännakud, mida saadavad isikupärased ja asjatundlikud vahetekstid.

Seda enam tundub, et just tüdrukute enesekindluse tõstmine on üks ülesanne, mille muusikavaldkonnas tegutsejad võiksid võtta enda ühiseks eesmärgiks, sest tunnustamine ja kaasamine muudavad meid kõiki julgemaks ning tekitavad soovi uusi asju proovida või tegevusi korrata.

Selleks et jõuaksime rahvusvahelisel tasandil punkti, kus kellelgi ei tule enam pähe küsida, kas mõne muusikafestivali artistide hulgas on võrdselt mehi ja naisi, on vaja teha väga palju tööd. Selle artikli ning teemaga tegelevate kampaaniate eesmärk on mitmekesine ja sotsiaalselt võrdne kaasav ühiskond, kus tunnevad end hästi kõik erinevad grupid. Olgugi et keskendusin siin vaid muusikavaldkonnale, on vajalik muutus valdkondadeülene ning toodud soovitusi saab laiendada olukorra parandamiseks ka teistele tegevusaladele.

Muusikafestivalide ja klubidega aitaks mitmekesisuse tekkimisele kaasa see, kui tehnikafirmad ja -ajakirjad ning ka teiste tootegruppide esindajad kasutaksid meessoost brändisaadikute kõrval võrdselt naisi.

[1] *Keychange Manifesto: Recommendations for a gender balanced music industry.*

[2] *Case, A.; Choueiti, M.; Clark, H.; Pieper, K.; Smith, S. L.; Villanueva, S. 2019. Inclusion in the Recording Studio? Gender and Race/Ethnicity of Artists, Songwriters & Producers across 700 Popular Songs from 2012–2018.*

[3] *Keychange Manifesto: Recommendations for a gender balanced music industry.*

Minu Eesti on vaba, demokraatliku õiguskorda ja inimõigusi austav. Ta ei ole alati ja igal hetkel selline. Sellepärast jätkan tööd poliitikuna. Ühiskond on maja, mis ei valmi kunagi. Need põhiväärtused, ühendavad meid Euroopaga. Kandideerin Euroopa Parlamendi valimistel, sest on aeg, kus on vaja seista selle eest, et Euroopa tugineks ka edaspidi just neile väärtustele.

Minu jaoks eristavad Euroopat mõnedest muudest maailma paikadest justnimelt vabadused ja väärtused: **inimõigused, vabadus reisida, vabadus õppida, areneda ja tööd teha, vabadus arvata, kaasa rääkida ja otsustada.** Vabadused toovad kaasa vastutuse, vastutuse teada, tunda ja hoolida, vastutuse hoida ja arendada.

Nii mõneski paigas Euroopas ja kahjuks ka meil Eestis tuleb teha valik - kas lõhkuda ja lammutada, või hoida ja arendada meie kõigi Euroopat koos edasi. Minu valik on korras rahanduse, toimiva õigusriigi ja hoitud isikuvabaduste Euroopa. Sellepärast kandideerin liberaalses meeskonnas, mis seisab just sellise Euroopa ja parema Eesti eest Euroopas.

Minu unistuste Eesti on võimaluste maa - puhtana hoitud looduse, rikka kultuurielu ja targa majandusega maa, inimesed uudishimulikud, nutikad ja ettevõtlikud, pered - nii erinevad nagu nad on, ikkagi kokkuhoidvad, kogukonnad toetavad ja tugevad. Soovin seista hea selle eest, et meie imedemaa, nagu ütles kunagi Toomas Hendrik Ilves - väike, ürgne ja üllatav nagu metsmaasikas - oleks päriselt ja meie lastele ka Eesti Euroopas ja Euroopa maailmas.

Yoko Alender

ERKI MOESHOW

25. mai

Põhja pst 7
www.artun.ee/erki-moeshow

Piletid müügil!
www.ticketer.ee

EKA TASE '19

Eesti Kunstiakadeemia

31. mai – 16. juuni

Põhja pst 7
www.artun.ee

KODUSTE TOITUDE KULLAAUK

Kui toidukultuuri siseneb üha rohkem eksootilisi maitseid, aga hing ihkab ikka vana hea kartuli ja kastme järele, tasub seada sammud Balti jaamas asuvasse restorani Näljane Põder.

Kirjutas **Kirill Havanski**, pildistas **Ken Mürk**

Kellele: neile, kellele meeldivad hea hinnaga kodused toidud ning retrohõng, mis nende kohtadega kaasas käib.

Kellele mitte: inimestele, kes soovivad ainult kaardiga maksta, sest seda võimalust siin ei ole.

Balti jaama turg on olnud oma uues kuues juba kaks aastat. Vaatame seda hiiglaslikku hoonet kaugusest ning nendime, et ei mäletagi enam, mis seal vanasti oli. Uus asendab pikapeale vana ning lõpuks tekib mulje, et neid vanu asju pole kunagi olemas olnudki.

Sarnast trendi võib täheldada ka söögikohtade puhul. Üha rohkem näeme igal pool uusi võõra ja eksootilise maitsega tänavatoidu pakkujaid – saab aasiapärast rebitud sealiha burgerit ja *dan dan*'i nuudleid –, aga koduste toitude ja *soviet chic*'i atmosfääriga täidetud nurgakesed kalduvad sellest arenguteest kõrvale pimedasse igavikku. Ent täpselt Sveta Baari kõrval, natukene Balti jaama turust eemal asub üks varjatud paik, meie pealinna koduste toitude traditsiooni säilitaja Näljane Põder.

Istume Näljases Põdras maha kell 11 hommikul pühapäeval. Koht on tühi ja minu kõht on tühi. Sisse astudes avaneb meie ees kummaline vaade. Oleme endises keevitustöökojas, avaras kõrgete lagedega saalis. Esialgu tundub pilt üsna eklektiline. Näljasest Põdrast on lihtne mööda vaadata, aga samas ka raske kinni haarata. Kõlarid tulistavad välja Star FMi, kus mängib parajasti „Neiu mustas kleidis". Saali täidab umbes 10–12 90ndate stiilis sööklalauda, ühel neist malelaud. Riiulitel seisavad ja seintel ripuvad topised ning sponsorite (eelkõige õllefirmade) sildid. Näeme tahvlit, kuhu keegi on väga hoolikalt kogu menüü üles kirjutanud. See, kel parajasti söögiisu pole, leiab nurgast diivani, mille kõrval on raamatutega täidetud riiul. Mind näljase inimesena köidab aga sissepääsust vasakule jääv pikk lett, sest selle taga ongi kodustest toitudest pakitsev köök. Kõigile midagi.

Liigume leti poole. Välja ilmub teenindaja, kes kutsub meie vestlemissoovi peale omaniku, kelle nimi on **Koit Põder** – sellest ka asutuse nimi. Ta on pidanud seda äri siin juba kolm aastat. Vanasti oli Näljane Põder Balti jaama turu lahutamatu osa, ent restaureerimise käigus olid nad sunnitud minema kolima.

Koit ise on üsna muhe mees, küsimustele vastab entusiastlikult, samas räägib täpselt nii palju kui vaja. Minu pärimisele, kes on põhiline sihtrühm, kes Näljast Põtra külastab, vastab ta ühesõnaliselt „pereinimesed". Ent siiski selgub vestluse käigus, et Põdra restoranist käib läbi ka hulgaliselt juhuslikult mööduvaid turiste ning suhteid hoitakse ka oma noorte naabrite, Sveta Baariga, kellele aeg-ajalt süüa pakutakse. Näljase Põdra eksistents ei ole sugugi passiivne, kuigi peidus oleku tõttu võib selline mulje jääda. Nimelt on Koidul plaanis laieneda, parasjagu ehitatakse kõrvalruumides hostelit. See on kasulik info Telliskivi peolinnaku residentidele.

Kui jututeemad on otsa saanud, siirdub pilk menüütahvli poole ja läheb aega, enne kui suudan sealt midagi välja valida. Mitte küll seetõttu, et asi oleks kuidagi segane, vaid valik on lai. Pakutakse suppe, praade, magustoite ning, mis kõige tähtsam, kõike seda väga taskusõbraliku hinnaga. Praad koos õllega maksab kuus eurot, minu tellitud seljanka ja must kohv kõigest kolm viiskümmend. Toit jõuab kiiresti kohale, on maitsev ja kõhu saab täis. Suppi lürpides meenub lapsepõlv, mil linn oli tulvil sellistest postsovetlikest kohtadest. Päike paistab sisse, kevad on käes, hea on olla. Nägemiseni, *kimchi* friikad.

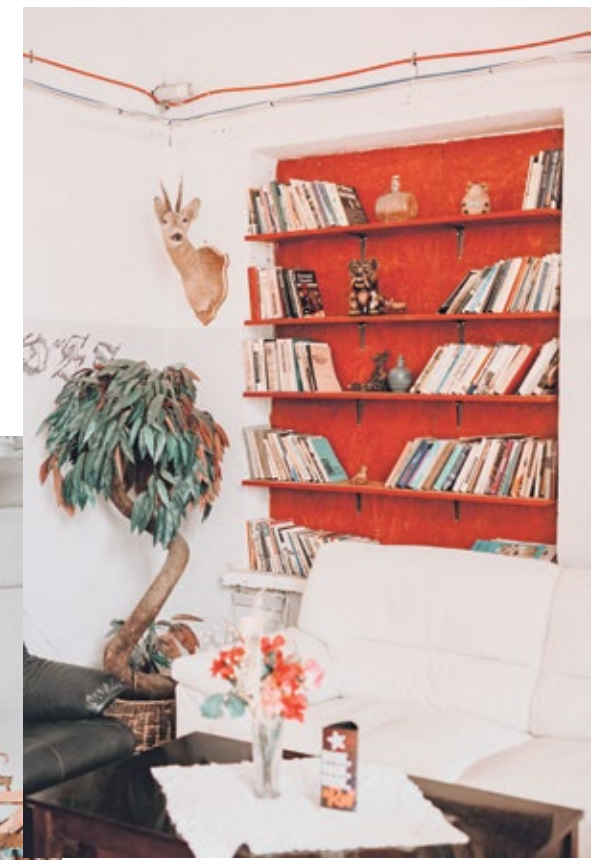

Kirill Havanski on Paide Teatri näitleja ja helikujundaja, kes üritab kirjutada vabal ajal vaimukalt mitte nii olulistest asjadest.

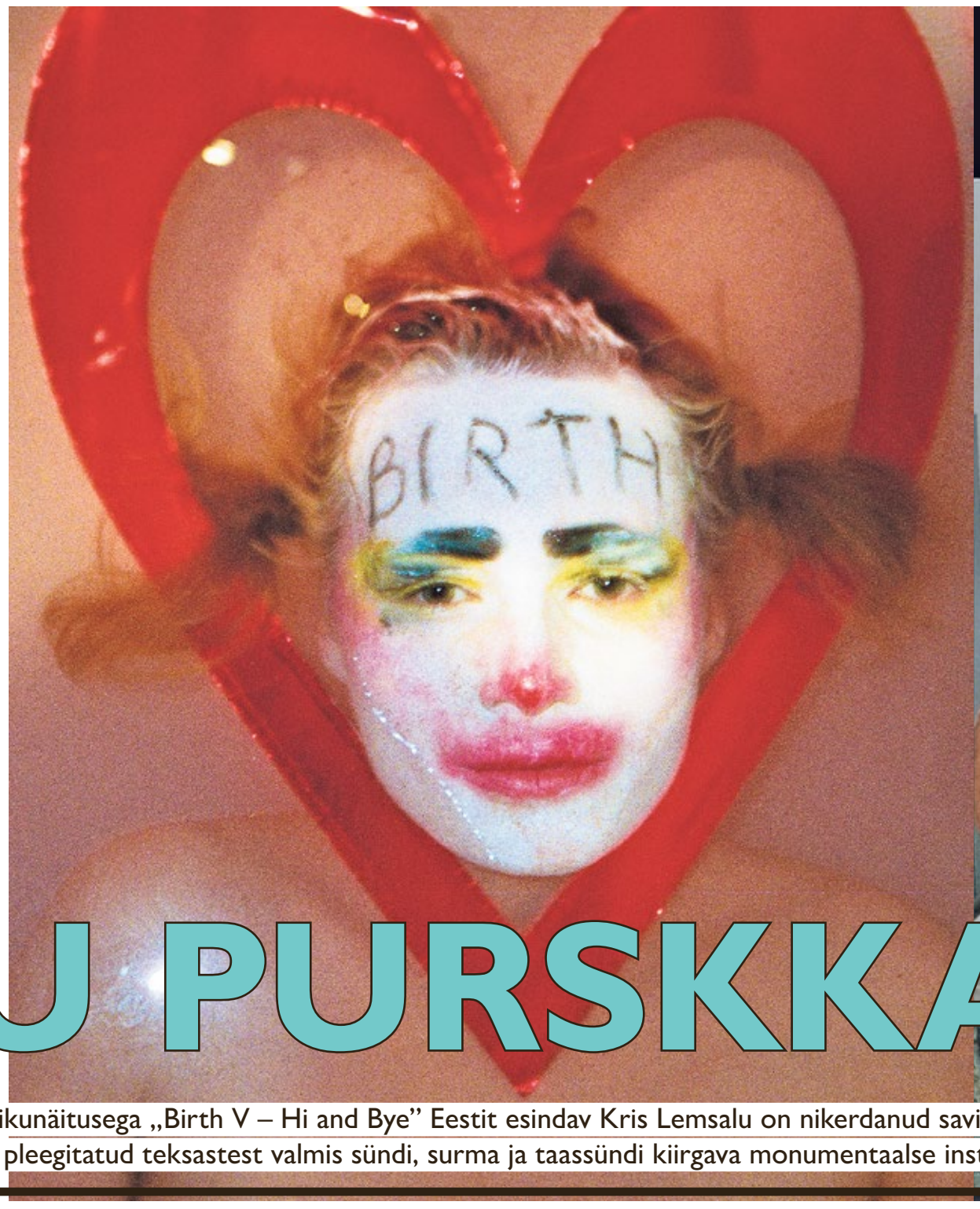

Vasakul Kris Lemsalu „Birth V – Hi and Bye" ametlik poster. Foto: Edith Karlson. Paremal kunstnik valmistamas skulptuure ette põletusahju saatmiseks. Foto: Edith Karlson, remix: Kyp Malone

ELU PURSKKAEVU

Veneetsia biennaalil isikunäitusega „Birth V – Hi and Bye" Eestit esindav Kris Lemsalu on nikerdanud savist, veest, keevitatud terasest ja pleegitatud teksastest valmis sündi, surma ja taassündi kiirgava monumentaalse installatsiooni.

Aleksander Tsapov

Huvitav on mõelda, kuidas kirjeldaks Kris Lemsalu loomingut 16. sajandil peamiselt Firenzes, kuid põgusamalt ka Veneetsias elanud mitmeköitelise teose „Kunstnike elulood" autor ja kunstiajaloo issi **Giorgio Vasari**. Praegusel ajal pisut *camp*'ina mõjuva stiiliga Vasari, kellele meeldis käsitleda juba surnud või kaasaegseid Veneetsia kunstnikke, nagu **Jacopo Bellini** või **Tizian**, teatud geeniuslikus võtmes, võiks ju omal moel hakkama saada küll. Lemsalu glasuuritud keraamika pole kunstitehniliselt kuigi kaugel itaalia renessansimaailma freskodest ja marmorskulptuuridest. Küllap kujuneks Vasarile kujuteldavast ajagondlist välja astudes takistuseks pigem talle omase geeniuse mõiste kohandamine naiskunstnikule, kelle loomingus on kristlik allegooria ja patroonide soovid asendatud antipatriarhaalse paganliku keerisega. Nii juhtub, kui lasta värvikuulipildujaga El Mariachi Uffizi galeriisse. 18. sajandi saksa kunstiajaloo suurkujust **Johann Joachim Winckelmannist** ei tasu rääkidagi. Winckelmanni ideaal oli homoerootiline valgest marmorist alasti mehekeha. Kui ta astuks Veneetsias Eesti paviljoni, ütleks ta vaid „Mein Gott!" ja sureks sealsamas silmapilkselt närvivapustusse.

Kui saksa kunstiajaloo suurkuju Johann Joachim Winckelmann astuks Veneetsias Eesti paviljoni, ütleks ta vaid „Mein Gott!" ja sureks sealsamas silmapilkselt närvivapustusse.

MADONNA JA CASANOVA

Kris Lemsalu on sündinud 1985. aastal. See on aasta, mil **Gorbatšov** astus NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe ametisse, välja tuli märulifilm „Rambo II" ja **Madonna** alustas oma kontserditurneega „Virgin". Iseasi, kas see kõik tulevasele kunstnikule ka mõju avaldas, aga mingil määral ehk ikka. Elu ja kunst on ühe molekuli kaksikheeliks, nad ei paikne üksteise suhtes sümmeetriliselt, aga keedavad koos suppi, mida me nimetame elamiseks ja ilmaruumiks. Võib-olla oli hetk, mil noor Lemsalu nägi telekas Madonnat videos „Like a Virgin" mööda Veneetsiat kõndimas, kuidagi pilguheit tema enda tulevikku? Siin ta nüüd on paarkümmend aastat hiljem installeerimas oma „V sündi", ümberringi loksumas laguuni igisogane vesi.

Kui mõtlen Kris Lemsalu Veneetsia projektile ja üldisemalt tema maailmaga suhestumise viisile, tulevad meelde **Federico Fellini** 1976. aasta filmi „Casanova" avakaadrid: psühhedeelne Veneetsia karneval, inimhäälte kakofoonia, veest tõusvad ja vette vajuvad kujud, ilutulestik, narrid jpm. Elamise kunstlikkus ja kunsti elulisus. 90% ajast avalikel või poolavalikel sündmustel tugevat meiki ja ekstravagantseid kostüüme kandev Lemsalu süstib ümbritsevasse keskkonda teatud karnevallikku toonikut, mida enamik meist julgeb harva proovida. Tema elu ja kunstiloome ei piirdu galerii või muuseumi valgete kipsseintega, see voolab tänavatele, ööklubidesse ja *performance*'itesse, moodustades tüki suuremast imagoloogilisest ehitisest.

Kunstniku muudkui kasvavasse inkubaatorisse ei kuulu vaid erksate värvidega glasuuritud sporditossud, koerapead või kilpkonnakilbid, vaid ka suur hulk kaasamõtlejaid ja seltsilisi maailma eri otstest – nii Viinist, Tallinnast, New Yorgist kui ka mujalt.

VENEETSIA PAVILJON *ANNO DOMINI* 2019

Veneetsia projekti korraldab juba 1999. aastast Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus. Kui tavaliselt koosneb näituse tuumik kuraatorist ja kunstnikust, siis tänavuse projekti laiendatud tiim annab välja orkestri mõõdu, kokku umbes 40–50 inimest, kes on erinevates etappides vähem või rohkem seotud: kuraatorite tiim (**Tamara Luuk**, **Andrew Berardini** ja **Irene Campolmi**), mentor **Sarah Lucas**, Tallinna Kunstkeraamika Tehas, tudengitest praktikandid, kes hakkavad näitust valvama ja tutvustama, ava-*performance*'i tegijad, installeerijad, kunstniku assistendid, disainerid, transportijad jne. Kunstnik ise on rõhutanud, kui oluline roll on olnud töö valmimisel kollektiivsusel ja kogu tiimi panusel nii algsete ideede edasiarendamisel kui ka keeruliste praktiliste küsimuste lahendamisel – keevitamine, pleegitamine ja põletamine on vaid mõned valmimisprotsessi kuulunud tegevused. Suur mehaanikute meeskond on kandnud hoolt selle eest, et armastuse ja vaevaga meisterdatud karussell oma teljelt minema ei lendaks. Mõistagi pole ettevõtmine ilma peata, sest karussellil saab olla vaid üks madam. Projekti on kasvatatud kunstniku ARSi kunstilinnakus asuvas suures stuudios/kõhus peaaegu üheksa kuud ja Veneetsias toimub selle ilmaletoomine.

Töö keskmes on umbes kaheksa meetri kõrgune sammas, mille külge on kinnitatud vagiina, tulnukamuna ja merekarbi keraamilised glasuuritud hübriidskulptuurid, millest voolab Baltecos eritellimusel valminud tumedatesse vannidesse vesi, et siis jälle üles pumbatud saada – mööda vertikaali sünd-elu-surm. Keskset elusammast või purskkaevu hakkavad ümbritsema vikerkaarevärvilistes liibuvates trikookombinesoonides samba suunas sukelduvad mannekeenid. Näituse muusikalise kujunduse loob Krisi abikaasa ja tuntud New Yorgi muusik **Kyp Malone**, kellega nad on esinenud koos nii Performa festivalil New Yorgis kui ka sel aastal Glasgow's. Juba paar nädalat varem Veneetsiasse saabuv Kyp plaanib kaasata muusikalisse kujundusse nii kohapeal salvestatud helid kui ka oma Euroracki modulaarsüntesaatori, mille kombineerimisel sündiv tulemus peaks järgmised seitse kuud Giudecca saarel asuval näitusepinnal külastajaid saatma.

TULEVIKU VÄESTAMINE

Eesti osaleb Veneetsia biennaalil 12. korda. Varem on Veneetsias käinud **Raoul Kurvitz**, **Siim-Tanel Annus**,

VENEETSIAS

Jaan Toomik, **Peeter Pere**, **Jüri Ojaver**, **Ando Keskküla**, **Ene-Liis Semper**, **Marco Laimre**, **Marko Mäetamm**, **Kaido Ole**, **Mark Raidpere**, **Kristina Norman**, **Liina Siib**, **Dénes Farkas**, **Jaanus Samma** ja **Katja Novitskova**. Näha on saanud nii ruumikontseptualismi, kodust vägivalda, posthumanistlikku tehnokunsti kui ka endise kolhoosiesimehe salaelu. Kuna Veneetsia biennaal on üks eesti kunstivälja olulisim välisprojekt ja hüppeplatvorm, käib sellega kaasas ka meedia alatine kõrgendatud kohalolu, mis on toonud endaga nii eufooriat kui ka sappi. Aasta 2019 ei kujune kindlasti teistsuguseks. Olukorras, kus Eestis on tugevnenud teatavad konservatiivsuse tuulepuhangud, iibe- ja abordidebatt, astub installatsioon kindlasti dialoogi ühiskonnas vibreerivate meeleoludega.

Avamisõhtul tuleb esmaesitlusele spetsiaalselt selleks sündmuseks valminud rituaalne *performance*, mille autorid on Kris Lemsalu, **Roman Lemberg**, **Michael Kleine**, **Michiko Takahashi** ja **Carola Caggiano**. Etendus on inspireeritud antiikaja maagilistest rituaalidest. Sarnaselt kreeka-rooma pärimuse sibüllidega esitatakse palveid ja laule, et anda Lemsalu installatsioonile elu. Rituaal jutustab sünnist, surmast ja taassünnist, mille kõigi lähtepunkt on Veneetsia räpastes kanalites. Esitamisele tulevad tekstid on ladina keeles ja pärit erinevatelt autoritelt, sealhulgas **Apuleiuse** romaanist „Metamorfoosid", paganlikest palvetest ja manamistest. Kõlavad trummid ja orelimuusika ning kunstnikud loovad Veneetsia linnast inspireeritud helimaastiku, kus loksuvad lained ja põrisevad mootorpaadid.[1]

VABADUSE EPILOOG

Kui panna Eesti paviljon Veneetsias resoneerima selle lehenumbri sõnavabaduse teemaga, siis võite isegi ette kujutada, kuidas mõni seltskond tahaks pookida säärastele töödele külge anakronistliku ja debiilse väljendi „mandunud kunst". Jumal tänatud, et elame maailmas, kus sellised teosed saavad sündida ja kunstnikel on vabadus plahvatuslik elutung leegiheitjast välja lasta. Lemsalu kunst on inimlähedane ja antropomorfne, lihtsustades vähemalt näiliselt sellele juurdepääsu. Tema loomingust puudub sotsiaalpoliitiline didaktika, selle tugevus peitub võõristuse ja äratundmise ühises tantsus, mida on tunnustatud juba ka kohalikul kultuuripoliitilisel tasandil. Kris Lemsalu pärjati 2018. aastal Presidendi Kultuurirahastu noore kultuuritegelase preemiaga. Veneetsia biennaalil osalemine on väga paljude kunstnike unistus ja edasise karjääri oluline nurgakivi. Lemsalu saaks praegu küll hakkama ka ilma Veneetsiata, sest ta lendab juba niigi rahvusvahelisel väljal kõrge kaarega. Või kui väljenduda ilmalikumalt: läheb nagu soe sai. Sellegipoolest on „Birth V – Hi and Bye" aga tema senise loomingu töö- ja ressursimahukaim ettevõtmine. Ta on öelnud, et on muutunud ajaga ise selleks tööks ja elab justkui mingis tunnelis. See on ilmselt igasuguse intensiivse loomingu olulisim aspekt – sa peadki jõudma teatavasse transsi, mittekehalisusesse, minema *teisele poole*, sest siis saad öelda, et oled midagi päriselt sünnitanud. Või kui tsiteerida kuraatorit Andrew Berardinit: „Veest oled sa võetud ja veeks pead sa saama."

Projekti on kasvatatud kunstniku ARSi kunstilinnakus asuvas suures stuudios/kõhus peaaegu üheksa kuud ja Veneetsias toimub selle ilmaletoomine.

Andrew Berardini
kuraator ja kunstikriitik

Foto: Zoe Crosher

Krisi töö resoneerib meie ajas kui gong igavesel orgial, kui mütoloogiline itk vagiinade kanjonis, nagu maagiline võõras hümn, mida kuulevad vaid need, kes seda kuulma peavad. Tema looming on vastanditest pingul kooslus: külgetõmme ja ärritus, sünteetiline ja naturaalne, spirituaalne ja kehaline, pehmed koed ja tugevad luud, haprus ja vastupidavus.

Irene Campolmi
kuraator

Foto: erakogu

Krisi töö on poeetiline, ta ei opereeri võrdluste või metafooridega, mida tuleb dešifreerida. See on ühtaegu selge ja otsekohene, kuid samas raskesti lahtivolditav. Nagu ootamatu emotsioon või epifaania, mis ilmutab sinu ees midagi, mida oled pikalt oodanud.

Tamara Luuk
kuraator

Foto: Karel Koplimets

Mõlemad – uue maailma kokkupanemise kihk ja vana imetlus, naer ja traagika selle taga, käeline oskus ja odav disain, armastus ja hoolimatus asjade vastu – annavad Krisile võimaluse tegutseda eritähenduslike maailmade vahel pooli valimata. Vana ja tuntud õpetab talle oma piiratusega arvestamist, uus ja tundmatu usku iseenda kõikvõimsusesse.

Maria Arusoo
Veneetsia biennaali Eesti paviljoni komissar

Foto: Dmitri Gerasimov

Veneetsia on ainuomaste reeglitega paik, kus tavaloogika jätab sind hätta ja sihtkohta jõudmiseks on vaja paar korda eksida ning ennast kitsaste tänavate ja kanalite rägastikku kaotada, kuid see teekond on sama oluline kui lõpp-punkt. Lemsalu projekt Veneetsias on kui voolav vesi, metsik orgaaniline rännak, mis on oma fantaasiarikkuses ja külluslikkuses võrdne selle asupaigaga. Krisis elavad Veneetsiaski kobrutav poeesia ja salapärane hullus ning kui need kaks kokku saavad, siis…

KRIS LEMSALU ISIKUNÄITUS „BIRTH V – HI AND BYE" AVATAKSE 58. VENEETSIA BIENNAALI RAAMES 10. MAIL KELL 17 UUES EESTI PAVILJONIS GIUDECCA SAAREL. NÄITUS JÄÄB AVATUKS 24. NOVEMBRINI. VAATA LISAKS NÄITUSE KODULEHTE *BIRTHV.COM*, VARASEMATE BIENNAALIPROJEKTIDEGA SAAD TUTVUDA KAASAEGSE KUNSTI EESTI KESKUSE KODULEHEL *CCA.EE/VENEETSIABIENNAAL*.

[1] *Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse pressitekst, 15.04.2019.*

DJ-ANKEET

RARE GEMS

Foto: Ilja Tulit (Burst Studio)

Kui teile meeldivad džäss ning eksperimentaalne ja vabas vormis muusika, siis pöörake pilgud kahe härrasmehe Valentin Ivanovi ja Dimitri Kalinini poole, kes just säärast muusikat oma plaadifirma RR Gems ning IDA raadios eetris oleva saate „Haruldased teemandid" kaudu levitavadki.

Debüüt: Plaadikeerutamine ei ole kunagi meie siht olnud. Oleme tundnud alati palju rõõmu kodus kuulamisest, sest meile mõlemale meeldib kedrata plaate tervikuna algusest lõpuni, et saada rohkem emotsioone albumi kontseptsioonist. Esimest korda saime mängida sõprade Koplis asuvas disainistuudios Burst peetud vingel aastavahetuspeol 2016. aastal, kus punš voolas jõgedena ning tähed vaatasid läbi lae. Kõik polnud võib-olla meie muusikavalikuga rahul, aga meil oli väga tore õhtu.

Muusikas oluline: Ausus, siirus, hing, sihi- ja enesekindlus, oma hääl ja muusika tajumine.

Muusikas ebaoluline: Teesklus, raha, võltsus, Auto-Tune.

Mida mängime: Albumeid meie vinüülplaadikollektsioonidest, põhiliselt modaalset džässi ning eksperimentaalset, spirituaalset, elektroonilist ja vabakujulist muusikat.

Eredaimad mängumälestused: Tsaika Baaris diivani peal istudes *back-to-back* plaatide mängimine. Seal oli tore seltskond, kes oskas muusikat kuulata, ning keegi ei seganud meid enda muusikalistele valikutele kindlaks jäämisel. Esimesed korrad IDA raadio otseeetris ja DJks olemise tajumine. Samuti igakuised We Jazzi kontserdid Sveta Baaris, kus saame oma lemmikplaate keerutada ning toetada sõpru Soomest, kes toovad Eestisse eredaid ja värskeid artiste.

Lugu, mida mängiksime parima sõbra pulmas: James Brown „Let It Be Me" – väga siiras ja romantiline armastusteos. The Rolling Stones „Under My Thumb" – lugu kenast neiust ja armumise võludest. Bon Jovi „Wanted Dead or Alive" – lugu, mis räägib vaba ja sõltumatu mehe viimastest hetkedest; saatuslik pala, mis tundub asjakohane.

Kuula meie veebiväljaandest ka Rare Gemsi Müürilehele tehtud miksteipi või vaata lisa aadressil rrgemsrecords.com.

Koht, kus tahaksime kindlasti mängida: Presidendi vastuvõtu peol head spirituaaldžässi, et poliitikud laseksid ennast natukene lõdvemaks ja unistaksid jäädavalt õnnest. Miks mitte ka Beverly Hillsi privaatpidudel. Aga tegelikult oleme alati valmis mängima igal pool, peaasi et saaksime levitada muusikat, mis meeldib nii meile kui ka teistele.

Alt üles vaatame: Gerald Shortile, kes on olnud ligi 25 aastat Jazzman Recordsi eestvedaja ning ühtlasi ka DJ. Iga plaadi, mille ta välja laseb, võib kinnisilmi soetada. KEXPi kanali tegelastele, kes oskavad tõsta erinevates stiilides muusikat esile huvitavalt ja väga kvaliteetselt ka laiema publiku jaoks. Eothen Alapattile, kes on tegelenud juba mitu aastat Now Again Recordsi alt obskuurse muusika plaatide väljaandmisega. Jazzaggression Recordsile, kes oskavad üllatada uue ja vana džässmuusikaga. COLORSi äärmiselt stiilsele ja kvaliteetsele YouTube'i projektile, mis on esteetiline ja ilus ning kus astub üles palju muusikategelasi.

***Guilty pleasure*:** Mac DeMarco. Ideaalne diivanimuusika.

Viis klassikut:
Miles Davis „Live-Evil"
The Mothers Of Invention „Freak Out!"
Billy Harper „Capra Black"
Jon Hassell & Brian Eno „Fourth World Vol. 1: Possible Musics"
Moondog „Moondog"

Viis hetkekummitajat:
Ill Considered „Live At The Crypt"
Organic Pulse Ensemble „Transcending The Sum"
The Brian Jonestown Massacre „The Brian Jonestown Massacre"
King Krule „The Ooz"
Muriel Grossmann „Golden Rule"

Tehnilist: Mängime ainult vinüüle.

Lõppsõna: Oleme plaadikogujad ja muusikahuvilised. 2017. aasta kevadel lõime iseseisva leibeli nimega RR GEMS Records (*rare gems*), mis baseerub Tallinnas. Oleme seadnud endale sihiks eksperimentaal-, džäss- ja vabas vormis muusika propageerimise. Nimelt väljastame meile meeldivat muusikat vinüülplaatidel 12" LPdena. Samuti tahame aidata oma tegevusega muusikuid nende loomingu väljendamisel ja selle säilitamisel ajas.

KUULA IDA RAADIOST

IDA

KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.EE*

BASSEIN

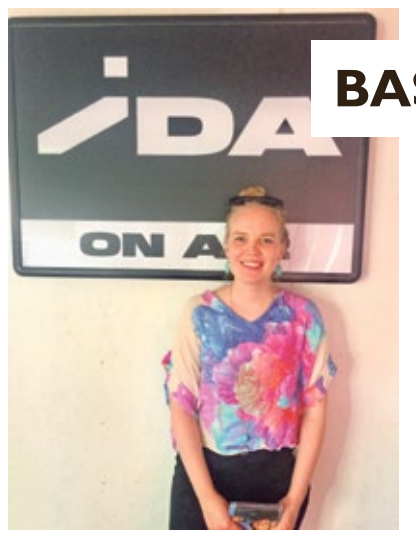

Foto: IDA raadio

IDA raadio muusikasaate „Bassein" helikeelt kirjeldab Erki Pruul, kes on tuntud „Frotee lainepikkuse" ühe saatejuhina: „Alustuseks peab kuulajat hoiatama: muusiku-maadeavastaja Karoliina Kreintaali autorisaate pealkiri „Bassein" on eksitav! See peaks olema hoopis „Rännukoer Klausi seiklused" või „Kuula rändajat", sest need rännakud ei ole kindlasti sellised, kus ööbitakse *all inclusive* hotellides, mille basseinidele on viidatud. Ei mingeid päevarahasid, korvtoole ega kokteilikõrsi, pigem on see öine bensiinilõhnane bussireis Rajahstani provintsi mägiteedel või jalgsimatk Santiago de Compostelasse koos nelja viiuldajast hipi ja kirpe täis koeraga. Või siis hoopiski taksosõit hiphopipeolt koju, taustaks öine linn, Sky Plus ja lobamokast juht. Seega ei midagi mugavat ega turvalist, aga seiklusi seevastu nii, et tapab! Saatejuhi tausta arvestades võiks mõelda, et see on pärimusmuusikasaade, aga vale puha. Kui keegi teab tema projekti Tintura, siis see ongi nagu Tintura mõjutajate aruanne. Pärimus ja biidid, minevik ja tänapäev, küla ja suurlinn, viiul ja Logic Pro X. Vot selline saade ongi." Järgmine „Bassein" on eetris 20. mail kl 14.

ÄRA KAAGUTA!

Foto: IDA raadio

„Ära kaaguta!" on Feministeeriumi toimetajate Aet Kuusiku ja Kadi Viigi igakuine jutusaade, kus pakutakse leevendust neile, kelle elus on liiga vähe feminismi. Enamasti on neil otse-eetris lõbus nagu introvertidel ikka, ükskord kukkus näiteks Kuusikule mikrofon sülle.
Saates võetakse ette paar teemat, mis võivad kuulajale olla lähemat või kaugemat nurka pidi seotud feministliku maailmavaatega, aga saatejuhtide jaoks on need seda kindlasti. Seni on räägitud vanussurvest ja moenõuannetest, poliitilistest tuultest siin-seal Euroopas, vaimsest tervisest, ahistamisest ja seksuaalsest nõusolekust, Clara Zetkinist, teatrist, armastusest, rahast ja protestidest. Saates tutvustatakse alati järgmisi Feministeeriumi üritusi ja muid kõneväärt ettevõtmisi. Tavaliselt on Viigil ja Kuusikul ka saatekülaline ning kindlasti mõned palad hoolikalt valitud muusikat. „Ära kaaguta!" on eetris iga kuu esimesel reedel kl 15.

Foto: Helene Vetik

VIHJE

Plaadipood Biit Me sirutab tiibu – Tallinna poele lisaks avatakse 5. mail Riias aadressil Ģertrūdes iela 3 uus kauplus, kus valik on Biidile omaselt kirev. Saab vinüüle, kassette, *second-hand*'i ja muud, mida muusikasõbra süda ihkab.
Vaata lisaks:
facebook.com/biitmeriga

Rando Arand – Alles
(LIITHELI, 2019)

Kuulas Tanel Matsalu

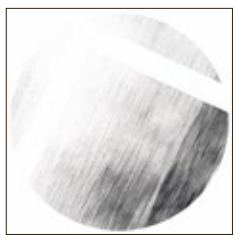

Head traditsiooni järgides on LIITHELI võtnud enda tiiva alla järjekordse kohaliku artisti, eksperimentaalse helidisaineri Rando Arandi. Muljetavaldava stuudioaparatuuriga on saavutatud neli mitmekesist *dub*-heliteost, mis panevad jala tatsuma ja pea kaasa noogutama.

Nagu uksele prõmmides kostuvad avaloos „Maandub" meile esmalt trummimasina murtud biidid, seejärel heliruumis ringi vääندuvad süntesaatoripiiksud. Mürisevalt madal bass teeks justkui kummarduse LFO omanimelisele legendaarsele reiviloole. Sügavat ohet meenutav heli märgib järgmise faasi saabumist, millega lisanduvad teosesse uued elemendid, jättes teised ajutiselt tagaplaanile. Lühikesed akordid moodustavad rütmilisi võnkeid, aga miski ei kõla piisavalt kaua, et luua üheselt äratuntav voolav meloodia. Sellised võtted on *dub techno*'s väga levinud. *Glitch-jazz*'ilik „Moondub" mõjub veniva elektriklaveri ja eriti lonkava taktimõõduga hingeliselt, aga samas laisalt. Hüpnootiline „Joondub" on korduv, aga paneb kuulaja märkama muud, mis toimub heliteose taustal, kus kiirelt vahetuvad *sound*'id elaksid nagu omaette elu. Plaadi võtab kokku *downtempo* tunnetusega korralik *breakbeat*'i lugu „Avardub".

Suhtumiselt ja ideoloogialt sarnaneb LIITHELI kultusliku leibeliga Giegling, ning sellised võrdlused ei ole kohatud, sest neil plaadifirmadel on palju ühiseid jooni. Mõlemad on iseseisvad, ühendavad tihedalt lävivaid muusikainimesi ning on kastist väljapoole mõtleva lähenemisega.

Philipp Otterbach – The Rest Is Bliss
(Knekelhuis, 2019)

Kuulas Kaspar Viilup

Saksa produtsent Philipp Otterbach sisenes 2018. aastal ilmunud soolodebüüdiga „Humans" väga säravalt kunstilise elektroonika maastikule. Ta lõi oma lühialbumil industriaalse, ent avara muusikalise kosmose, mis ei mõju aktiivselt nagu Nine Inch Nails või enamik *drone*'ist, vaid püsib pidevalt atmosfäärilise ja kergena. Otterbach kõlab seal nagu ilma tugevate bassihelide ja tiheda rütmita Burial, nii et alles on jäetud sama õise linnakeskkonna ürgessents, millesse kuulaja saab vabalt sukelduda.

Värske EP „The Rest Is Bliss" alustab avaloos „Interlude" küllalt sarnaselt pinnalt, lastes kosmilistel kajadel ja kuminatel kuulajat ootel hoida. Päriselt pole veel teada, mis tulemas on, ning sellest ideest on tegelikult kantud kogu plaat. Vähem on õhku ning rohkem on esile tõstetud rütmid – kohati küll katki murtud ja veiderdavad – ja süntesaatorid, mis ei mõju enam kui industriaalne unenägu, vaid pigem kui helid meile tundmatust maailmast. Miskipärast kujutan ette Alex Garlandi loodud värvikirevat, ent pisut hirmutavat ja ebainimlikku maailma filmis „Häving" („Annihilation", 2018), kuhu selline muusika sobiks valatult.

Seejuures on ikkagi tunne, et kuigi „The Rest Is Bliss" mõjub filmilikuna, siis midagi on puudu – Otterbachi visioon vajaks juurde ka reaalset pildirida, et tõeliselt esile tõusta, praegusel kujul jääb tema loodud tervik veidi kaugeks. Samas on plaadil siiski üks suurepärane moment, lugu „The Weak Song", mis suudab luua lihtsa meloodia ja vokaalikatkete kombineerimisega tõeliselt kõheda ja mõjuva elektroonilise ballaadi. Mulle sellest piisab ja jään huviga ootama Otterbachi täispikka albumit.

Amnesia Scanner & Bill Kouligas – Lexachast
(PAN, 2019)

Kuulas Kristjan Karron

Kui kunstiprojektid, eriti audiovisuaalse täiskompoti stiilis üllitised, võivad tihti pelgalt heliradadele ümber asudes oma mõju kaotada, siis „Lexachasti" puhul on sellest rehast kindlalt mööda astutud. Oma pool tundi kestev *drone*'i ja avangard-EDMi mõjutustele tuginev väljalase tõuseb kõrgemale üksluisest *ambient*'ist ning suudab kuulaja tähelepanu põnevate ning ootamatute võtetega üleval hoida. Näiteks vokaalsämplid oma mänglevas müstikas on laenatud justkui üks ühele Shpongle'i kataloogist, samal ajal kui maja väristavad karmid momendid süstivad kuulajasse õudu ja ängistust.

Tegemist pole siiski mingi hitivabrikuga ning palade jaotamine üheksaks peatükiks tundub pigem meelevaldne või äärmisel juhul meediumi nõudmistest tulenev valik. Tegelikult elab muusika siin oma elu, tuues tagasi helisid ja lähenemisi, mis vaid mõned minutid tagasi julgelt kõrvale heideti. Kuigi kriitiline kuulaja võiks nõuda siinkohal vähem skisofreenilisust ning närvilisust, peab tõdema, et „Lexachasti" lähenemine on üpris värskendav. Jah, see on peamiselt mehaaniline ning külm väljalase, mille ülesanne ei ole kuulajas kindlus- ja turvatunnet tugevdada, kuid vahetevahel on selline vägivaldne lambist võetud latakas päris asjakohane.

Solange – When I Get Home
(Columbia, 2019)

Kuulas Johanna Maria Mängel

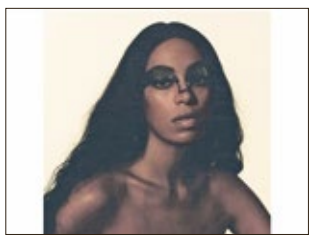

Solange'i järg kolme aasta eest välja antud kauamängivale „A Seat at the Table" oli ideaalne algus helikevadele. Kuigi tegemist on naise neljanda stuudioalbumiga, leidis ta oma koha muusikaareenil alles eespool mainitud plaadiga, millel Solange'il oli palju öelda. „When I Get Home'i" fookuses on sõnumi asemel pigem atmosfäär, mis on unelev, soe ja *ambient*'lik. Siiski tuksuvad ka nüüd rajad afroameerika kultuuripärandi raamides ning helipusle tükid moodustavad musta muusika mosaiigi, millest kumab mesise *RnB*, psühhedeelse souli ja *funk*'i, äreva *trap*'i ning thundercatiliku, uue kooli kosmilise džässi toone. Plaadi magusalt kihilised helid voolavad liialt vabalt, et neile täpselt pihta saada, kuid samas ei valgu kõlapilt laiali ja kogu ambitsioonikas eksperimenteerimises ei muutu muusika üleolevaks või püüdlikult avangardseks. Albumil on palju Solange'i kodulinna Houstonit – nii nimes, ridades kui ka taustades, kus naine kasutab linnale omast aeglase tempoga *chopped and screwed* miksimistehnikat. „When I Get Home'i" joovastavat produktsiooni aitasid peategelasel kureerida teiste seas sellised härrad nagu Pharrell, Earl Sweatshirt ja Tyler, the Creator. Plaadi 39 minuti pikkune helirännak kinnitab, et Solange tunneb end auga välja teenitud kohal lauas aina kindlamalt.

Condescension – Hellbound
(2019)

Kuulas Norman Kuusik

Condescension kujutab endast kergelt satanistlike alatoonidega *black metal*'it Narvast. Ei tea, kas asi on bändimeeste Ida-Virumaa (ja Läti) taustas, aga üldiselt näib kollektiivi uus album tüüpilisest eesti *black metal*'ist natukene eemal seisvat: see ei ole pühendus esivanemate paganlikele kommetele, ajaloo keerdkäikude traagikale või „tugev murrab nõrga" vaimus loodusseadustele (mõtle Urt, Loits, Tharaphita jne), vaid on pigem abstraktsemat sorti tige kaos, okultism ja muu sünge värk.

Paganliku folgi suunda „Hellbound" niisiis ei uuri, aga mingi pehmema külje põrgumuusikas siiski leiab, millele viitab üsnagi laialivalguv sõna „atmosfääriline". Oma parimas tuleb see ehk välja loos „In The Wake of Chaos", mille rõhuv tremolomeloodia on meeldiv vaheldus tavapärasele raiumisele. Aeg-ajalt toetavad seda ka üksikud klaveri- või süntesaatoripartiid, kuid üldiselt on kõlapilt siiski üsna kitarrikeskne. Leiab ka korraliku annuse rokilikku energiat, atmosfääriline võib niisiis olla ka kaasahaarav („Caedite Eos"). Rahulikuma meeleolumuutuse toob albumit lõpetav „The Mourning Star", mis eksib korraks ka *doom*'likumatele radadele.

„Hellbound" on igatpidi meisterlikult sooritatud ning abistava käe ulatavad mitmed külalismuusikud nii Eestist kui ka Lätist. Siiski tekitab kripeldust tunne, et hoolimata korralikust kokkumängust ja kompositsioonist jääb mingi väga eriline „vau"-hetk olemata – raske on eristada siinset jõupingutust arvututest teistest ekstreemse *metal*'i puntidest. Kodumaise *metal*'i kontekstis jõuab „Hellbound" aasta esikümnesse kindlasti, kuid pean tunnistama, et mitme kuulamise kiuste kippus album väga taustamuusikaks ära vajuma. Mõjub küll tigedalt, aga eriti sügavale ei löö ja lubab pärast rahulikult eluga edasi minna.

OOPUS – Nõidus
(Oopus Music, 2019)

Kuulas Mihkel Braun

OOPUS – Mari Meentalo, Johannes Ahun ja Aleksander Sprohgis – on üks eesti pärimusmuusika „uue laine" kollektiividest, mis liidab seda pelgalt iidse esitamise asemel julgelt ka nüüdisaegsega.

Albumi sõnaline allikmaterjal pärineb peaasjalikult kodumaisest rahvaluulest, kuid sõnalis-viisilist inspiratsiooni laenatakse ka Norrast („Lugumleik") ja meie soome-ugri veljedelt saamidelt („Hundijoig"). Vokaalilt ei kahvatu Meentalo põrmugi endisaegsete lauluemade kõrval ning ta panustab mitmes loos lisaks erinevate traditsiooniliste pillidega (torupill, flööt, pikkvile). Süntesaatoripapa Ahuni hoole all on valminud mitmekülgne helirada, millel Meentalo leelo ja pillimäng voolavad otsekui valatult. Kahjuks jääb stuudioalbumil varju trio kolmas pool, valguskunstnik Sprohgis, kelle roll kontsertidel on vaieldamatult tähtsuselt võrdne muusikute omaga.

Kompositsioonilt kulgeb album üsna ootuspäraselt, alustades rahulike, ettevalmistavate lugudega ja jõudes tempo haripunkti napilt pärast keskpaika, vaibudes seejärel uuesti. Lugude hulgast lemmiklaps ja suurim üllataja on tumedakõlaline, pea transsiviiv „Kiigel kartlik", mille kaikuv, iidse kõlaga vokaal teeb hoogu ning šamaanitrummina põntsuv bass koos hiiliva instrumentaaltaustaga hoiavad iseendas rändavat kuulajat kiigelt kukkumast. Kontrastiks tooksin pala „Hingesandid", mis end läbematult kuulaja kõrvadesse sisse murrab ja ta kättpidi aina kiiremini tähtede vahel kihutavale kosmoselaevale tirib. Tegemist on silmapaistva debüütalbumiga, tugeva vundamendiga tulevasele loomingule. „Nõidus" ühendab lisaks muusikalistele ajastutele ka inimpõlvkondi, pannes – nagu mitmed nende *live*'id ilmekalt tõestavad – puusad nõksuma nii noortel kui ka vanadel.

RAKVERE TEATER

SUVI

Cormac McCarthy

LOOJANGUEKSPRESS

Lavastaja **Peeter Raudsepp**
Osades **Toomas Suuman, Tarmo Tagamets**

Rakvere Teatri suvelavastus 24. maist 29. juunini kell 19
Rakvere raudteegetos

Ludvig Holberg

MIKS JEPPE JOOB?

Lavastaja **Hendrik Toompere** *(Eesti Draamateater)*
Osades **Eduard Salmistu, Lisete Laisaar** *(külalisena)*, **Anneli Rahkema, Margus Grosnõi, Peeter Rästas, Sulev Teppart** *(külalisena)*, **Imre Õunapuu**

Rakvere Teatri suvelavastus 7.–29. juunini kell 19
Kolgaküla rahvamajas Harjumaal

rakvereteater.ee piletimaailm.com 3295444

VALI TEINE MAIUSPALA, VALI PAREM TULEVIK

Vaatas **Mario Pulver**

Doktor **Walter Mischel** tegi umbes viiskümmend aastat tagasi eksperimendi, kus laste ette asetati neile meeldiv maiuspala ja öeldi, et kui nad suudavad veidike aega kannatada ja seda mitte ära süüa, saavad nad veerandi tunni pärast teise veel. Uuringu mõte oli jälgida, kas inimlaps on võimeline lükkama mõnu ja heaolu edasi lubaduse eest saada seda tulevikus palju rohkem. Kas kõlab tuttavalt? Pensionisüsteem ainult sellel põhinebki.

Aga mis saab siis, kui doktor Tomas Stockmann ütleb, et esimene maiuspala on mürgine ja teine samuti ning selleks et üldse mingit mõnu saada, tuleb kõigepealt veel kaks nädalat oodata ja peale ka maksta? Kui paljud suudaksid seda välja kannatada? Mõnel on esimene maiuspala juba suus, teised rõõmustavad ette, et veerandi tunni pärast saab lausa topelt. Kas rikub tuju ära või kuidas? Ja kui see abrasiivne jämeda ütlemisega suvaline spaaarst teatab siis, et mürgitamises oleme kõik ise süüdi, sirutab käsi lausa tõrviku ja hangu järele.

Kertu Moppel on käsitlenud sageli suuri filosoofilisi ja ühiskondlikke teemasid. See, miks keskkonnatemaatika ja saastamise passiivse kaasosaluse lahkamiseks on valitud nii kohmakas tööriist nagu Ibseni näidend, jääb aga selgusetuks.

Umbes niimoodi lihtsustatult võiks selgitada seda, miks üks anonüümne (ilmselt Eesti) linnake läheb püha viha täis, kui doktor Stockmann avaldab lehes artikli, millega hävitatakse ühe hoobiga asula kahe põhitööandja ja peamise tuluallika – nahatööstuse ja spaa – maine ning tulevik. Üks arst teatab, et nahatööstus on rikkunud ära põhjavee (seega ka spaa) ning süüdi oleme me kõik, ja kui me kohe kahjude heastamiseks mitmekordselt maksukoormat ei suurenda, siis sureme veel välja ka. Kaalukaussidel on ühe eksperdi mitteametlik analüüs ja terve regionaalpoliitiline katastroof. Hämmastaval kombel tirib doktor Stockmanni pommuudis üles teise kausi ja just seda võiks pidada **Kertu Moppeli** „Rahvavaenlase" üheks küsitavaimaks küljeks. **Henrik Ibseni** näidendis on muidugi sama skeem: linna suurärika nahatööstus mürgitab põhjavee ja seeläbi linnale ning sealhulgas linnapeale kuuluva spaa veevarud. Ent 19. sajandi Norras võis oligarhide kähmlus toimuda kuninga valvsast silmast kaugel mingil väiksemal areenil, kus käiku läksid kohalikud vahendid. Tänapäeva Eestis tekitaks aga hämmingut see, kui üheainsa eksperdi arvamuse tõttu suletaks näiteks nii Pärnu spaad kui ka sadam.

Meie pensionifondide ja tulevase rikastumise foonil küsitakse, mis saab siis, kui 20 aasta pärast pole ei sind ega mind.

KOHMAKAS TÖÖRIIST

„Rahvavaenlane" on silmatorkavalt isoleeritud nagu paat merel – puudub igasugune riiklik tasand. Ükski tegelane ei jookse esimesel võimalusel pealinna või Euroopa Liitu kituma, kähku ministreid või muid tähtsaid tegelasi kaasama jne. Pealegi, mis takistaks osaval linnapeal ja spaajõugul nõuda näiteks keskkonnaministeeriumi abiga nahatööstuse sulgemist, et päästa põhjavesi suurreostajast? Ühesõnaga, lugu seisab üsna tudisevatel jalgadel. Kertu Moppel on käsitlenud sageli suuri filosoofilisi ja ühiskondlikke teemasid. See, miks keskkonnatemaatika ja saastamise passiivse kaasosaluse lahkamiseks on valitud nii kohmakas tööriist nagu Ibseni näidend, jääb aga selgusetuks. Pole vahet, milline on töötlus, „Rahvavaenlane" on suhteliselt plakatlik ja eugeenika järele lehkav näidend, mille algupärane lõpp jätab mulje, et vapper tõekuulutaja hakkab lihtrahva ehk „krantside" kaudu revolutsioonikaardiväge kasvatama.

Mario Pulver on vabakutseline kirjanik ja tõlkija, kellele meeldib käia teatris ja jagada oma muljeid-mõtteid ka teistega.

Ivo Uukkivi kehastatud doktor Stockmanni sõnum on lihtne: meie ühiskond ja laiemalt kogu planeet on hädaohus. Foto: Gabriela Liivamägi

HENRIK IBSENI „RAHVAVAENLANE" (EESTI DRAAMATEATER), 165 MIN.
LAVASTAJA KERTU MOPPEL, KUNSTNIK ARTHUR ARULA, VALGUSKUNSTNIK ROMMI RUTTAS, MUUSIKALINE KUJUNDAJA LAURI KALDOJA. OSADES IVO UUKKIVI, INGA SALURAND, LIISA SAAREMÄEL, MARKUS TRUUP, ANNE TÜRNPU JT.

Sellest hoolimata on teema – ehkki muinasjutulikult kokkuklopsituna – siiski põletav ja ajakohane. **Ivo Uukkivi** doktor Stockmann pole ehk nii nunnu ja mahe kui mõni kooliõpilane, ent tema käre hääl väljendab täpselt sama sõnumit: meie ühiskond ja laiemalt kogu planeet on hädaohus. Mitte enam selle lähedal või piiril, ei, juba ohu sees. Oleme kuulnud viisakaid ja sametisi, asjalikke ja kuivi sõnavõtte, kuulakem siis nüüd ka käratamist, kui muud ei taha kuulda võtta. Doktor Stockmann ütleb meile, publikule selge sõnaga: loodus (mille hulka kuulume ka meie) on juba muutunud, prügimägi on üle pea kasvanud ja selles pole süüdi mitte keegi muu kui mina ja sina. Jah, mina, kes ma kirjutan seda artiklit, ja sina, kes sa seda praegu loed. Kui tekib isu süüdistada ameeriklasi, asiaate, venelasi, suurtööstust, kalureid või keda iganes veel, siis lavastuse ajalehemõõtu kava esitab lahke ülevaate demagoogilistest võtetest, kuidas prügiga tegelemist kellegi teise või kolmanda kaela ajada. Igal juhul on tegemist demagoogiaga, olgu selleks „mina nii palju ei saasta kui Paul" või „kõige suuremad saastajad on Xiao ja John, mina olen prügikala". Niisiis, doktor Stockmanni kuri pilk on ka sinu peal, kallis lugeja, ja kui sa istud saalis publiku hulgas, siis tige Uukkivi vaatab sulle otse silma sisse. Katsu siis tooli alla kaduda ja piiksuda, et kaalud järgmise autona hübriidi. Siin ei aita enam kannatlikkus ja enesedistsipliin, abi on ainult Stockmanni-sugusest, kes kugistab esimese maiuspala alla ja läheb tegusid tegema, mitte ei jää ootama.

RELJEEFNE EKSPERDIARVAMUS

Kui üldse mingit lohutust otsida, siis võib osutada, et doktori terror on sama populistlik kui meie lemmikvaenlastel, kaabuga meestel. Nende jaoks on hädade allikaks eliit ja eksperdid, kes lollitavad lihtsat inimest oma agendaga. Kui arst ütleb sulle, et sul on maksatsirroos ja sa jood liiga palju, siis saada arst kukele ja võta pits viina, vanarahvas ütles alati, et see ravib igat tõbe. Ent doktor Stockmann esindab täpselt seda teist äärmust, kus enamus on loll ja ainsana teab tõde ekspert, kellega ei vaielda. See on selline vanamoodne arstitarkus; patsient hoiab suu kinni ja võtab rohtu, mille tohter välja kirjutab. Stockmanni okkaline olemus on kirjutatud juba Ibseni näidendisse, Uukkivi lisab sellele veel pungiliku, kohati pea ülemeeliku ja räuskava, end vahel vaevu talitseva käitumisviisi. Ainus, kes näib pöörast meest enam-vähem tsiviliseeritud ühiskonna radadel pidavat, on kindlakäeline proua Katrina Stockmann (**Inga Salurand**), kes hoiab mängleva kergusega silma peal nii koleerilisel abikaasal, arenguhäirega pojal Mortenil (**Markus Truup**) kui ka isalt väljakutsuva iseloomu pärinud tütrel Petral (**Liisa Saaremäel**). Inga Salurand võlub Ibseni tegelasest välja maksimumi. Norra vanahärral pole see daam muud kui ühemõõtmeline teenija, laval on aga moodne naine, kelle ohjava mõjuta ei pruugiks Stockmann olla mitte doktor, vaid inimvihkajast asotsiaal.

Ibsenit tulebki muuta, klassika nüüdisajastamine annab võimaluse mängida arhetüüpe ja konflikte vanamoodsa keele ja kohati minevikku vajunud temaatikata. Selle eest Moppelile kiitus. Samuti on hea otsus muuta linnapea Stockmanni vennast õeks, tekitades juurde sugudevahelise konflikti, naisõiguse küsimused jms. **Anne Türnpu** kalgihäälne, närviliselt huuli punnitav linnapea Theresa ilmub vaheda ja karastunud laveerijana, kes tegutseb utilitaarsel pinnal. Kontrast keevalise Uukkivi ja külmalt suitsu kiskuva profipoliitiku vahel on nauditav. Sama jäiselt ja veelgi võimsamalt mõjub **Tõnu Kargi** „isake", suurtööstur ja äiapapa, kes suudab ainuüksi esmailmumisega, ukse vahelt piilumisega lava endale kaaperdada.

Ibseni mugandamine ja uuendamine on laienenud ka kujundusse. **Lauri Kaldoja** muusikaline taust on ebatraditsiooniline *ambient* ja **Arthur Arula** on lõhkunud 19. sajandi näidendite karniisisakkideni detailset lava pidevalt taustal kõrguva ja ähvardava ühiskondliku kommentaariga. See on poliitiline teater ja seda on nüüd, pärast 2019. aasta erinevaid sündmusi väga vaja. Meie pensionifondide ja tulevase rikastumise foonil küsitakse, mis saab siis, kui 20 aasta pärast pole ei sind ega mind. Eesti 200, lubage naerda. Ometi ei ole see naljakas. Sinu ees on su lemmikmaius ja keegi ütleb: „Kui sa nüüd veel 15 aastat ootad, juhtub midagi väga põrutavat. Võib-olla on see midagi head, võib-olla oled sa siis juba surnud." Uks sulgub. Kas jääd ootama?

„TÕE JA ÕIGUSE" B-POOL

Luges **Janar Ala**

Kevad juba vaikselt lubab. Sellisel ajal tahaks ikka maal olla, tunnetada seda, kuidas maa sulab ja tõmbab, kuidas asjad hakkavad liikuma. Kask jooksma, elu käima.

Maa tõmbab ka Juhan Jaigi raamatutes, sest need on maaraamatud. Neis on tunda seda pisut psühhedeelset hoogu, mida saab pakkuda ainult maa. Siin on kohad, mille piirjooned on hägusemad ja üleminekud sujuvamad. Kohad, kus ajad, mis võiksid käia otse, käivad ümbernurga ja vastupidi. Kohad, mille toone määravad ka pärimused ja jutuvestjate kajad. Ei taha küll hakata rääkima poliitikast ja „aja vaimsest situatsioonist", aga ehk pakuvad sellised maaraamatud ka võimalust mingisuguseks mõistmiseks või selgituseks. Kas või selleks, et ei tasu alahinnata mütoloogilist mõtlemist ega tontide monotoonset ja ühesuunalist tungilisust.

Ei taha küll hakata rääkima poliitikast ja „aja vaimsest situatsioonist", aga ehk pakuvad sellised maaraamatud ka võimalust mingisuguseks mõistmiseks või selgituseks

Lauri Sommeri eestvedamisel on Juhan Jaigi 120. sünniaastapäevaks ilmunud Jaigi tekstidega kaks sarnase kujundusega kogumikku: „Tundmata palu" ja „Võrumaa joogi julgustükid". Sündmust saatev pressiteade nimetas Jaiki „eesti maagilise realismi rajajaks". Mainigem sedagi, et Sommer on oma „Räestu raamatus" (2012) pikemalt Jaigist kirjutanud („Jaikiaana") ja nimetanud tema loomingut muu hulgas „maapungiks". „Tundmata palu" järelsõnas nimetab Sommer Jaiki talle endale lähedase Võrumaa parimaks jäädvustajaks.

Seni avaldamata materjal on sageli kurioossema olekuga kui avaldatud materjal ja peaks pakkuma huvi eelkõige fännidele.

JOONEPEALNE JA JOONEALUNE JAIK

Pealkirja järgi rihib „Tundmata palu" seda, mida tuntakse popi- või rokimaailmas kui „seni avaldamata materjali". Seesugust kraami ilmutatakse enamasti siis, kui artist on surnud või kinni jooksnud ja talt pole enam suurt midagi välja anda. Seni avaldamata materjal on sageli kurioossema olekuga kui avaldatud materjal ja peaks pakkuma huvi eelkõige fännidele. Sellest võib leida haruldasi pilguheite ja puhastamata geniaalsuse sähvatusi, aga tegemist võib olla ka liiasuse või müraga. Suure tõenäosusega hakkab see kaasa rääkima ikkagi joonealuse märkusena.

Siinkohal tahaksin teha pisikese kõrvalepõike postmodernismi, mille teoreetikud on joonealuseid märkusi armastanud ja neid sageli isegi „joonepealsetest" olulisemateks pidanud. Jaigist on kirjutanud üks teine eesti maakirjanik **Madis Kõiv** ja muu hulgas leiame tema tekstist „Juhan Jaik. Vihmatark ja luudermikk" järgmise lõigu: „Võrrelgem Alle, Raudsepa, Tuglase, Urgarti ja teiste omaaegsete kriitikat korraks ka 1989. aasta „Loomingus" (nr. 12) ilmunud Ruth Mirovi käsitlusega (Juhan Jaigi „Võrumaa juttude" rahvaluuletaustast) ja vahe on veelgi ilmsem – omaaegne näokrimpsutus realismi ja fantastika eklektilise pudru üle on asendunud „postmodernistliku leebusega" selle-sama eklektika vastu."[1] Madis Kõivu lõigukese põhjal võime teha järelduse, et aeg on Juhan Jaigi retseptsiooni kirjandusloos mõnevõrra muutnud.

Minu isiklik esmakokkupuude Jaigiga toimus samuti postmodernismi kaudu, kui nii võib öelda. Nimelt pöörab **Hasso Krulli** psühhoanalüüsi teooriast lähtuva kogumiku „Millimallikas" tekst „Tung ja iha"[2] lacanliku psühhoanalüüsi võtmes tähelepanu Juhan Jaigi „Kaarnakivi" juttudele ning osutab sealjuures näiteks tontide „motoorsele tungilisusele" ja „hallutsinatoorsele identsusele". Ja kui viidata taas maakirjandusele, on ju Krullgi aja jooksul pigem linnamõtlejast maamõtlejaks kujunenud.

Kõiv viitab retseptsiooni muutumisele, ka Sommer ütleb, et tegelikult on tema soov tutvustada Juhan Jaiki „seni avaldamata materjaliga" kui „täiskasvanute kirjanikku".

JAIGI METAMORFOOSID

Peaks vast visandama mõne sõnaga ka Jaigi loomingulise ja tööalase trajektoori, millest on pajatanud nii Sommer kui Kõivgi, sest selles leidub põnevust ja „mahla". Jaik oli tsaariajal lühikest aega n-ö meelsusvang, käis vabadussõjas. (Mõlemast episoodist leidub kogumikus „Tundmata palu" ka lugusid.) Töötas 20–30ndatel nii Päevalehes kui ka Postimehes ajakirjanikuna. Esimesed avaldatud raamatud olid **Eduard Wiiralti** illustratsioonidega „Võrumaa jutud I" ja luulekogu „Rõuge kiriku kell" (mõlemad 1924), kumbagi kajastati ja esimese müüginumbrid olid ka küllaltki head. Kirjandussnoobid, näiteks **Elo Tuglase** salong, suhtusid Jaiki küll üleolekuga, Elo Tuglas nimetas teda „metsharitlaseks". Tema realismi ja fantastika vahealas asuvat loomingut ei tahetud päris „tõsiseks" tunnistada ja Jaik nihkus vaikselt pigem laste- ja noortekirjanikuks. Madis Kõivgi räägib, kuidas talle kingiti 30ndate lõpus jõuludeks Jaigi raamat, mille üle ta tol hetkel küll kohe õnnelik polnud, sest ei tahtnud „mingit titaraamatut Eestimaa nõidadest", vaid hoopis midagi täiskasvanulikumat. Saksa ajal oli Jaik aga lühidalt Võrumaa Teataja peatoimetaja, misjärel ta põgenes peagi juba läände, lõpuks Rootsi. Nõukogude ajal temast seetõttu ei räägitud.

Muu kõrval saatis Jaiki ka grafomaanikuulsus. Aastal 1935 tähistati Eestis raamatuaastat ja Jaik oli selle juures sekretärina ametis. **Mait Metsanurga** *alter ego* Näspak ütleb selle puhul: „Raamatuaasta on väga kasulik Eesti kirjanduse seisukohalt, sest Jaik ei saa nüüd aega raamatuid kirjutada ja kirjanduse üldtase tõuseb."

GRAFOMAANIA *VS.* TEKSTIMÕNU

„Tundmata palu" koondab heterogeenset materjali – leidub proosapalu, luulet, reportaaže, följetone jne –, nii kirjandust kui ka ajakirjandust. Tugevaimaks võib pidada proosaosa, nõrgimat ei oskagi praegu välja selgitada. Teatavast grafomaaniõhkkonnast saab rääkida küll, aga muidugi võib grafomaaniat ja tekstimõnu aeg-ajalt omavahel segi ajada. Proosalood pajatavad rohkem või vähem looduse ja maastikega üheks saamisest. Esimeses pikemas palas „Ohemäe jahimehed" – mille ajaraam on „ammuvanasti" – kaovad tegelased metsa. Peategelane ongi müütilise olekuga suurus nimega Pime Mets, mille sammalde vahelt leitakse lõpuks metsa kadunute „pääluud". Järgmises loos „Vähja talu pärnapuud" saab peategelane õuel seisvate vanade pärnadega üheks. Edasi juhtub veel igasuguseid asju: nähakse fantasmagoorilist sinist hobust; saadakse kätte nõid, kelle tõttu külaelu on hakanud alla käima; kohatakse mitut sorti võõraid, kes narratiive käivitavad, jne. Proosajuttude osa lõpetavad liiviteemalised palad. Etnograafiahuvilisena käis Jaik koos oma sõbra **Oskar Looritsaga** liivlaste juures eluolu uurimas, käesoleva kogu loos „Vaarao lapsed" töötleb autor näiteks üht liivlaste muistendit vaarao sõjaväest.

Jaigi puhul on ikka räägitud jutuvestmisest. Jutuvestmine on huvitav žanr – võiks öelda, et sellesse on mingis mõttes sisse kodeeritud nii tekstimõnu kui ka grafomaania. Jutuvestja esitab enamasti seda, mida ta on kuskilt kuulnud, ta edastab pärimust. Jaigilegi meeldis rääkida oma isa jutustatud lugusid. Iga jutuvestja jutt on mõnes mõttes moonutus, ehkki ta esitab oma lugusid sageli tõestisündinutena, samas ei lase jutustamise kui akti performatiivne ekstaatilisus kindlasti n-ö tuima panna ja juttu üksüheselt edasi anda. Ikka hakkab sinna midagi lisanduma. Teatav luiskamismoment tundub mulle olevat samuti jutuvestmise juures üks rõõmsaimaid aspekte. Selle kohta sobib öelda „looming". Meenub **Ita Everi** kunagine jutt tema endisest abikaasast **Eino Baskinist**. Ever rääkis, et Baskin pani loole alati pool juurde, muidu polnud lihtsalt võimalik.

Samas on jutuvestmisel võimalus takerduda ka lingvistilistesse markeritesse, koodidesse või poosidesse. Olen selliseid jutuvestjaid ka päriselus kohanud, neid kuulates tahaks vähemalt kruusa närida. Nüüdisaegne eesti kirjandus pole sellistest anakronistlikuna mõjuvatest kange olekuga jutuvestjatest samuti päris vaba; ka Jaigi jutud ei ole sellest päris vabad, ainult et ta ei mõju kunagi anakronistlikult. Ta ei püüa rääkida, ta räägib. Tal on *flow*. Ta on meeldivalt tihti naljakalt veider – selline nagu külaelugi siis ja praegu.

NÄGEMUSLIK JA FOLKLOORNE JAIK

Millegipärast meenusid Jaiki lugedes kaks lookest, mida ikka endaga kaasas kannan ja mis tulevad meelde vaid väga vajalikel hetkedel. Kord jutustas mu Peipsi äärest vanausuliste külast pärit sugulane, kuidas keset Peipsit asub küla – vee all. Ta väitis, et selle kohta on ka kindlad materiaalsed tõendid, sest aeg-ajalt jäävat kalameestele ikka puutükid õnge otsa. Ta oli müüdi ja reaalsuse segi ajanud, aga ma ise ei näinud tol korral küll mingit mõtet proovida seda kuidagi ümber lükata.

Teise asjana meenub vanaema hoiatus, et ära sa kaevu vaata, muidu tuleb kaevust näkk ja tõmbab su vee alla. Ilmselt on üsna paratamatu, et Jaigi sarnasest

Janar Ala on vabakutseline kultuuriajakirjanik. Tal on ilmunud ka kaks proosakogumikku: „Ekraanirituaalid" (2014) ja „Oma rahva lood" (2018). Täiuslikemaks kirjutamise vormiks peab Janar plaadiarvustust.

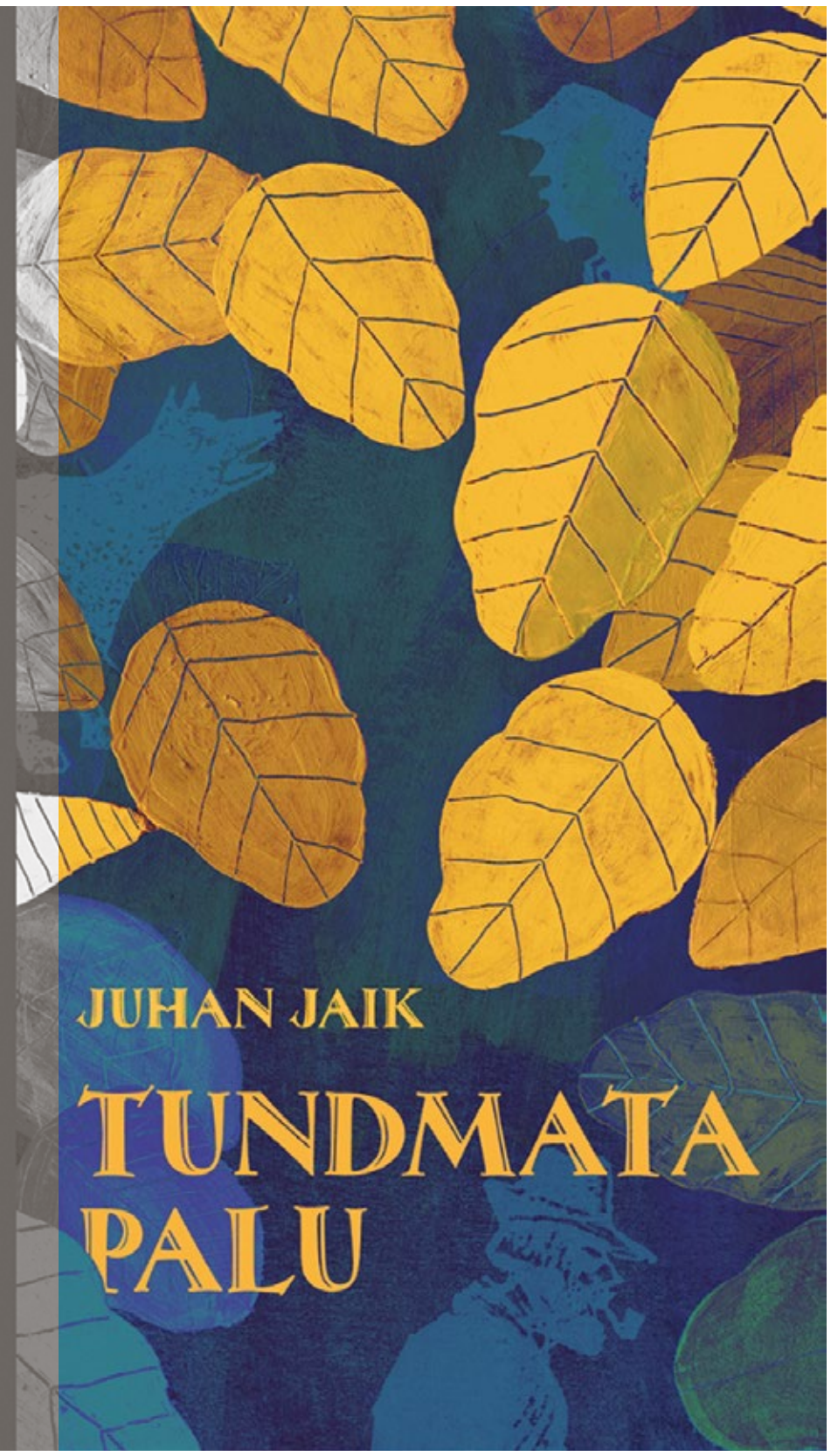

JUHAN JAIK „TUNDMATA PALU: 1920–1948"
KOOSTANUD LAURI SOMMER, KUJUNDANUD MARI AINSO
KAARNAKIVI SELTS, 2018 / 340 LK

mütoloogilisest kihistusest pärit jutud ka lugeja teadvust selliste kihistusteni hõõruvad ja sealt üht-teist välja lasevad paista või meenuda.

Olen nüüd maininud korduvalt tekstimõnu. Paljuski tekitab tekstimõnu mõnevõrra katkine või ebareeglipärane keel. Jaigi keelekasutust igal juhul laideti omal ajal ja põhjus on ka arusaadav. Madis Kõivgi viitab Jaigi tekstide nägemuslikule tagapõhjale, mis ei saakski aga ilmselt ilmneda päris korrektses keeles. „Tundmata palu" on meeldivalt veider ja problemaatiline raamat, kindlasti vajalik lisandus meie psühhedeelse külaelu kujutamise kirjanduslikku traditsiooni, juhul kui see peaks olemas olema. Ja kui ei ole, siis määratlegem ja kanoniseerigem selle. B-pool „Tõe ja õiguse" esimesele osale, kui lõpetada muusikaliste paralleelidega.

Jaik ei püüa rääkida, ta räägib. Tal on flow. Ta on meeldivalt tihti naljakalt veider – selline nagu külaelugi siis ja praegu.

[1] *Kõiv, M. 2005. Luhta-minek, lk 296–297.*
[2] *Krull, H. 2000. Millimallikas, lk 143–157.*

KENTUCKY LUULE-LÕVI RAHUMEELNE MÄSS

Mai alguses esineb Tartus kirjandusfestivalil Prima Vista ameerika biitpoeet ja kodanikuaktivist Ron Whitehead.

Maarja Pärtna

Ron Whitehead on Kentucky juurtega luuletaja, viljakas autor ja esineja, kes on avaldanud ligi 40 luulealbumit ja 30 luulekogu ning korraldanud üle maailma enam kui kolm tuhat luule- ja muusikaetendust. Eesti kirjanduspublikule võiks autor olla varasemast tuttav festivalilt HeadRead; mais saab UNESCO kirjanduslinna Tartu neljandat välisresidenti kuulata kirjandusfestivalil Prima Vista.

Aprilli lõpus raamatupoes Utoopia toimunud vestlusõhtul avas Whitehead oma antiautoritaarse loomingu tagamaid ja rääkis ameerika biitluule seotusest võitlusega inimõiguste ja isikuvabaduse eest, rõhutades, et talle pole poliitika kunagi meeldinud, aga sellele vaatamata on ta alati olnud poliitiline. Muu hulgas meenutas 1950. aastal sündinud luuletaja, et tema maailmapilti on kujundanud osalemine Vietnami sõja vastases protestiliikumises kuuekümnendate lõpus ja seitsmekümnendate alguses, ning kirjeldas ajaloolisi meeleavaldusi, mis päädisid politseivägivalla, peksmiste ja arreteerimistega. Kontrapunktina loeti samal õhtul ette omamaise vastupanupoeedi **Johnny B** luulet nii originaalis kui ka **Hilary Birdi** ingliskeelses tõlkes.

Whitehead on vastuoluline poeedifiguur, „vägivallatu vaimusõdalane"[1], kes kehastab ühtpidi kontrolliühiskonna, autoritaarsete piirangute ja kultuurilise suletuse vastu ning üksikisiku vabaduse ja suveräänsuse eest mässavat lindpriid. Teisipidi – ja ehk olulisemaltki – tasakaalustab individualistlikku hoiakut (biitkultuurile üldisemalt tunnuslik) kogukonda loov impulss, mis põhistab kirjanduslikku ja sotsiaalset grupikuuluvust ühise loometegevuse, loomingulise ristviitamise ja kultuurilise müüdiloome kaudu. Tema tekstid kõnelevad sellistest legendaarsetest kontrakultuuri tegelastest nagu **Jack Kerouac**, **Allen Ginsberg**, **Lawrence Ferlinghetti** ja **Hunter S. Thompson**. Whitehead ise on asutanud aga The Global Literary Renaissance'i nimelise organisatsiooni, mille eesmärk on edendada võimalikult egalitaarset ja kõigile avatud luulekultuuri.

Sõna „beat", millest on tuletatud „biitluule" ja mis viitab nii lavaluule rütmibiidile kui ka omadega läbi olemisele, kannab lisaks spirituaalset kaastähendust: „beat" on ühtlasi „beatific", õnnis rahuseisund ja ideaal, mille poole püüelda. Whitehead laenab müütilisi ja religioosseid motiive nii lääne kui ka ida usundeist, kõige silmatorkavamalt ehk Tiibeti budismist ja põlisameeriklastelt. Johtuvalt on ta luulele tunnuslik jutlustav laad – sõnumiks vastastikune abi, heanaaberlikkus, kõigi elusolendite võrdsus, hingeline tervenemine. Üks tema tõlgituimaid ja levinuimaid tekste ongi dalai-laamaga kohtumise järel kirjutatud ja **Doris Kareva** vahendusel ka mõned aastad tagasi eesti keeles ilmunud „Ära kunagi anna alla" („Never Give Up").

[1] *Vt luuletust „Tormipõlvkonna manifest" („The Storm Generation Manifesto") Doris Kareva tõlkes.*

Foto: Jinn / Creative Commons

LAUPÄEVAL, 11. MAIL KELL KÜMME HOMMIKUL ALGAB TARTU KIRJANDUSE MAJAS WHITEHEADI KUREERITUD 24-TUNNINE INSOMNIACATHONI-NIMELINE KULTUURIPROGRAMM, MIS PÕIMIB KIRJANDUST, MUUSIKAT, KUNSTI, TANTSU, TEATRIT JA TEISI LOOMEŽANRE. WHITEHEAD SÕNAB INSOMNIACATHONI KOHTA, ET SEE „ON AJUTINE AUTONOOMNE ALA, KUHU SAAVAD TULLA KOKKU KÕIGI ELUALADE INIMESED, ET LUUA, ESITADA NING JAGADA NII OMA LOOMINGUT KUI KA ELUSID".

KIIRKOHTING

TOOMAS KALL

Küsis **Maia Tammjärv**

8.–11. maini vältav Prima Vista kirjandusfestival kannab sel aastal päevakohast (või igavikulist?) alapealkirja „Naljast kaugel" ning festivali tänavune patroon Toomas Kall oskab teeneka humoristi-karikaturisti-stsenaristina ehk just kõige paremini selgitada, missugune on huumori roll praeguses Eestis ja maailmas.

Foto: Meelis Meilbaum / Virumaa Teataja / Scanpix

Mida Prima Vista peateema „Naljast kaugel" õigupoolest endast kujutab? Kas naljast kaugenemine toob lähemale tõsidusele või tõele?

Kindlasti tõsidusele. Ja sealt edasi juba surmtõsidusele, loomalikule surmtõsidusele ja muudele fanatismiilmingutele. Aga tõele lähemale kindlasti mitte. Sest miski, millel puudub ükskõik kumb, kas tõsine või naljakas pool, ei saa ju olla tõde. See saab olla ainult pooltõde.

Tänapäeval ei ole enam päris huumorile keskendunud väljaandeid, nagu oli omal ajal legendaarne Pikker. Kas ei ole enam sobivat turgu või on huumor lihtsalt kuhugi mujale kolinud?

Võib-olla ei ole turgu samal põhjusel, miks ei ole turgu näiteks mustvalgetele televiisoritele – neid ei ole enam tarvis. Kui nali ripub niigi kuskil veebiväljaandes või tuleb mulle koos ajalehega koju kätte, nagu „Juurikas" koos Postimehega, ja päeva jooksul tilgub riigikogu kõnetoolist või valitsuse pressikonverentsilt veel midagi juurde, millele lisanduvad eravestluste naljad, mis ongi parimad naljad üldse, siis seda kõike on kokku juba rohkem kui üks inimene jaksab tarbida.

Kas on teemasid, mille üle teie sulg on tõrkunud nalja tegemast?

Seda, mille üle saab või sobib nalja teha, olen pidanud alati pigem esteetiliseks, mitte eetiliseks probleemiks. Usun, et nalja võib teha põhimõtteliselt kõige üle, aga kui meisterlikkus ei küündi, siis ei maksa ka naljatada.

Kunagi ammu, 1960. aastate lõpus elasin ma noorkarikaturistina üle oma musta huumori perioodi. Joonistasin – ja Edasi „Herilane" avaldas! – terve hulga karikatuure poodutest. Hiljem kuulsin, et arstide ringkonnas olid need hämmingut ja pahameelt tekitanud. Ning ma saan arstidest ka aru. Usun aga, et kui ma oleksin osanud joonistada surnuid sama elegantselt nagu prantslane **Claude Serre** (seda ma ei oska praegugi), siis oleks ka arstide pahameel olnud väiksem või lausa olematu. Vahel harva kõhklesin ka nukusarja „Pehmed ja karvased" tegelastele sõnu suhu pannes, et kas inimesele ikka meeldib, kui ta niiviisi imelikult või lausa kohtlaselt – aga minu meelest naljakalt – on sunnitud ütlema. Õnneks meenus mulle alati, et see on ju nukk, mitte inimene, ja mul hakkas kergem. Üldiselt avaldub Eesti ühiskonna muutumine muidugi selles, et vanu tabusid jääb järjest vähemaks. Nende asemele tulevad küll kohe uued – on tabudevahetuse aeg.

Kas mulle vaid näib või on praegu maad võtmas mingisugune huumorikriis, kus esimene reaktsioon enne naeru on pea alati kas vihastamine või solvumine?

Tigedaks saavad ning solvuvad need, kes ei näe või ei saa aru, et inimese põhiomadus ongi olla naljakas. Ka poliitiku, olgu ta kui tahes suure riigi juht. Isegi **Trump** on naljakas. Mitte alati, aga kui ta pärast igat lauset oma lõua **Mussolini** kombel ette ajab, siis on. Isegi **Putin** on naljakas. Ka mitte alati, aga kui ta Kremlis kõndides Eesti (nais)presidendile ainult kõrvadeni ulatub, siis on. Eesti poliitikutest rääkimata. Solvuvad need vaesed loomakesed, kes arvavad, et kui nad on naljakad, siis nad on automaatselt ka naeruväärsed. Sest just naeruväärselt mõjuda ja seeläbi valijate usaldust kaotada kardab poliitik kõige rohkem. Ja tõmbub veel tõsisemaks. Ja on seetõttu veel naljakam.

Maarja Pärtna on kirjanik ja tõlkija, kes toimetab ka kirjastuses Elusamus. Ta on kaitsnud bakalaureusetöö Allen Ginsbergi luulest.

2. mail avati Kumus Kati Ilvese kureeritud näitus „Tommy Cash ja Rick Owens. Süütud ja neetud". Väljapanek toob kokku Tallinnast pärit räppari Tommy Cashi ning ameerika moedisaineri Rick Owensi loomingu. Vaata lähemalt: *kumu.ekm.ee*

Rick Owensi teosed naistekollektsioonist „Dirt" (üleval) ning naistekollektsioonist „Glitter" (keskel ja all). Fotod: Danielle Levitt, Owenscorpi loal

04.05.

SIBERI LAPSEPÕLV KINOLINAL

Rühmitus SLED jätkab kunstiprogrammiga „Siberi lapsepõlv", millega mälestatakse 70 aasta möödumist märtsiküüditamisest. 4. mail kell 18 rullitakse Tartu Elektriteatris lahti kinolina, et näidata rühmituse kolme filmi: Triin Kerge „Siberi lapsed" (18'), Marika Alveri „Tagasitulek" (10') ning Ave Taaveti tuliuus dokumentaal „Monument vanaemale" (24'). Järgneb vestlus (moderaator Tanel Rander) Siberi sakuska ning *ivan-tšai* kõrvale. Taaveti „Monumendi" Tallinna esitlus toimub aga juba 15. mail kell 18.30 Sõpruses. Lähem teave: *elektriteater.ee*, *siberilapsed.ee*

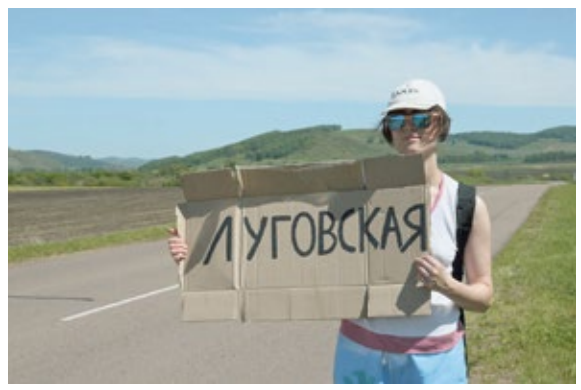

Kaader Ave Taaveti filmist „Monument vanaemale"

05.05./11.05.

TÄIKAD TALLINNAS JA TARTUS

Kevadine kapituulutusaeg inspireerib nii põhja- kui ka lõunarahvast. Nii saab pühapäeval, 5. mail kell 12–15 lavaka täikalt (Kiriku plats 5) varuda a) riideid b) jalatseid c) aksessuaare d) käsitööd ja e) muud. Tartus Aparaaditehase hoovis toimub aga laupäeval, 11. mail kell 12–17 järgmine Müürilille täika, siingi kaubeldakse rõivaste ja käsitöökraamiga, aga sekka võib sattuda ka raamatuid, plaate ja muudki!
Info: *facebook.com/lavakas*, *facebook.com/muurililletaika*

08.–11.05.

PRIMA VISTAGA NALJAST KAUGELE

Prima Vista kirjandusfestival võtab alateemaga „Naljast kaugel" sel aastal luubi alla huumori, pakkudes kõigile osalevatele kirjanikele ning publikule võimalust arutleda tõsiduse ja tõsiseltvõetavuse, nalja mõistmise ja mittemõistmise ning huumori piiride üle. Paljude teiste seas saab oma silmaga näha Mihhail Žvanetskit Venemaalt, Jean-Philippe Toussainti Prantsusmaalt, Daniel Wisserit Austriast ning Ron Whiteheadi USAst. Kavas on ka traditsiooniline raamatulaat, pargiraamatukogu, filmiprogramm Elektriteatris, näitused jpm.
Täpsem info: *kirjandusfestival.tartu.ee*

08.–11.05.

MAILAUL 2019

Külg külje kõrval Prima Vistaga saab aga Tartus kogeda 8.–11. maini ka kaunist muusikat, sest samal ajal stardib autorilaulu festival Mailaul. Erinevates kontserdipaikades kõlab muusika autorifolgist eksperimentaalse džässini ning rokist elektroonilise *ambient*'ini. Teiste seas esinevad Lauri Saatpalu, Kaisa Kuslapuu, Reket, Tuuli ja Teet Velling. Pilk peale: *mailaul.ee*

10.05.

SOUL FUNK DISCO EESTI PIDU

Aktiivsest Facebooki grupist „Soul Funk Disco Eesti" tuule tiibadesse saanud pidune algatus kordub selgi aastal! Hubase Erinevate Tubade Klubi kahes saalis võtavad 10. mai hilisõhtul teiste seas kohad sisse DJd Madis Nestor, Kaarel Valter, Johanna Tenso, Roma Vjazemski ja Triin Niinemets. Olulise info leiab Facebooki sündmusest „Soul Funk Disco Eesti PIDU".

17.05.

ROBERT DOISNEAU' PARIIS

17. mail avatakse Telliskivi loomelinnakus Juhan Kuusi Dokfoto Keskuses legendaarse prantsuse dokumentaal- ja tänavafotograafi Robert Doisneau' (1912–1994) näitus „Pariisi lood". Suur retrospektiiv pakub meile haruldast pilguheitu Pariisi sõjajärgsele miljööle, kordumatutele argihetkedele, aga näeme ka omaaegseid kuulsusi. Info: *dokfoto.ee*

Foto: Robert Doisneau

17.05.

„EESTI NOVELL 2019"

Ilmunud on teine (vähemalt sajast) kord aastas väljaantavast novellikogumikust, mis koondab sedapuhku 17 kõige värskemat, käsitsi valmistatud, ökoloogiliselt puhast ja unikaalset proosapala. Autorite spekter on väärikas, teiste seas näiteks Maarja Kangro, Jan Kaus, Urmas Vadi, Margit Lõhmus, Tiit Aleksejev, Janar Ala ning muidugi Johannes Semper. Pealinna esitlus toimub 17. mail kell 18 Kirjanike Maja musta laega saalis. Teave: *facebook.com/EestiNovell*

18.05.

ÖÖS ON MUSTREID

18. mail ootavad paljud muuseumid jt mäluasutused üle Eesti traditsioonilisele muuseumiööle, seekord hüüdlausega „Öös on mustreid". Sest mitte ainult kindakirjas ja Muhu seelikuis ei kohta me mustreid, vaid kogu kultuuris, ühiskonnas, inimpsühholoogias ja looduseski. Rohkem kui 200 muuseumi avavad oma uksed kl 18–23 ning sel ajal on sissepääs tasuta. Kavas on eriprogrammid, ekskursioonid, töötoad, kontserdid, etendused, mälumängud…
Uuri lähemalt: *muuseumioo.ee*

21.05.

THE BIOFILM SISTERS SAALIS

„All that goes right" on lavastus, milles pealtnäha täiesti kahjutud naised (The Biofilm Sisters koosseisus Arolin Raudva, Mari-Liis Eskusson, Katrin Kreutzberg ja Alise Madara Bokaldere) loovad keele ja teksti abiga situatsioone, mis näitlikustavad, kuidas me kõik jätame kõrvale inimesi, kes ei mahu meiega samasse sotsiaalsesse gruppi. Kuidas võib lihtne arvamus muutuda grupi üldiseks reegliks ja normiks? Millal saab soovist maailma paremaks teha teisi represseeriv paradigma? Esietendus 21. mail Kanuti Gildi SAALis, järgmised 28.–30. maini. Lisainfo: *saal.ee*

Foto: Sandra Palm

22.–26.05.

KIREV KIRJANDUS TALLINNAS

Kirjandusfestival HeadRead jätkab selgi aastal head tava tuua me pealinna eri paikadesse kultuurseid ja inspireerivaid kõnelusi ning loomingulisi õhtuid, aga ka rännakuid ja filme ning toimub taas pidugi. Peakülaliste hulgast leiab sellised maailmanimed nagu Julian Barnes (UK), David Lagercrantz (SWE), Leïla Slimani (FRA) ja Erling Kagge (NOR), aga mõistagi on lubanud kohale tulla ka terve plejaad armastatud kodumaiseid autoreid. Kogu kava ja teave: *headread.ee*

23.–26.05.

VISUAALTEATRIT KÕIGILE

NUKU teater kutsub 23.–26. maini taas visuaalteatri festivalile NuQ Treff. Festivali keskmes on niisugune teater, mis kõneleb esmajoones visuaalsetes kujundites ning otsib sisule uudsetes vormides väljendust. Erilist tähelepanu on pööratud nüüdisaegsele nuku- ja objektiteatrile, kuid programmis on lavateoseid ka kujutavate kunstide sfäärist ning etenduskunstide piirialadelt. Kava sisaldab nii rahvusvahelisi kui ka kodumaiseid, nii lastele kui ka täiskasvanutele suunatud teoseid. Info ja kava: *nuku.ee*

23.–30.05.

MÜSTILINE ORIENT

Baltimaade esimene ja suurim autentsele Euroopavälisele, eelkõige Aasia muusikale keskendunud festival Orient tuleb sel kevadel pärast mõningast pausi ikka jälle. 23.–30. maini saamegi kuulda erinevates kontserdipaikades mitmeid haruldasi muusika- ja rituaalipärleid. Lubatakse muu seas muusikalist müstikat, eksootilisi rahvapille ja kurgulaulu, aga sattuda võib ka šamaaniriitusele ja/või psühhospirituaalsetele elamustele. Lisateave: *erpmusic.com/festival-orient*

prima vista

2019

naljast kaugel

8.–11. mai

Tartu rahvusvaheline kirjandusfestival

Esmaspäev, 6. mai

18 **Näituse „Kannatusest kasvab kunst?“ avamine, vestlusõhtu** • *Tartu Kaubamaja Apollos*

18 **Kirjandusõhtu „Nali on relvitute relv“** • *Tartu Kirjanduse Maja saalis*

Teisipäev, 7. mai

16 **„Peegeldused“: Marina Gorunovitši ja Lehte Hainsalu luule** • *TÜ raamatukogus*

17 **Kohtumine saksa kirjaniku Ralf Rothmanniga** • *Tartu Linnaraamatukogu saalis*

17 **Eesti Koomiksiseltsi grupinäituse „Kõhe folk“ avamine** • *TÜ raamatukogus*

17.30 **TÜ professori Ljubov Kisseljova loeng / raamatu esitlus** • *TÜ raamatukogu r 243*

18 **Kirjanduslik teisipäev** • *Tartu Kirjanduse Majas*

20 **Jan Rahman ja Kaisa Kuslapuu** • *Fahrenheit 451° raamatutoas*

20.15 **Gruusia režissööri Ana Urushadse film „Ohtlik ema“ (2018)** • *Elektriteatris*

Põhiprogramm 8.–11.mai

Kolmapäev, 8. mai

9 **Kohtumine noore autori Tuuli Tolmoviga** • *Tammelinna raamatukogus*

10-20 **Prima Vista raamatulaat** • *Raekoja platsil*

14 **Prima Vista 2019 avamine** • *TÜ raamatukogu konverentsisaalis*

16 **Sławomir Mrożeki „Valitud teoste“ esitlus** • *Tartu Linnaraamatukogus*

16 **Alla Bossarti ja Igor Irtenjevi** (Venemaa) **„Mõtisklused vene huumori olemusest ja eripärast tänapäeval“** • *Ülikooli 16 auditooriumis 212*

17 **Soome luuletaja Kalle Niinikangas** • *Soome Instituudi raamatukogus*

18 **Kohtumine belgia kirjaniku Jean-Philippe Toussaint’iga** • *Tartu Linnaraamatukogus*

18.45 **Pawel Pawlikowski film „Dostojevski reisid“ (1991)** • *Tartu Elektriteatris*

20 **Pawel Pawlikowski film „Moskva-Petuški“ (1990)** • *Tartu Elektriteatris*

22 **Austria kirjaniku Daniel Wisseri teksti-performance** • *Veinis ja Vines*

Neljapäev, 9. mai

10-20 **Prima Vista raamatulaat** • *Raekoja platsil*

10.45 **Pargiraamatukogu avab laste tervituskontsert** • *Südalinna pargis*

10.45-19 **Pargiraamatukogu** • *Südalinna pargis*

11-14 **Pargiraamatukogu lasteprogramm** • *Südalinna pargis*

13.30 **Kohtumine soomerootsi kirjaniku Karin Erlandssoniga** • *Tartu Linnaraamatukogus*

14 **Andy Willoughby** (Ühendkuningriik) **töötuba „Luuletaja teekond“** • *Tartu Kirjanduse Majas*

14.30 **Tartu II Muusikakooli akordioniklassi laste kontsert** • *Südalinna pargis*

16 **Näituse „MOEÄT – Ma olen ennast ära tüüdanud. Asko Künnapi graafika, koomiksid, raamatukaaned ja plaadikatted“ avamine** • *TÜ raamatukogu 2. korrusel*

16 **Kohtumine kirjanik Andrei Ivanoviga ja raamatu „Обитатели потешного кладбища“/„Isevärki kalmistu asukad“ esitlus** • *Tartu Linnamuuseumis*

16.30 **Kohtumine austria kirjaniku Daniel Wisseriga** • *Tartu Linnaraamatukogus*

17 **Marko Mäetamme näituse avamine, trükise „Ükskord Tartus"/ "Once Upon a Time in Tartu" esitlus ja vestlus kunstnikuga** • *Tartu Kunstimajas*

18 **Prima Vista patrooni Toomas Kalli raamatu „Paunvere lõpp“ esitlus** • *Tartu Linnaraamatukogu laste- ja noorteosakonnas*

18 **Luuleõhtu „Võitlus apaatia eest“** • *Fahrenheit 451° raamatutoas*

19 **Semjon Altovi** (Venemaa) **loominguline õhtu** • *Tartu Linnamuuseumi suures saalis*

19 **Pargiraamatukogu lavastus „Toomas Kalli kevaded“ (lavastaja Kaija M Kalvet teatrist Must Kast)** • *Südalinna pargis*

20 **TarSlämmi finaal, külalisesineja Zena Edwards** (Ühendkuningriik) • *Vildes ja Vines*

Reede, 10. mai

9.45-12.15 **„Elav raamatukogu“ gümnasistidele** • *Tammelinna ja Annelinna raamatukogus*

10-19 **Pargiraamatukogu** • *Südalinna pargis*

10.30-14 **Pargiraamatukogu lasteprogramm** • *Südalinna pargis*

14.00 **Zoja Kuznetsova loeng „Kulinaarsest proosast ja luulest ilma naljata ja naljaga“** • *TÜ raamatukogu r 243*

15 **Tartu linna aukodaniku, kirjanik Ene Mihkelsoni pingi avamine** • *Pargiraamatukogu juures Küüni tänaval*

15-19 **Festivali õuekohvik Pargiraamatukogus** • *Südalinna pargis*

16 **Roman Leibovi lood tsüklist „Serpuhhovskije“ autori esituses** • *TÜ raamatukogu r 243*

16 **Filmiseanss: „Rahu tänav“ (1991)** • *Elektriteatris*

18 **Kontsert „Kirjanikud muusikas“ Pargiraamatukogu platsil** • *Südalinna pargis*

18 **Koguteose „Maailmakirjandus muinasajast tänapäevani.“ tutvustus (TÜ kirjastus)** • *Kaubamaja Apollos*

18.30 **Igor Irtenjev ja Alla Bossart** (Venemaa)**: „Pereportree interjööris, ehk kahe väga loomingulise inimese väga loominguline õhtu** • *TÜ raamatukogu konverentsisaalis*

19 **Loominguline õhtu Madara ja Agnese Rutkēvičaga** (Läti) • *Tartu Kirjanduse Maja pööningusaalis*

20.30 **Luuletaja Amir Darwish** (Süüria/Ühendkuningriik) • *Tartu Kirjanduse Maja pööningusaalis*

21 **Andy Willoughby** (Ühendkuningriik) **„Between Stations“ / „Jaamade vahel”** • *Tartu Kirjanduse Maja pööningusaalis*

22 **Tartu Kirjanduse Maja festivaliõhtu jätkub** • *Kultuurilokaalis Arhiiv*

22 **Vabaõhukino Pargiraamatukogus „Seltsimees laps“ (2018)** • *Südalinna pargis*

Laupäev, 11. mai

10-10 ***Insomniacathon*** **ja Ron Whitehead** (Ameerika Ühendriigid) • *Tartu Kirjanduse Majas*

11 **Raamatuoksjon „201 trükist“** • *Tartu Kirjanduse Maja saalis*

12 **Lastekirjanduse hommik Andrus Kivirähkiga** • *Oskar Lutsu Majamuseumis*

12 **Eesti Ulmeühingu ja kirjastuse Fantaasia ulmejutuvõistluse tulemuste väljakuulutamine** • *Tartu Linnaraamatukogu saalis*

13 **Taeko Uemura ja Mariko Sumikura** (Jaapan) **luulekava** • *TÜ botaanikaaias*

13 **Ulakassi arvustuste võistluse võitjate autasustamine** • *TÜ kunstimuuseumis*

16 **Kirjandusliku infootsingumängu võitjate autasustamine** • *Fahrenheit 451°*

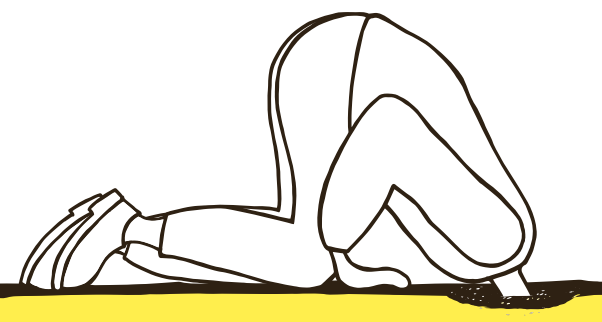

▶ kirjandusfestival.tartu.ee